

De iuris prudentia et iure publico

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

www.dieip.hu | www.dieip.com

IV. évfolyam

2010/2. szám

Kiadja:

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Politológiai Tanszék
dieip@dieip.hu

Cím:

6722

Szeged

Rákóczi tér 1.

Tel. / fax: 62/544-386

Főszerkesztő: Paczolay Péter

Társszerkesztők:

Tóth J. Zoltán

Fejes Zsuzsanna

Kovács Endre Miklós

Technikai szerkesztő:

Bunda Péter

HU ISSN: 1789-0446

Tartalomjegyzék

Csatlós Erzsébet

Az Arktisz története a területszerzési jogcímek tükrében II. – A kiaknázási lehetőségek felfedezésétől napjainkig..... 2

Julesz, Máté

A Short History of Public Health Law in Hungary 19

Nótári Tamás

Contentio dignitatis – tényálláskezelés és szóközi taktika a Pro Plancióban..... 23

Osztheimer Katalin

Az eskü szerepe a polgári eljárásjog történetében 44

Schiffner Imola

Jog vagy kötelezettség – avagy a diplomáciai védelem az államok gyakorlatában..... 55

Konferenciabeszámoló:

Nagy Klára

A büntetőpolitika néhány aspektusáról (*konferenciabeszámoló*) 84

Recenziók:

Fehér Lóránt

Nótári Tamás: Cicero – Válogatott védőbeszédek II. (*recenzió*) 91

Gulyás Ábel

Nótári Tamás: Marcus Tullius Cicero – Válogatott vádbeszédek (*recenzió*) 96

Kreis Brigitta

Osztheimer Katalin (szerk.): Az ügyész szerepe az eljárásjogokban (*recenzió*)..... 100

Csatlós Erzsébet PhD-hallgató,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Jogi és Európa-jogi Tanszék

Az Arktisz története a területszerzési jogcímek tükrében II. A kiaknázási lehetőségek felfedezésétől napjainkig

1. Bevezetés

A sarki térség államainak az Északi sarkvidékre vonatkozó szuverenitása - az '50-es évektől kezdve pedig elsősorban a kiaknázható kontinentális talapzat - mintegy száz éve folyamatosan vita tárgya. Kezdetben a szárazföldi részek váltak elérhetővé a hajózási lehetőségek fejlődése révén, hamarosan nemzetközi jogilag igazolható jogcímeken „gazdát is találtak”, majd a technikai fejlődésnek hála fény derült a térség igazi vonzerejére: az alatta húzódó kontinentális talapzatban rejlő kiaknázatlan kőolaj és földgáz készletre, valamint az egyéb ásványkincsekre. Tekintve, hogy az Arktisz e vitatott területe javarészt egy óceán és az azon úszó jégtáblák tömege, a nemzetközi jogban ismert klasszikus területszerzési jogcímek, mint az okkupáció szóba sem jöhetnek. Vagy mégis? Egyenlőségjelet lehet-e tenni a *terra firma* és a *terra glacia* között, ahogy azt számos esetben megtették az Antarktisszal való összehasonlításkor?

A dolgozat első részében az Arktisz térségének a jelentőségére kívántam rámutatni az általa rejtett lehetőségek bemutatásával, majd a terület feltérképezésének, illetve megszerzésére irányuló első próbálkozásoknak a folyamatát elemeztem. A második részben ezt a gondolatmenetet folytatva a '60-as években kezdődő nyersanyag-kitermelési hullám által generált problémákat, az ezt követő területszerzési kísérleteket, ezek nemzetközi jogi megítélését, valamint a jövőben potenciálisan felmerülő problémák gyökerét elemzem.

2. A kiaknázási lehetőségek felfedezésének és kutatások kora: az 1960-as évektől az 1980-as évek közepéig

Két jelentős esemény indokolja az új korszak elhatárolását az Arktisz történelmében: az 1958. évi Tengeri Jogi Egyezmény születésén túl az a tény, hogy Kanada a sikeres szárazföldi

De inisprudentia et iure publico

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
IV. évfolyam, 2010/2. szám

olajkitermelést követően 1961-ben megkezdte a part menti olajkitermelést is az Arktiszon. Ezzel szükségessé vált a kitermelt nyersanyag szállításához is egy kézenfekvő útvonalat találni, a *Manhattan* 1969-es útja pedig ismételten felszínre hozta a térség feletti szuverenitással kapcsolatos kételyeket, igényeket, ugyanis nemcsak Kanada akarta kihasználni a rendelkezésre álló vízi útvonalat, hanem a többi állam is. A területkövetelési jogcímek alakulását ebben a korszakban elsősorban a kanadai politika határozta meg.

2.1. Az 1958. évi tengeri jogi egyezmény

A parti államok tenger irányába történő terjeszkedése már korábban is megindult, de a vártakkal ellentétben a parti tenger kiterjedését még mindig nem sikerült elrendezni, ennek ellenére létrejött az annak jogállását szabályozó egyezmény, és mivel a kérdés nyitva maradt, a 60-as években egyre többen kezdtél alkalmazni a 12 tengeri mérföldes szabályt.¹A csatlakozó övezet léte és kiterjedése ügyében viszont született döntés: maximum a parti tengertől számított 12 tengeri mérföldig terjedhet. Ekkor azonban még nem létezett a kizárólagos gazdasági övezet, mint tengerjogi kategória, így a további tenger felé történő szuverenitás-kiterjedés, bizonyos jogok legális gyakorlásának lehetősége itt megállt, és így gyakorlatilag az Arktisz-térség vízi- és jégvilágának hovatarozása kérdésében sem történt előrelépés. Ha a ratifikáció nem is történt meg minden államban, zsinórmértékként legalább létezett valamilyen szintű nemzetközi jogi szabályozás a tengeri területekre, egyébként pedig szokásjogként hosszú időn keresztül igazodási pontot képezett az államok számára.

2.2. Az 1970-es év és az AWPPA, valamint az Escamilla-ügy által elindított események

A 60-as évek elejére egyértelművé vált, hogy milyen kőolaj- és földgázkészletet rejt az Arktisz alatt húzódó kontinentális talapzat, Kanada meg is kezdte a partjai mentén a földalatti kiaknázásokat, amelynek két fontos következménye lett a térségre nézve: a kibányászott nyersanyag elszállítására valamilyen célszerű útvonalat kellett találni, valamint rendezni kellett a folyamattal járó környezetszennyezést, és nem utolsósorban minél jobban kiterjeszteni azt a területet, amelyen Kanada termelheti ki az ásványkincseket. Az 1969-ben

---

¹ Szudán 1962-től, Dánia, Algéria, és Madagaszkár 1963-tól, Ciprus 1964-től, Pakisztán, Thaiföld, Portugália és az USA 1966-tól, 1967-től Spanyolország, India, Libéria, 1970-től pedig Kanada. Nagy, Károly: Nemzetközi jog. Püski. Budapest. 1999. 175-176.

történt események világítottak rá a valós szándékokra: Kanada – a hivatalos deklarációkkal ellentétben - igenis igényt tart az Arktiszból olyan területekre is, amelyekre a hatályos szabályok és a szokásjog szerint nem tarthatna.

2.2.1. A kanadai aktivitást kiváltó *Manhattan-incidens*

Amerikai olajtársaságok 1969-ben felbérelték a *Manhattan* nevű olajtankert, hogy két jégtörő hajó, a *Staten Island* és a *Northwind* kíséretében térképezze fel az Északnyugati Átjárót.² A céljuk az volt, hogy olyan útvonalat találjanak, amelyen keresztül az USA-hoz tartozó arktiszi szigetek alatt kitermelt kőolaj szállítását egyszerűsítsék és gyorsítsák. A felfedezőút eredményeként az olajtársaságok arra a következtetésre jutottak, hogy a mostoha körülmények nehézkessé, és igen költségessé tették volna az ottani útvonal igénybevételét, és inkább egy alaszki csővezeték kiépítése mellett döntöttek.³ Ez az amerikai lépés azonban nem várt lépéseket váltott ki a kanadai oldalon.

2.2.2. Az Északnyugati Átjáró státuszának kérdése

Az Északnyugati Átjáró tengeri út Kanada északi partjai mentén a Jeges-tengeren, amely összeköti az Atlanti-óceán és a Csendes-óceán vizeit.⁴ Ezen az útvonalon közlekedett a *Manhattan*. Kanada ekkor észbe kapott, hogy amennyiben területi igényei vannak a térség vizeire vonatkozóan, akkor lépni kell, mielőtt több ilyen eset is előfordul, és nemzetközi vízi útvonalnak vagy nemzetközi átjárónak minősítik a területet.⁵ Az ettől való félelem először 1968-ban jelentkezett, amikor az alaszki Prudhoe-öbölben jelentős mennyiségű olajat találtak, és megállapították, hogy ez az útvonal lenne a legkézenfekvőbb a kelet-amerikai partok, illetve Európa felé való szállításokhoz. Azáltal, hogy az amerikai *Manhattan* feltérképező útra indult, valóssá váltak Kanada félelmei: idegen államok hajói fogják azt a

---

² 1969 szeptemberében a *Manhattan* volt az első kereskedelmi hajó, amely bebizonyította, hogy a megfelelően megtervezett, jégtörővel felszerelt szupertankerek számára technikailag lehetséges az északi jégvilágon való keresztülhajózás. *Konan*, Raymond W.: *The Manhattan's Arctic Conquest and Canada's Reponse in Legal Diplomacy*. *Cornell International Law Journal*. Vol. 3. No. 2. 1970. 189.

³ *Borgerson*, Scott G.: *Arctic Meltdown*. *Foreign Affairs*. Volume 87 No. 2. 2008. 70.

⁴ Nyugatról kelet felé haladva az átjáró áthalad a Bering-szoroson, a Csukcs-tengeren, a Beaufort-tengeren és a kanadai Sarki Szigetsoport szigetei közti vizeken. A szigetek közt 5-7 különböző útvonalat használnak, köztük a McClure-szoros, a Dease-szoros és a Prince of Wales-szoros, de nagyobb hajók számára nem mind használható. A szigetsoportot elhagyva az átjáró a Baffin-öblön és a Davis-szoroson keresztül éri el az Atlanti-óceánt.

⁵ *Konan*: i. m. 189-190.

területet használni, amely felett ő teljes szuverenitásra tart igényt, esetleg nemzetközi vízi útvonalnak vagy szorosnak nyilvánítják a szigetek közötti területet.

Minősíthető-e ugyanakkor az Északnyugati Átjáró nemzetközi szorosként? A kérdésre a választ 1949-ben már megválaszolta a Nemzetközi Bíróság a Korfu-szoros ügyében⁶. A nemzetközi szorosok esetében ugyanis a minősítés feltétele, hogy az adott útvonal fontos nemzetközi közlekedési forgalommal bírjon, a Korfu-szoroson például azalatt a 21 hónap alatt, amit az ítélet vizsgált, mintegy 3000 alkalommal keltek át, így azt meglehetősen forgalmasnak tekintették. Ezzel szemben az Északnyugati Átjárót a földrajzi körülmények miatt, a felfedezéstől számított 40 évben is csak 43 alkalommal tudták teljes hosszában végighajózni, és ebből is 27 alkalommal kanadai lobogó alatt futó vízi járműről volt szó. A két eset összehasonlításából egyértelműen megállapítható, hogy nem minősíthető a terület nemzetközi szorosnak, így akár kanadai szuverenitás alá is tartozhat, a kérdés csak az, hogy milyen jogcímen.⁷

2.2.3. Történeti jogcímek felelevenítése: a kanadai Arktisz, mint beltenger

A körülménye alakulása miatt Kanada kénytelen volt az arktiszi szigetvilágának vízi részére vonatkozó igényét valamely nemzetközi jogi szempontból jobban elfogadható érveléssel alátámasztani. Erre hivatalosan 1973-ban került sor, amikor deklarációval tudatták a világgal, hogy a szigetvilág vize történelmi okok miatt beltengernek minősül, vagyis gyakorlatilag egy elbirtokolt területről van szó. 1975-ben a külügyekért felelős államtitkár megerősítette a nyilatkozatot.

A történeti jogcímen való területszerzés alapköve az 1951-es angol-norvég halászati ügy, amelyben a Nemzetközi Bíróság megállapította, hogy a történelmi vizek beltengernek minősülnek.⁸ Ahhoz viszont, hogy történelmi tény jogcímen lehessen egy adott terület feletti szuverenitást megszerezni, a Nemzetközi Bíróság és az ENSZ egy 1962-ben született tanulmánya szerint a következő 3 feltételnek kell egyidejűleg teljesülnie.⁹

---

⁶ Corfu Channel Case. (United Kingdom v. Albany) Judgment of April 9 th 1949. I.C.J. Reports 1949, p. 4. at 29.

⁷ Pharand, Donat: La souveraineté du Canada dans l'Arctique. Revue Québécoise de Droit International. 1986. Tome III. 301.

⁸ Fisheries Case (United Kingdom v. Norway), Judgment of December 18 th 1951. I.C.J. Reports 1951, p.116. at 130. (továbbiakban: Fisheries Case)

⁹ McKinnon, J. B.: Arctic Baselines: A Litore Usque Ad Litus. Canadian Bar Review. 1987. 797.

a) *Exkluzív felügyelet a térség felett*

Ez a kritérium gyakorlatilag a kizárólagos szuverenitást foglalja magában, amely idegen államok hajóinak a térségből való kitiltásában, és a tilalom betartatásában testesül meg. A kanadai részről azonban a 70-es évekig semmilyen abszolút felügyeletet tükröző gyakorlat sem mutatkozott meg, a parti tenger 3 tengeri mérföldről 12 tengeri mérföldre való kiterjesztése – számos állam mögött lemaradva – is csak 1970-ben valósult meg.¹⁰ A helyzeten az 1977. évi AWPPA sem változtatott, hiszen az teljesen más jogcímen juttatta területhez Kanadát.

b) *Hosszú időn keresztül való szuverenitásgyakorlás az adott terület felett*

A követelmény szerint huzamos idejű, vitathatatlan használat lenne szükséges ahhoz, hogy a terület feletti szuverenitás megmutakozzon. Ez az ominózus *angol - norvég halászati ügyben* egyértelműn kimutatható volt, hiszen Norvégia a kérdéses vízterületet az azt szabályozó 1869. és 1889. évi, határokat megállapító dekrétumok megszületése óta szakadatlanul ellenőrzése alatt tartotta, azon tényleges szuverenitást gyakorolt - megvalósult a *possessio longi temporis*, - így a norvég területi igény megállt a történeti jogcím alkalmazásával.¹¹

Kanada esetében a folyamatos szuverenitásgyakorlással akadnak problémák, annak ellenére, hogy a szigetvilág zömét ugyan kanadaiak fedezték fel, de az azokkal összefüggő hatalomgyakorlás nem terjedt ki a vízi térségre. Az első olyan térkép, ami a kérdéses vízrészt is kanadai területként jelöl, 1904-ből származik, viszont nem elhanyagolható tény, hogy az ezt követő időkben az ország a területi igényeit a sektorelmélettel támasztotta alá, amit a történeti jogcímre való hivatkozással egy időben megtagadott, annak létjogosultságát nem ismerte el.¹² Ezen tények fényében nem jelenthetjük ki azt, hogy Kanada szuverenitása hosszú idő óta fennáll a térségben.

c) *A többi állam nem ellenkezik a szuverenitásgyakorlás ellen*

Az előző két feltétel hiányára való tekintettel, valamint a Manhattan-incidens, majd pedig az Escamilla-ügy fejleményei alapján a harmadik feltétel sem teljesülhet ahhoz, hogy történelmi jogcímen tekinthetné magáénak az arktiszi szigetvilág vizeit Kanada, hiszen ezekben az

---

¹⁰ *Pharand, Donat: The Legal Status of the Arctic Regions. HR. (1979 II.) 111.*

¹¹ *Konan: i. m. 195.*

¹² *Ibid, 196-199.*

ügyekben egyértelműen kitűnik a többi állam nemleges véleménye a kanadai területnöveléssel kapcsolatosan.

2.2.4. Az UNCLOS¹³ 234. cikkéhez vezető út, valamint a szektorelmélet végleges elvetése Kanada részéről

a) Terjeszkedés az AWPPA által és annak nemzetközi visszhangja

Nemzetközi jogi jogcímen kívül Kanada belső törvényhozási aktussal is igyekezett megerősíteni a térség vizei felett érzett hatalmát. Továbbra is félelemmel töltötte el ugyanis a tudatát az a tény, hogy a hajózás egyre inkább lehetővé válik majd az Északnyugati Átjárón, és ezt majd a kereskedelmi hajók ki akarják majd használni, Kanada szuverenitása pedig ismételen megkérdőjeleződik a térség vizeire vonatkozóan. Ennek megelőzése céljából 1970-ben a törvényhozás elfogadta a területen való szennyezési tevékenység szabályozásával kapcsolatos *Arctic Waters Pollution Prevention Act* (AWPPA) rendelkezéseit, amellyel Kanada felhatalmazta saját magát arra, hogy a 60° szélességi foktól északra fekvő területeken a parttól számított 100 tengeri mérföldes zónában ellenőrzést gyakoroljon a szennyezés megelőzése végett. A teljes Északnyugati Átjárót lefedte az AWPPA hatálya, így gyakorlatilag környezetvédelmi célok mögé bújva a szuverenitását terjesztette ki úgy, hogy hajózási standardokat vezetett be, biztonsági ellenőrző zónákat hozott létre, és engedélyezéshez kötötte az azon áthajózni szándékozókat. Így még ha a jövőben nemzetközi átjáróvá is minősítenék az Átjárót, Kanada ennek a belső jogi aktusnak a segítségével továbbra is megőrizheti a felette lévő szuverenitásának eme részét: ha mást nem is, de környezetvédelmi célú kontrollt gyakorolhasson.¹⁴

A nemzetközi közvélemény szemében ezzel a lépéssel Kanada megsértette a nemzetközi jogot azáltal, hogy nyílt tengeri területeket vont szabályozás alá, és többen az ENSZ válaszlépését várták, annak ellenére, hogy például az 1958. évi Tengeri Jogi Egyezménynek Kanada nem volt a részese. A Trudeau-kabinet szerint nem okozhat problémát az AWPPA, mivel a kanadai állam mindig is beltengernek kezelte az arktiszi szigetvilág közötti vízterületet. Az USA viszont igen éles bírálattal élt vele szemben. Nézete szerint a

---

¹³ United Nations Convention on the Law of the Sea. Montego Bay 10 December 1982. U.N.T.S. vol. 1833, p. 3. [16 November 1994] (továbbiakban: UNCLOS)

¹⁴ *Pharand*, Donat: Canada's Arctic Jurisdiction in International Law. *The Dalhousie Law Journal*. 1982-1983. 336-337.

nemzetközi jog szempontjából semmiképpen sem tekinthető legitimnek egy egyoldalú belső jogi akcióval a nyílt tengerre való joghatóság-kiterjesztés. Kanada logikáját követve ugyanis bármelyik más parti állam találhatna valamilyen okot, amivel ugyanezt megteszi, ezért mielőbb gátat kell szabni a kanadai törekvéseknek.¹⁵ Kanada, kvázi modern keresztes lovagként,¹⁶ egyrészt felvállalta a védelmi joghatóságot környezetvédelmi célból a térség vizein, másrészt „területet szerzett magának”. Megfontolandó, hogy mennyiben legitimálja a nemzetközi jogközösség ezt a cselekményt, hiszen másik oldalról a Szovjetunió expanziós törekvései is felerősödnek, és egy, az USA által megújított, nem várt láncreakció indulna el. A vártakkal ellentétben azonban nemhogy elmarasztalták Kanadát, hanem az 1982. évi Tengeri Jogi Egyezmény a jéggel borított területekre vonatkozó rendelkezést tartalmazó 234. cikkével¹⁷ legitimálta az AWPPA szabályozását.¹⁸ Eszerint a parti államnak joga van vízszennyezés megelőzése és ellenőrzése céljából az ekkor bevezetett tengeri jogi kategória, a kizárólagos gazdasági övezeten belül intézkedéseket hozni, és azokat kikényszeríteni. Mivel az USA már az AWPPA-val sem értett egyet, ezért az azt jóváhagyó 234. cikket is olyan ellenkezéssel fogadta, ami végül ahhoz vezetett, hogy magát az egyezményt sem ratifikálta.

b) Az Escamilla-ügy és következményei

Az AWPPA születését követően Kanada rögtön, még ebben az évben megragadta a lehetőséget arra, hogy az Arktisz-vizek feletti szuverenitással kapcsolatosan kifejtse megújult nézeteit.

Az amerikaiak által kutatóállomásként használt T-3, más néven Fletcher's Island elnevezésű jégtablán 1970. július 16-án történt emberölés kapcsán ugyanis az Egyesült Államok bíróságai minden probléma nélkül eljárt az ügyben, joghatósági kérdés konkrétan

---

¹⁵ Howson, Nicholas C.: Breaking the Ice: The Canadian-American Dispute over the Arctic's Northwest Passage. Columbia Journal of Transnational Law. 1988. 26(2).352.

¹⁶ Henkin, Louis.: Arctic Anti-Pollution: Does Canada Make - or Brake – International Law?. American Journal of International Law. 1971. 135.

¹⁷ Az Egyesült Nemzetek Tengeri Jogi Egyezménye, 234. cikk: A parti államoknak jogában áll a kizárólagos gazdasági övezet határain belül található jég által borított területeken a tengeri környezet szennyezésének megelőzése, csökkentése, valamint ellenőrzése céljából hátrányos megkülönböztetéstől mentes törvényeket és előírásokat elfogadni és végrehajtani az olyan jég által borított területekre vonatkozóan, ahol a különösen kemény időjárási viszonyok és az év legnagyobb részében ezeket a területeket borító jégtakaró akadályokat vagy kivételes veszélyeket jelent a hajózás számára és a tengeri környezet szennyeződése az ökológiai egyensúlyban lényeges kárt vagy visszafordíthatatlan zavarokat okozhat. E törvények és előírások megfelelő tekintettel kell, hogy legyenek a hajózásra és a tengeri környezetnek a legjobb elérhető tudományos bizonyítékon alapuló megőrzésére és védelmére.

¹⁸ Ibid, 336.; Roth, Robert R.: Sovereignty and Jurisdiction Over Arctic Waters. Alberta Law Review. Vol. 28. No. 4. 1990. 866.

nem játszott nagy szerepet a per során, hiszen ha másért nem is, de a védő elv alapján a saját állampolgár sérelmére, saját állampolgár által elkövetett emberölés miatt egyébként is jogosult lett volna az USA eljárni. A jégtábla az elkövetés időpontjában 325 tengeri mérföldre volt az Északi-sarktól, 300 tengeri mérföldre az Ellesmere-szigettől, és mintegy 200 mérföldre a kanadai arktiszi szigetvilágtól. Ennek okán fejtette ki Kanada a térség szuverenitásáról alkotott véleményét az AWPPA bevonásával, hangsúlyozva azt a tényt, hogy a sziget a 100 mérföldes szennyezés-megelőzést ellenőrző zónán túl tartózkodott, viszont Kanadától északra, ha úgy tetszik, a kanadai szektorban.¹⁹

Az eset kapcsán Kanada kifejtette a szektorelmélettel kapcsolatos álláspontját, pontosabban annak magyarázatát, hogy miért nem lép fel az USA-val szemben a szektorában történt szuverenitás megsértése miatt. A legfőbb érv, amit felhozott Poirier elvével szemben, az az, hogy a földrajzi kontinuitás elve - így az azon alapuló szektorelmélet is -, csak földterületre vonatkozik. Emellett már Max Huber is állást foglalt a földrajzi összefüggéssel kapcsolatosan, amikor a *Palmas-ügyben* kifejtette, hogy ennek az elvnek, mint területi szuverenitást megalapozó elvnek semmi alapja nincs a nemzetközi jogban.²⁰ Hozzá tették, hogy az ekkor hatályos 1958. évi Tengeri Jogi Egyezmény szerint a parti állam szuverenitása maximum az alapvonaltól számított 12 tengeri mérföldig terjedhet ki, az ezt követő területen a csatlakozó övezet térségében már büntető joghatósága nem lehet az államnak, így Kanada sem gyakorolhatott volna ilyen jellegű büntetőhatalmat a jégtáblán elkövetettek miatt. Ezen túlmenően a jégtáblák az állandó mozgás és a folyamatos olvadás, fagyás miatt sem vonhatóak uralom alá.²¹ Kanada ezzel az érveléssorozattal gyakorlatilag végleg szakított a szektorelmélettel, ami már azért is érdekes, mert amikor a történeti jogcímre hivatkozik, és a *possessio longi temporis* meglétét kell igazolni, akkor bizony a szektorelmélet az, amivel ezt alá tudja támasztani, elvégre többé-kevésbé egészen 1969-ig hivatkoztak rá, mint területszerzési jogcímre.²²

Természetesen a szektorelmélet elvetése nem jelentette egyben a területi igények csökkenését, pusztán azt, hogy nemzetközi jogilag jobban elfogadott jogcímekkel próbálták helyettesíteni azt. 1977. január 1-jén Kanada a halászati jogosultságát egészen az alapvonaltól számított 200 tengeri mérföldig kiterjesztette, március 1-jén pedig arktiszi halászati zónát

---

¹⁹ Cruickshank, David A.: Arctic Ice and International Law: The Escamilla Case. Ontario Law Review. 1971. 178-181.

²⁰ Island of Palmas (or Mianga) Case. United States of America v. The Netherlands. The Hague. 4 April 1928. U.N.R.I.A.A. VOLUME II 829-871

²¹ Cruickshank: i. m. 179-182.

²² Pharand: i. m. (14. jegyzet) 326.

létesített saját maga számára. Elővigyázatosságból ezúttal az egyoldalú aktusát az előző években, a térségben általában halászó államokkal kötött bilaterális egyezmények előzték meg. Egyértelmű volt azonban, hogy a zóna létrehozásával kizárólag a szuverenitás biztosítása a célja, hiszen a Jeges-tenger északi térségben egyébként hajózni is nagy nehézségek árán lehetett, nemhogy halászni. Kanada kezdeményezésén elindulva több állam, is kinyilvánította ilyen irányú igényét, és miután 1982-ben a Nemzetközi Bíróság a Líbia és Tunézia közötti kontinentális talapzat elhatárolásának ügyében megerősítette, hogy létezik egy úgynevezett kizárólagos gazdasági övezet, amely része a modern nemzetközi jognak, egyértelmű volt, hogy az ugyanebben az évben Montego Bay-ben elfogadott új tengeri jogi egyezmény is szabályozza az új tengeri jogi kategóriát.²³

Ugyan a korszak egyértelmű főszereplője a területszerzési jogcímekkel játszó Kanada volt, az elkövetkezendő évtizedekben is tudott újat mutatni a jogcímek tekintetében.

3. A bizonytalanság kora: az 1980-as évek közepétől napjainkig

A kanadai lépések sorozatos nemzetközi legitimációja és az 1982. évi Tengeri Jogi Egyezmény elfogadása új korszakot nyitott az Arktisz történelmében: konkrét, a térségre vonatkozó speciális szabályozás nem született, de a fentiekben ismertetett előzmények, és legfőképpen a 234. cikk bizonyítja, hogy végre valami elkezdődött. Ugyanakkor a jégtáblák jogi státusát illetően még mindig nem foglaltak állást nemzetközi síkon, ez pedig arra ösztönözi az érdekelt államokat, hogy a térségre – annak speciális jellemzői miatt- továbbra se alkalmazzák az általános tengeri jogi szabályokat, és ezentúl is megpróbálják különböző jogcímek segítségével uralmuk alá vonni azt.

3.1. Az 1982-es Tengeri Jogi Egyezmény újításai

Az Arktisszal és az eddig felmerült területkövetelési jogcímekkel kapcsolatosan a legfontosabb azt kiemelni, hogy az új egyezmény is fenntartja az 1958. évi egyezménynek az 1951. évi angol-norvég halászati ügyre épülő rendelkezéseit az egyenes alapvonal vonatkozásában. Emellett újdonságként figyelhető meg, hogy külön szabályozást nyernek a szigetországok, szigetcsoportok, és ennek megfelelően megszületetik a szigetekközi tenger

---

²³ Nagy: i. m. 191-192.

kategóriája, ahol azonban a békés áthaladás joga szintén fennáll. A legjelentősebb Arktisszal kapcsolatos jellemzője az egyezmények az a tény, hogy gyakorlatilag legalizálta a 70-es években felmerült kanadai igények jó részét, így tulajdonképpen az AWPPA-nak köszönhető a 234. cikk, mint környezetvédelmi klauzula, és a kizárólagos gazdasági övezet, mint a halászati zóna általánosítása. A továbbiakban a két nagy Arktisz-állam, a Szovjetunió és Kanada politikáját vizsgálom, a kettejük cselekvése az, ami alapján véve meghatározzák az Arktisz területén folyó eseményeket.

3.2. Kanada és az egyenes alapvonal: újabb érvek a történelmi jogcím alátámasztásához

1985-ben a történelem szinte ismételte önmagát, amikor az USA lobogója alatt futó *Polar Sea* nevű jégtörő hajó átszelte az Északnyugati Átjárót, ami ismét kiváltotta Kanadából a szuverenitásféltes kérdését: egyszerűen nem tudta nyugodtan nézni, ahogy az akaratától függetlenül próbálják használni az útvonalat, semmibe véve az ő térségre vonatkozó állítólagos jogait. Ez az esemény generálta azt a lépést, hogy Kanada alig egy hónappal az ominózus eset után ismét tudata a nemzetközi közösséggel, hogy történelmi jogcím alapján beltengerként tekinti az arktiszi szigetvilága között húzódó azon vízterületet, amelyen az útvonal is átível. Az 1985. december 10-én született dekrétum 1986. január 1-jén lépett hatályba, amelyben újra feleleveníti a történelmi jogcímet, viszont újabb indokkal támasztja alá: nemcsak történelmi tényen alapul Kanada igénye, hanem a szigetvilág köré húzott egyenes alapvonal létéből is ez következik.²⁴ Az alapvonalról a part felé eső vízterület ugyanis beltenger, és mint ilyen, teljes mértékben a parti állam szuverenitás alatt áll, és azért ilyen fontos Kanadának ez a jogi minősítés, mivel így még a békés áthaladás jogát is megtagadhatja, vagyis a beltenger idegen államok elől teljesen elzárható. Ellenben, ha klasszikus szabályozást követve a szigetcsoportokra²⁵ vonatkozó rendelkezéseket kellene követni, akkor könnyen előfordulna, hogy a szigetek körül egyenként kellene meghatározni az alapvonalat, és külön parti tenger tartozna a kisebb-nagyobb szigetei köré, amelyen azonban már más jogosítványok illetik meg, mint parti államot. A parti tengeri minősítés is már egy fokkal lazább szuverenitást enged a parti államnak, a békés áthaladás joga például biztosítva kell, hogy legyen még a hadihajók számára is. A teljes szuverenitás szempontjából tehát a legmegfelelőbb a beltengeri minősítés, ehhez azonban jól megalapozott indokot kellene

---

²⁴ Theutenberg, B. J.: The Arctic Law of the Sea. 52 Nordisk Tidsskrift Int'l Ret. 1983. 18-19.

²⁵ UNCLOS 47. cikk

találni. A dekrétum rendelkezéseinek megfelelően a szuverenitás gyakorlás biztosítása végett a kanadai kormány egy jégtörő hajót létét is állandósította a térségbe, amelynek feladata a helyszíni felügyelet biztosítása.²⁶

3.2.1. Az egyenes alapvonal meghúzásának következményei

Az 1986-ban és a jelenleg hatályos²⁷, az egyenes alapvonalakra vonatkozó szabályozás az 1951. évi angol-norvég halászati ügyben született ítéletben lett lefektetve, amely meghatározott feltételeket támasztott az alapvonal ilyen módon való meghúzásához. Az olyan helyeken van lehetőség erre, ahol a partvonal mélyen tagolt és bevágott, vagy a part közvetlen közelét szigetek szegélyezik, így a parti tenger szélességének mérésére szolgáló alapvonal meghúzására a megfelelő pontokat összekötő egyenes alapvonalak módszere alkalmazható. Az ilyen módon meghúzott alapvonalak észlelhetően nem térhetnek el a part általános irányától és az e vonalak belső oldalán lévő tengersizakaszoknak elég szoros kapcsolatban kell lenniük a szárazföldi területtel ahhoz, hogy azok a belvízi jogrend tárgyát képezzék. Ezen túlmenően a vonalak meghúzásakor figyelembe lehet venni az érintett régiók sajátos gazdasági érdekeit, amelyek valóságát és fontosságát a hosszú távú használat egyértelműen igazolja.²⁸

A kanadai arktiszi szigetvilág sok számos kisebb-nagyobb sziget által alkotott labirintusrendszer, amely a kanadai part integráns részét képezi, ugyanakkor a szükséges feltételek fennállta vitatható. És hogy miért olyan fontos Kanadának, hogy így vonják meg az alapvonalát? Az ok kézenfekvő: minél távolabb esik az alapvonal az anyaországtól, annál nagyobb vízterület fog beltengernek minősülni, és így annál nagyobb területen gyakorolhat az ország korlátozásoktól mentes szuverenitást. Az első kritérium részben megvalósul: a déli szigetek kevesebb, mint 24 tengeri mérföldnyire vannak a parttól, illetve egymástól, de az északi részek esetén ennél jóval nagyobb a távolság, és a part általános irányát sem követik.²⁹ Ebből következik, hogy a második, a parthoz való közelség követelményének megvalósulása a legnagyobb jóindulattal is vitatható, ha nem kizárt. A történelmi jogcím viszont továbbra sem áll meg, annak ellenére, hogy a térség feletti szuverenitást sokszor az ősidőktől eredeztetik, amikor kanadai inuitok már használták ezt a területet, konkrétan azonban csak az

---

²⁶ *Pharand*: i. m. (10. jegyzet) 295.

²⁷ UNCLOS 7. cikk

²⁸ Fisheries Case, 133., UNCLOS 7. cikk 3. és 5. pont.

²⁹ *Konan*, i. m. 200., *Pharand*: i. m. (10. jegyzet) 298-300.

1900-as évek elejétől tudják bizonyítani az igényüket, akkortól pedig jó ideig a szektorelméletre alapították a területszerzést, ez utóbbit viszont 1969-ben megtagadták. A valóságos és hosszú távú használat ténye szintén vitatható, erre azonban majd az Északnyugati Átjáró helyzetének tisztázásakor térek ki.

3.2.2. Az Északnyugati Átjáró jogi helyzete és a békés áthaladás joga

Az Északnyugati Átjáró státusa attól függően alakul, hogy elfogadjuk vagy sem a kanadai szigetvilág körül meghatározott egyenes alapvonal létjogosultságát és a történelmi jogcímen is követelt beltengeri minősítést, vagy sem. Amennyiben történelmi jogcímen sikerülne beltengernek minősíteni az útvonalat, akkor onnan minden idegen hajó kizárható lenne, a békés áthaladás jogát sem kellene biztosítani, nem is kellene az egyenes alapvonalak meglétét vizsgálni. Ellenben ha kizárólag az egyenes alapvonalakra lehetne alapozni a beltengeri minősítést, akkor további feltételek meglétét is bizonyítani kellene. Ha pedig nem sikerül ilyen módon megvonni az alapvonalat, akkor marad a klasszikus szabályozás, ez utóbbi esetben viszont még mindig ott van az AWPPA, amely környezetvédelmi veszélytől tartva biztosítja az erősebb kontrollt a térség, így az útvonal felett is.³⁰ Ahhoz azonban, hogy az exkluzív szuverenitás kiterjesztése érdekében beltengerként minősülhessen a terület, bizonyítani kell, hogy mindig is ezt a státust birtokolta, azonban, mint már említettem, ez nem sikerült egyértelműen és vitathatatlanul.

Az USA ezzel szemben egyenesen arra hivatkozik, hogy Kanadának semmiféle szuverenitása nem lehet az átjáró felett, mivel az nemzetközi átjáró. Tulajdonképpen a Korfu-szoros ügyében lefektetett feltételek nem változtak, a nemzetközi tengersizorshoz való minősítéshez továbbra is szükséges az állandó használat, ami eddig az Arktisz esetében inkább kivételes eset volt, mintsem gyakori. A hajózási eszközök fejlődése és a jég olvadása folytán azonban egyre élénkül a térség használata, 1985-ig, mintegy 80 év alatt, pusztán 45 hajóutat lehetett összeszámolni a térségben, ebből 29 kanadai 11 pedig az USA lobogója alatt. Az idegen lobogó alatt futó hajók mindegyike Kanada kifejezett vagy hallgatóságos beleegyezésének tudatában vonult át az Átjárón.³¹

---

³⁰ Howson: i.m. 360-362.

³¹ Pharand, Donat: Canada's Newly Enclosed Arctic Waters. The Canadian Yearbook of International Law. 1987. 325.

3.3. A szektorelmélet és a Szovjetunió

Azok a jogtudósok, akik elsősorban az 1926. évi dekrétumot értelmezték, abból a célból tették ezt, hogy marxista - leninista teória szerinti magyarázatot állítsanak mögé, és ne a nemzetközi – vagy, ahogy ők nevezték, az imperialista-kapitalista - jog általános szabályai legyenek a meghatározóak. Azután viszont, hogy a Szovjetunió 1982-ben ratifikálta az ENSZ Tengeri Jogi Egyezményét, a szovjet jogászok éppen ellenkezőleg kezdtek gondolkodni és inkább általánosan elfogadott nemzetközi jogi elvekkel próbálták igazolni a területszerzésüket. Mindez a pálfordulás a *perestrojka* időszakában gyorsan, de nem ellentmondásmentesen ment végbe.

Klimenko 1987-ben ennek megfelelően már csak a szárazföldről álló szigetekre és szigetcsoportokra ismerte el a szovjet szuverenitást, a jégszigetekre nem, a többi tengeri területre pedig az ENSZ tengerjogi szabályait vélte alkalmazandónak, vagyis elvetette a szektorelméletnek azon tételét, hogy a parti állam fennhatósága egészen az Északi-sarkig terjed, így tulajdonképpen csak az effektív okkupációval megszerzett térségeket ismert el szovjet területként.³²

Ezzel ellentétesen, egy évvel később, 1988-ban *Kulebiakin* Korovint idézve állította, hogy a szektorral rendelkező államoknak joguk van az Arktiszon elterülő mind szárazföldi mind a jégből álló szigetek felségjogához. Hozzátette, hogy az arktiszi tengeren való expanziót az egyedülálló fizikai jellemzők miatt nem lehet egy kalap alá vonni a többi tengeren való terjeszkedéssel. Álláspontja megerősítéséhez az ENSZ Tengerjogi Egyezményének 234. cikkelyére is hivatkozott, ami megengedi a parti állam számára, hogy elfogadjon és kikényszerítsen olyan diszkriminációmentes szabályozásokat, hogy megelőzze, visszaszorítsa és kontrollálja a hajók általi vízszennyezést a saját kizárólagos gazdasági övezetében.³³ Ugyanakkor kétséges, hogy mindez alátámasztja a szektorelméletet, legfeljebb csak arra ad alapot, hogy bizonyos állami jogosítványok gyakorolhatóak legyenek.

Az ellentmondások ellenére 1990-ben, két orosz jogtudós, akik szintén ezzel a kérdéskörrel foglalkoztak *Vartanov* és *Roginko* kijelölte az elkövetkező időszak legfontosabb programját: mivel a Szovjetunió ragaszkodik a szektorelmélet által neki jutott területhez, ezért kénytelen valamilyen nemzetközi jogilag is igazolható kapcsolatot keresni az elmélet és a

---

³² Ibid. 32.

³³ Russia Report. <http://www.rferl.org/reports/Print.aspx?report=574>.(2007. 09. 15.)

tengerjogi szabályozás között, vagyis az eddigi politikai megfontolások helyett most próbálják nemzetközi jogi elvekre építeni a szektorelméletet.³⁴

3.4. A szovjetek és az Északkeleti Átjáró

Kanadai mintára a szovjetek is megpróbálták egyértelművé tenni az Északi Átjáró feletti joghatóságukat. Először az 1971. szeptember 16-i dekrétummal, majd az ezt felváltó 1984. évi, a természetvédelem megerősítése érdekében megalkotott ediktummal, amely az északi partvidék gazdasági érdekeinek védelmében az északi területeken az ahhoz kapcsolódó jéggel borított térséget is lefedve speciális védelmi zónát létesített. Ezen a mintegy 100 tengeri mérföldes szennyezés megelőzést szolgáló zónán belül szigorú hajózási szabályokat vezettek be, és még a kutatási tevékenységet is betiltották, amennyiben az nem felel meg az ediktum által meghatározott természetvédelmi követelményeknek. A 6 évvel későbbi, 1990. évi dekrétum gyakorlatilag ezt a szabályozást pontosította.³⁵

Az átjárót érintő másik sarkalatos pont annak iránya, ugyanis a többi közlekedési útvonallal ellentétben ennek nincs fix útiránya, egy hajózási időszakon belül is nagymértékben változhat a környezet, és ennek megfelelően az útvonal is. Ennek fényében elképzelhető, hogy az út lerövidítése céljából egyre északabbra fog tolni az Északnyugati Átjáró, nem véletlen, hogy a dekrétum területi hatályként nem határozott meg semmi konkrétumot, hanem az északi szigetek körét, valamint a *térséghez tartozó területeket* jelölte meg. A rendelkezés tehát kellően rugalmas ahhoz, hogy az útirány változását – északabbra tolódását – követni tudja, és biztosítsa a szovjet uralom jelenlétét a térségben. Az sem elhanyagolható tény, hogy a szuverenitás biztosítása mellett a környezetvédelem ügyét sem hanyagolták el: elsőként írták elő, hogy a védelmi zónába belépő hajók kötelesek előzetesen biztosítást kötni az esetleges szennyezési károk fedezésére.³⁶

---

³⁴ Vartanov R.P. - Roginko, A.Y.: New Dimension of Soviet Arctic Policy: Views from the Soviet Union. *Annals of the Academy of Political and Social Science*. Vol.512. (Nov., 1990). 69-78.

³⁵ Franckx, Eric: Nature Protection in the Arctic: Recent Soviet Legislation. *International Law and Comparative Law Quarterly*. Vol. 41. 1992 April. 379-381.

³⁶ Kolodkin A. – Volosov M.: The Legal Regim of the Soviet Arctic. *Marine Policy*. (March 1990). 158-168.

4. A jelen nagy kérdései

4.1. Az olvadó jég által okozott változások

2007-ben az Európai Űrkutatási Központ (ESA) műholdfelvételei alapján, az Északnyugati Átjáró első ízben tisztult meg teljesen a jégpáncéltól, a globális felmelegedés hatásaként. Az ESA az átjárót 1978 óta figyeli műholdak segítségével. Nyilatkozatuk szerint a 2007-es évben a globális felmelegedés előrehaladása következményeként a jégpáncél a korábbi tíz év átlagos százezer négyzetkilométeres évenkénti csökkenéséhez képest is ugrásszerűen, óriási mértékben (1 millió négyzetkilométerrel) lecsökkent, így az átjáró első ízben vált teljesen hajózhatóvá a megfigyelések 1978-as kezdete óta.³⁷ Hasonló eredményre jutottak az amerikaiak is. Mark Serreze, a világ hó- és jégállományának nyilvántartásával foglalkozó amerikai központ (NSIDC) kutatójának becslése szerint 50 százalék a valószínűsége annak, hogy két hónapon belül rövid időre eltűnik a jég az Északi-sarkról. A bolygó legészakiabbra fekvő pontja nem szárazföldön van, hanem a Jeges-tengeren, amelyet ugyan emberemlékezet óta jég borít, de nagyjából ötven éve egyre gyorsabb ütemben húzódik vissza a vastag, egybefüggő jégpáncél. Tavalý, 2008-ban, minden korábbinál nagyobb, több mint egymillió négyzetkilométernyi jégtakaró olvadt el és a nyár végén már az úgynevezett északnyugati átjáró is hajózható volt. A kemény tél a terület nagy részén aztán visszahozta a jeget, de ez már nem az "örök jég", hanem csak vékony és ezért könnyen olvadó "egyéves" jég - mondta a kutató, aki szerint a következő hetek időjárásától függ, hogy az évszak végére marad-e még a jégből az Északi-sarkon. Az utóbbi négy évben kétszer - 2005-ben és 2007-ben - is megdőlt a jégtakaró-visszahúzódsi rekord. A globális klímaváltozásnak tulajdonított jelenség nemzetközi politikai felfordulást okozhat, mert a tengerfenék alatt hatalmas nyersanyagkészlet rejtőzik, amelyet könnyebben ki lehet bányászni, ha eltűnik a jég, az Atlanti-óceánt és a Csendes-óceánt összekötő északnyugati-átjáró pedig stratégiai jelentőségű közlekedési útvonallá válik.³⁸ Ezzel ismét felmerülhet a nemzetközi szorossá minősítés kérdése, hiszen ha elhárulnak a rendszeres hajózás elöl az természeti akadályok, akkor a Korfu-szoros ügyében támasztott követelmények teljes mértékben kielégíthetőek.

Az Egyesült Államok továbbra is azon az állásponton van, hogy az Északnyugati Átjáró és a Sarki-óceán nemzetközi vizek, ott állami szuverenitásnak helye nincs. Oroszország ezzel szemben a szektor alapú felosztás híve, azaz minden ország a partszakasz

³⁷ Warming Opens Northwest Passage. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/6995999.stm> (2009. 04. 26.)

³⁸ Hábóruhoz vezethet az Északi-sark jegének eltűnése. [http://index.hu/tudomany/jeg080630/\(2009. 04. 01.\)](http://index.hu/tudomany/jeg080630/(2009. 04. 01.))

hossza alapján részesülne az északi-sarkvidéki területekből - így Moszkva ellenőrzése alá esne a sarkkör kétötöde.

A forgalom élénkülése egy ennél negatívabb következményt is hordoz magával: a környezetszennyezés erősödését, amely szükségképpen nemzetközi kooperációt igényel. Kérdés, hogy a kanadai AWPPA szabályozása követendő példát állított, vagy egyéb módon kell a térség védelmét biztosítani.

4.2. A Lomonoszov-vita

A térség gyakorlatilag tálcán kínálja magát a kiaknázási lehetőségek tekintetében, és az eddigi aktív Kanada és Oroszország mellett a többi Arktisz-állam is részesedni szeretne a térség kincseiből, így megindulhat a harc a területszerzési jogcímek között. A dán Királyi Tudományos Akadémia geológusai például jelenleg azt próbálják bebizonyítani hogy a sarkvidéket Grönland és Oroszország között átszelő Lomonoszov-hátság a Grönlandi pajzsolemez szerves része. Ekkor ugyanis az új nemzetközi jogi szabályok szerint Dánia joggal csatolhatná azt a pajzsolemez szélétől számított kétszáz tengeri mérföldes gazdasági zónájához, azaz az Északi-sark dán fennhatóságú terület lehetne. Ugyanezzel próbálkozik Oroszország is. Most az orosz kormány arra hivatkozik, hogy az általuk Lomonoszov-árokknak nevezett képződmény a tenger felszíne alatt közvetlenül az orosz szárazföldre kapcsolja az északi pólust. Ha ugyanis az északi-sarki tengerfenék és Szibéria ugyanazon a kontinentális talapzaton található, akkor orosz jogértelmezés szerint Oroszország igényt tarthat a teljes Északi-sarkig terjedő sávra. A probléma megoldására geológiai vizsgálatok is szükségesek, ugyanis a Lomonoszov-árok földrajzi megítélése a mai napig nem tisztázott, egyesek szerint a Barents- és a Kara-tenger kontinentális talapzatairól leszakadt talapzat-fragmentum és ebben az esetben számos energiaforrást rejthet, mások szerint víz alatti hegység. A minősítés már csak azért sem elhanyagolható, mert az 1982. évi Tengeri Jogi Egyezmény szerint az árok nem minősül kontinentális talapzatnak, így azon kizárólagos gazdasági jog a parti tengeren túl nem illeti meg a parti államot. Ted *Nild*, a londoni geológiai társaság egyik tagja szerint nem minősíthető kontinentális talapzatnak, hanem olyan part, amelyből két tektonikus lemez indul ki, és nemcsak Oroszországot, hanem a másik végén Kanadát is érinti, így a kanadai kormány az orosz észjárás követve igényt tarthatna egész Euráziára.³⁹

---

³⁹ *Wolfrum*, Rüdiger: Common Heritage of Mankind. In: Encyclopedia of Public International Law 11. Law of the Sea - Air and Space. North-Holland. 1989. 66.

5. Konklúzió

Az Arktisz igazi története valójában a 20. század elején kezdődik, ekkor kezdődik a vita az északi jéggel borított vízterület hovatartozása feletti vita. A szárazföldi térség ekkorra már javarészt valamely nemzetközi jogilag is elfogadott területszerzési jogcím alapján gazdát talált, a 20. század során pedig a Jeges-tenger jégvilágáért folyó „jogcímverseny” tanúi lehetünk. Fejlődik a technika, olvad a jég, elhárulnak a fizikai akadályok a messze észak megismerése elől, és ez szükségképpen bizonyos problémákat hoz felszínre.

Egyes elemzők szerint a kincsek kiaknázásának és a terület feletti kontroll jogának vitatott kérdéséből akár fegyveres konfliktus is kirobbanhat az arktiszi hatalmak - az Egyesült Államok, Oroszország, Kanada, Norvégia és Dánia - között. Vlagyimir *Samanov* altábornagy, az orosz hadsereg kiképzésért felelős vezetője a múlt héten bejelentette, hogy már dolgoznak az Északi-sarkra vonatkozó harci forgatókönyveken és a csapatok kiképzésén. Manapság ugyanis a háborúkat hosszú idővel kezdetük előtt nyerik meg, vagy veszítik el - nyilatkozta az orosz katonai vezető.⁴⁰ Mindenesetre nem vitás, hogy valakinek meg kellene őriznie ezt a területet az emberiség számára addig, amíg a nemzetközi jog eléri azt a fejlettségi szintet, hogy magától is lépéseket tegyen ennek érdekében.⁴¹

---

⁴⁰ Háborúhoz vezethet az Északi-sark jegének eltűnése. (98. jegyzet)

⁴¹ *Konan*, i. m. 203.

*Julesz Máté tudományos munkatárs,
Szegedi Tudományegyetem Népegészségtani Intézet*

---

*Máté Julesz research fellow,
University of Szeged Department of Public Health*

A Short History of Public Health Law in Hungary

1. Libri Medicinarum

We have come a long way from the situation of the legal regulation of public health in the 19th century. Legislation of this area was always based on the *lex* and *consuetudo* of former centuries. The beginnings of a modern type of regulation of public health in Hungary were created by Act No. 17 of 1884 on Industry and Act No. 14 of 1876 on Public Health (Julesz 2007b: 35-36). Early physicians such as Pápai Páriz wrote volumes on health (*Pax Corporis*), which were masterpieces of medical thinking without developed medical laws in the background. It might be said that books like those of Pápai Páriz in the 17th century, of Ponyikay also in the 17th century (*Liber Medicinarum*), or of Melius Juhász in the 16th century (*Herbarium*) to some extent substituted the legal regulation of the medical profession. In other words, instead of medical laws formulated with the aim of regulation, there was a kind of medical legal orientation.

Orientation was later supplemented by acts of parliament. In Hungary, Act No. 2 of 1972 on Health formally mimicked the structure of the Code of Medical Ethics adopted by the American Medical Association in 1847. It may appear astonishing that a norm from the 19th century could yield any basis for a 20th-century legal product, but it seems to be true. As compared with the Act on Health of 1972, Act No. 154 of 1997 on Health was a major step forward in the evolution of medical law. The question remains of why Hungarians had to wait almost a decade after the political changes in Eastern Europe for a new and reformed basic regulation of the medical law.

Law and medicine are strongly interrelated: public health cannot function well without proper legal regulations, and the rule of law, as a human right, requires an understanding on the part of the state. The right to health is a fundamental human right, and as early as in the 1980s the European Court of Human Rights heard cases concerning the violation of rights to

private property and to a healthy environment (Julesz 2007a: 68 et Julesz 2006). In the 1970s, Nizsalovszky wrote a groundbreaking book, *A Legal Approach to Organ Transplantation and Some Other Extraordinary Medical Actions*, which was followed by other highly noteworthy manuals in the field. The only negative remark that might be made in this respect is that, even in the 20th century, medical law evolved virtually solely from the activities of scientific writers and was largely neglected by rule-makers. It was necessary to wait until the end of the 20th century for the emergence of a legal framework suitable for the contemporary level of medical sciences.

2. Law and Ethics

In the 1940s, Pólya wrote about late physicians as no one had done before (Pólya 1941). The historical aspects of the situation of health and law in Hungary are of great importance, though it must be borne in mind that time passes. The future of Hungarian medical law is in the hands of the legislators. Fortunately, these legislators include educated physicians, who possess both a practical and a political view of the situation of health and law.

We shall not touch here upon such points as the privatization of medical care in Hungary, or the differences in policy between the governing party and the opposition. These topics will be left to political analysts and economists. The history of privatization in Britain is a familiar matter, and we are also well acquainted with the problems arising from the health care system in the USA. Many countries with a higher economic level than that of Hungary have coped successfully with such problems. Their example is to be followed. The right of people to good health care is not merely a question of daily politics. This right is rooted in the historical heritage of the nation's medical science, starting from the *Herbarium*⁴ by Melius Juhász, through the medical revolution in the 19th century, and up to the present-day medical laws.

The people's right to health care was never as evident as after the Declaration of Human Rights in 1948 under the auspices of the United Nations. This was followed by the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in 1966. In this document, the right to health care is formulated as a basic right of each and every human being. Mental attitudes have progressively changed and today we believe that other living creatures (e.g. animals) also have the right to a healthy environment.

The interconnection between the mass media and physical and mental health is a complex one. The mass media nowadays exert a special impact on people. Only recently, a new article was introduced into the Act on Health of 1997. This article is devoted to food health as part of public health (article 50 of Act No. 154 of 1997). The role of the mass media is important in broadcasting information about healthy nutrition and a healthy lifestyle. When a movie hero smokes a cigar on TV, our less conscious counterparts also light a cigar. The roles of the press and the electronic media have never been as crucial as today in providing everyday people with the necessary quantity of correct information about health conservation.

The reasonable control of publicity is a must, but such restrictions should not be limitless. The basic right of man to a healthy environment is axiologically a higher value than the rights of the publicity-makers. Constitutional rights thus vary in importance. It is one of the tasks of the mass media to promote healthy life-conduct, this being public service of the mass media (see Article 5 of the Principles of Medical Ethics of the American Medical Association, 2001). Article 7 of the Principles of Medical Ethics of the American Medical Association states that a physician must recognise his or her responsibility to participate in activities contributing to the improvement of the community and the betterment of public health. It is a moral rather than a legal question whether physicians should or should not partake in activities involving commercial publicity. Professional publicity-making for good purposes (such as public health and achievement of the right to a healthy environment) is fully in accordance with the rules of medical ethics, whereas publicity-making for an average tooth-paste certainly falls under a different moral judgement. Legal regulations must change in parallel with social development.

3. Conclusions

Public health has always been exposed to the vicissitudes of human history. Mankind rarely respects the interest of its minorities, whether these be an ethnic or any other social minority. The holistic view tends to overwhelm the interests of minorities, and it stimulates the law-makers to put the rights of the majority before the rights of the few. This type of law-making must be modified. Not only people, but also the ecosphere in which we live is to be protected. The evolution of public health is bound to legal evolution. Law will never create public health, but it must postulate the social need for a better quality of public health.

Bibliography

- Julesz, Máté (2007a):* A testi és lelki egészséghez való alapjogról (On the Right to Physical and Mental Health). *Acta Humana* (Human Rights Review), Budapest, 3.
- Julesz, Máté (2007b):* Gondolatok az emberi környezet védelme és a foglalkozás-egészségügy történetéről (Thoughts on the Protection of Human Environment and the History of Work Health). *Munkaügyi Szemle* (Labour Review), Budapest, 7-8.
- Julesz, Máté (2006):* Környezetvédelmi civil szervezetek és az actio popularis (Environmental Civil Associations and Actio Popularis). *Acta Humana* (Human Rights Review), Budapest, 3-4.
- Melius Juhász, Péter (1578):* Herbarium. Kolozsvár (Cluj-Napoca).
- Nizsalovszky, Endre (1974):* A Legal Approach to Organ Transplantation and Some Other Extraordinary Medical Actions. Akadémiai, Budapest.
- Pápai Páriz, Ferenc (1984):* Pax Corporis. Magvető, Budapest. (Facsimile ed. after 1764. Original manuscript in 1687.)
- Pólya, Jenő (1941):* Az orvostudomány regénye (The History of Medical Science). Béta Irodalmi R. T., Budapest.
- Ponyikay, Johannes (1693):* Liber Medicinarum.

Nótári Tamás habilitált egyetemi docens,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék

Contentio dignitatis – tényálláskezelés és szónoki taktika a Pro Plancióban

Írásunkban Marcus Tullius Cicero 54-ben Cnaeus Plancius védelmében elmondott beszédét vesszük górcső alá, és ennek kapcsán – a történeti, vagyis a *Pro Plancio* alapjául szolgáló tényállás,¹ az *ambitus* (választási vesztegetés/csalás) vázolója és az *oratio* jogi és retorikai elemzése mentén – kívánunk rámutatni a vád és a vád és a védelem bizonyos jellegzetességeire a római köztársaság végének jogrendjében. A per történeti háttérének (I.) és a választási vesztegetés² törvényi szabályozásának (II.) rövid bemutatása után térünk rá a *Pro Plancio* elemzésére, amelyet számos ponton párhuzamba állítunk a korábban általunk behatóan vizsgált *Pro Murenával*.³ (III.)

A *Pro Plancióval* Cicero kétségkívül sikert aratott – akár azonosnak tekintjük a ránk maradt, Cicero által szokása szerint utóbb megszerkesztett *oratiót* a perben elhangzott beszéddel, akár nem⁴ –, hiszen védencét felmentették. Az ügy maga nem tartozott a köztársaság utolsó századának jelentős politikai vihart kavaró eseményei közé, így hamarosan feledésbe is merült, ám a per alkalmat adott az antikvitás legnagyobb, mély és széleskörű jogi ismeretekkel rendelkező szónokának arra, hogy védői kvalitásait újabb mesterművel bizonyítsa, számunkra pedig lehetőséget nyújt a cicerói jogi tényálláskezelés és a szónoki taktika behatóbb vizsgálatára.

---

¹ A *Pro Plancio* fordítását lásd Nótári T.: *Cicero – Válogatott védőbeszédek I.* Szeged 2009. 361. skk.

² Ehhez lásd Németh Gy. – Nótári T.: *Hogyan nyerjük meg a választásokat. Quintus Qullius Cicero – A hivatalra pályázók kézikönyve.* Szeged 2006.

³ Vö. Nótári T.: *Jog, vallás és retorika. Studia Mureniana.* Szeged 2006; Nótári, T.: *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena.* Passau 2008. A *Pro Murena* fordítását lásd Nótári T.: *Cicero – Négy védőbeszéd.* Szeged 2004. 73. skk.

⁴ Ehhez lásd Humbert, J.: *Les plaidoyers écrits et les plaidoyers réelles de Ciceréron.* Paris 1925. 176. skk.

I.

Cnaeus Plancius lovagrendi családból származott, feltehetően 96-ban egy tekintélyes és vagyonos adóbérlő fiaként látta meg a napvilágot. *Tribunus militum* és *quaestori* működését követően *aedilisi* hivatalra pályázott 55-ben, amelynek során a nála valamivel fiatalabb Iuventius Laterensisszel került szembe. A szavazatok többségét ekkor megnyerte ugyan, azonban a választást elnapolták, és a következő évben megismételték.⁵ Plancius A. Plotiusszal egyetemben nyertesként, Laterensis és Q. Pedius – utóbbi nagyon csekély számú szavazatot szerevezve – pedig vesztesként került ki a választási küzdelemből.⁶ Laterensis azt tette, amit ilyen esetben Rómában oly sokan: *ambitus*, vagyis választási csalás/vesztegetés miatt vádat emelt Plancius ellen. Laterensis mellett társ-, illetve mellékvádlóként L. Cassius Longinus, Caesar egyik későbbi gyilkosának fivére lépett fel, a védelmet pedig Hortensius Cicero látta el. A vádemelés alapjául azonban nem a 63-ban, Cicero *consulsága* idején született *lex Tullia de ambitu* választotta, hanem az 55-ben Crassus kezdeményezésére a választási kampány során történő vesztegetési pénzek osztogatására létrehozott egyletek alkalmazásának szankcionálására megalkotott *lex Licinia de sodaliciis*. E törvény nem szankciója miatt tűnt kedvezőbbnek a vádló számára – hiszen már a korábbi törvények is kellően szigorú büntetést helyeztek kilátásba: tíz éves száműzetést, a szenátusból való kizárást, a hivatalokra való pályázástól életfogytig tartó eltiltást, és egy bizonyos pénzbüntetést –, hanem eljárásjogi vetülete miatt. A vádló e törvény szerint ugyanis meghatározhatta azon négy *tribus*t, amelyekből a bírának ki kellett kerülniük, és a vádlott csak egy *tribus*t utasíthatott vissza, vagyis *reiectio*s – az elfogultságra történő hivatkozás, illetve bizonyos bírának különösebb indokolás nélküli kizáratására vonatkozó – joga a szokványos *quaestio*s eljárással szemben jelentős csorbítást szenvedett. Az egyébként gyakorlatban levő eljárásban először a vádlott volt köteles megnevezni mindazon bírakat, akikkel rokonságban, sógorságban, illetve ugyanazon *sodalitium* vagy *collegium* tagjaként bizalmi viszonyban állott, majd húsz napon belül a vádló választott ki a négyszázötven bíró közül százat (*editio*), akik pedig a vádlóval nem állhattak az előbb említett kapcsolatokban; ezt követően pedig a vádlott *reiectio*s joga keretében negyven napon belül a kijelölt száz bíró közül ötvenet visszautasíthatott.⁷

A per, tekintve hogy nem a *consuli*, hanem az *aedilisi* tisztség elnyerése kapcsán bontakozott ki, nem bírt különösebben nagy politikai jelentőséggel, Cicerónak azonban a

---

⁵ Cic. *Planc.* 50.

⁶ Cic. *Planc.* 17.

⁷ Kunkel, W.: *Quaestio*. In: *Kleine Schriften*. Weimar 1974. 69.

vádlott és a vádlóhoz fűződő személyes kapcsolatai okán igen kényes helyzettel kellett megbirkóznia,⁸ hiszen nemcsak Plancius, hanem Laterensis és családja is jelentős szolgálatokat és szívességeket tett neki száműzetése idején.⁹ Minthogy azonban Planciusnak volt jobban lekötelezve, akit már választási kampánya során is támogatót, az iránta fennálló *officium* miatt el kellett vállalnia védelmét.¹⁰ Laterensis ezt nyilvánvalóan rossz néven vette,¹¹ és igyekezett Plancius Cicerónak tett szolgálatait és vele kapcsolatban szerzett érdemeit kisebbiteni.¹² Nem véletlenül jelezte már beszéde elején Cicero, hogy reményei szerint a bírák méltányolni fogják az ítélet meghozatala során azon érdemeket, amelyeket Plancius a hajdani *consul* személye kapcsán szerzett, annál is inkább, mivel a törvényszék jórészt Cicero barátaiából és jó ismerőseiből tevődött össze, ami már eleve reményt adott a vádlott felmentésére;¹³ éppen az ő érzelmeikre kívánt hatni a szónok – szokás szerint hatalmas párosszal megfogalmazott¹⁴ – *peroratio*ójában.

II.

Miként a *magistratusok* választása Róma köztársasági államrendjének velejárója volt, ugyanúgy szerepet játszott e választásokban a választási csalás/vesztegetés (*ambitus*) is. Már nem sokkal a tizenkéttáblás törvény megszületése után, 432-ben megjelent az első törvényi rendelkezés, amely megtiltotta, hogy a pályázók különlegesen fehéritett, ragyogóvá tett öltözékkel hívják fel magukra polgártársaik figyelmét.¹⁵ Az *ambitus* (körüljárás, körbejárás) kezdetben csupán azon tevékenységet jelölte, amely során a hivatalra pályázó körbejárta a választókat, hogy a maga számára biztosítsa szavazataikat.¹⁶ C. Poetelius *tribunus plebis* nevéhez fűződik azon 358-as *plebiscitum*, amely megtiltotta a pályázóknak, hogy a piacokon és a falvakban járják körül a választókat,¹⁷ amely rendelkezés nyilvánvalóan a Rómán kívüli etikátlan szavazatszerzésnek kívánt gátat vetni. A római terminológia szerint mindig csupán az *ambitus* ütközött a jogrendbe, az *ambitio* viszont nem,¹⁸ ez gyakorta egyszerűen *petitio*

---

⁸ Vö. Cic. *Planc.* 79.

⁹ Laterensis szolgálataihoz lásd Cic. *Planc.* 73. 78.

¹⁰ Kroll, W.: *Ciceros Rede für Plancius*. Rheinisches Museum 86 (1937) 128.

¹¹ Cic. *Planc.* 72.

¹² Cic. *Planc.* 4. 95.

¹³ Cic. *Planc.* 2. 4.

¹⁴ A *peroratio* jelentőségéhez lásd Cic. *Or.* 128. skk.

¹⁵ Liv. 4, 25.

¹⁶ Varro *ling.* 5, 28; Fest. 16.

¹⁷ Liv. 17, 25, 13.

¹⁸ Plaut. *Trin.* 1033.

értelemben szerepelt, jelentése olykor kétségkívül pejoratív volt, ám soha nem lett belőle jogi *terminus technicus*.¹⁹ Megjegyzendő azonban, hogy az imént említett két *plebiscitum* nem tekinthető *stricto sensu* büntetőtörvénynek.²⁰

A második század első feléből két törvény létezéséről tudunk, amely az *ambitust* szankcionálta, ez a 181-ből származó *lex Cornelia Baebia*²¹ és egy 159-es törvény,²² ám ezek tartalmát sajnos nem ismerjük. A C. Gracchus és Sulla közötti korban a *quaestiones perpetuae* rendszere már igen kiterjedt volt, erre az időre esik az első, kifejezetten *ambitus* vádjának elbírálására irányuló perről szóló híradásunk is: 116-ban a 115-ös esztendő egyik *consuli* tisztjét a *homo novus* Marcus Aemilius Scaurus nyerte el, aki ellen vesztés vetélytársa, P. Rutilius Rufus *ambitus* miatt vádat emelt, mire Scaurus hasonlóképpen járt el Rufusszal szemben, egyébként mindkét vádlottat – akik vádlók is voltak egy személyben – felmentették.²³ A Sulla által megalkotott *lex Cornelia de ambitu* léte némiképp vitatott,²⁴ a *leges Corneliae*re vonatkozó ismereteink korántsem teljesek, ugyanis e törvényekről két fő forrás áll rendelkezésünkre: egyfelől Cicero beszédei, másfelől a kései principátus jogászainak írásai, amelyeket jórészt csak a *Digesta* hagyományozásában ismerünk.²⁵ Cicero annyiban szól e törvényekről, amennyiben az adott beszédben megjelenő érdekei, azaz a retorikai szituáció kívánja, tehát semmiképpen sem törekszik a teljességre, hiszen nem is az a feladata. A principátus jogászai Sullának csak azon törvényeivel foglalkoztak, amelyek az augustusi reformok után még hatályban maradtak. A *lex Cornelia de ambitu* létét azonban a következő utalás valószínűsíteni engedi. Ezek szerint a korábbi időkben²⁶ az elítéltekre azon büntetést mérték, hogy a *magistratusra* pályázástól tíz évig távol kellett maradniuk.²⁷ Az említett *lex Cornelia* aligha lehetett a 181-es *lex Cornelia Baebia*, hiszen Publius Cornelius Sulla védelmében mondott beszéde²⁸ és a *lex Cornelia* között több mint tíz év telt el, s

---

¹⁹ Mommsen, Th.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig 1899. 866; Jehne, M.: *Die Beeinflussung von Entscheidungen durch „Bestechung“: Zur Funktion des ambitus in der römischen Republik*. In: *Demokratie in Rom? Die Rolle des Volkes in der Politik der römischen Republik*. Hrsg. v. M. Jehne. Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie Einzelschr. 96. Stuttgart 1995. 51. skk.

²⁰ Mommsen 1899. 866; Adamietz, J. M. T. *Cicero, Pro Murena*. Darmstadt 1989. 24.

²¹ Liv. 40, 19, 11.

²² Liv. *epit.* 47.

²³ Gruen, E. S.: *Roman Politics and the Criminal Courts 149-78 B.C.* Cambridge 1968. 120–122.

²⁴ Kunkel 1974. 61.

²⁵ A római büntetőjog vonatkozó alapelveihez lásd Zlinszky J.: *Római büntetőjog*. Budapest 1991; Molnár I., *Vád és védelem mint a római büntető eljárás alapelvei*. Jogelméleti Szemle 2008/4.

²⁶ Ti. a még emítésre kerülő *lex Calpurnia* előtt.

²⁷ Schol. Bob. in *Cic. Sull.* 5, 17.

²⁸ P. Cornelius Sullát, a *dictator* L. Cornelius Sulla unokaöccsét Cicero 62-ben védte meg a 65-ös, ún. első Catilina-összeesküvésben való részvétel vádjával szemben.

minthogy ezen időszakban más, az *ambitust* szankcionáló törvények is születtek, nem tételezhető fel, hogy a büntetési tétel azonos maradt volna.²⁹

A Sulla utáni időkben a *quaestio de ambitu* élén általában egy *praetor* állott, így például 66-ban C. Aquilius Gallus töltötte be a *praetor ambitus* hivatalát.³⁰ Az ezt követő törvényekről Cicero *Pro Murenája* nyújt tájékoztatást. C. Cornelius *tribunus plebis* követelésére 67-ben megszületett a *lex Calpurnia*,³¹ amelynek szankcióiról a következőket tudjuk: tartalmazta a szenátusból való kizárást, a hivatalokra való pályázástól életfogytig tartó eltiltást (szemben a *lex Cornelia* által megjelölt tízéves időtartammal) és egy bizonyos pénzbüntetést.³² Egy 63-ból származó *senatus consultum* a *lex Calpurnia* által szabályozottak egy részét kiemelten szankcionálta, így a pályázónak Rómában történő fogadásakor párthívek pénzért történő toborzását, a gladiatori játékokra nagy számú ingyenjegy és -hely kiosztását, és a túlzott mértékű vendéglést,³³ ezen *senatus consultum* feltehetően az említett törvényt értelmezte és konkretizálta.³⁴ A 64-es év eseményei azonban – elsősorban Antonius és Catilina egyre inkább elharapódzó vesztegetései – újabb törvény meghozatalát tették szükségessé. E törvény lett a 62-es év *consulatusára* pályázó valamennyi jelölt által támogatott, 63-ban megszületett *lex Tullia*,³⁵ amely újabb büntetésként tíz év száműzetést is kilátásba helyezett, valamint határozottabban lépett fel a pénzt osztogatókkal szemben, és büntette a törvényből való – állítólagos betegség miatti – távolmaradást. Ezen kívül megtiltotta a pályázás előtti két esztendőre vonatkozóan a gladiatorjátékok rendezését, amely tilalom alól csak azok végrendeletben kötelezővé tett volta adhatott felmentést. A törvény így kívánta megakadályozni a közvetlenül a választóknak történő pénzfizetést, és akarta korlátozni a pályázók kíséretének létszámát (amelynek felduzzadása már-már diadalmenetként a biztos győzelmet sugallhatta a választóknak). Tény azonban – amint Adamietz találó szellemességgel megjegyzi –, hogy az *ambitus* tényleges határait végeredményben csak a jelöltek anyagi lehetőségeinek korlátjai szabták meg.³⁶

---

²⁹ Mommsen 1899. 867.

³⁰ Cic. *Cluent.* 147.

³¹ Cic. *Mur.* 46; Dio Cass. 36, 38, 39.

³² Cic. *Mur.* 47; Jehne 1995. 66. sk.

³³ Cic. *Mur.* 67. Ezekhez bővebben lásd Laser, G.: *Quintus Tullius Cicero – Commentariolum petitionis*. Texte zur Forschung 75. Darmstadt 2001. 14. skk.;22. skk.

³⁴ Adamietz 1989. 25.

³⁵ Cic. *Mur.* 5.

³⁶ Adamietz 1989. 27.

III.

Ismereteink szerint Cicero legalább nyolc alkalommal lépett fel védőként választási csalás/vesztegetés (*ambitus*) miatti büntetőperben, azonban nem mindegyik beszéd került publikálásra, és mindössze kettő maradt ránk: a 63-ban a *consullá* választott Lucius Licinius Murena és az 54-ben *aedilisszé* választott Cnaeus Plancius védelmében elmondott *oratio*. Mindkét beszédben feltűnő, hogy Cicero az *oratió*nak mindössze egynegyedében,³⁷ illetve egyötöd³⁸ – vagy az utóbbi esetben, *stricto sensu* huszad³⁹ – részében foglalkozik az *ambitus* tényállásával, és igyekszik megcáfolni a vád állításait. E hasonlóság arra enged következtetni, hogy a konkrét ügytől független szónoki taktikával lehet dolgunk, amit a bírák és a hallgatóság el is várt az *advocatus*tól az *ambitus*-perekben.⁴⁰ Szintén felkeltheti a figyelmet, hogy mindkét beszédben Cicero hosszan beszél saját személyéről, amit pusztán a jogi tényállás nem tenne feltétlenül indokolttá. Erre a római szónoki-ügyvédi gyakorlatban találhatunk magyarázatot, hiszen Rómában az *advocatus*, illetve a *patronus* nemcsak szónoki képességeit bocsátotta a törvény előtt álló vádlott, illetve *cliens* rendelkezésére, hanem mintegy teljes tekintélyét, s ily módon garantálta a bírák felé személyiségének egész súlyával az elvállalt ügy és a védett személy hitelességét – mi több, vállalt tetteivel és sorsával közösséget.⁴¹ Ennek megfelelően az ellenfél természetesen azon munkálkodott, hogy ne csupán a vádlott, hanem védője hitelét is támadja és megingassa, tehát a két konkrét ügyben a vád szükségesnek éreztem, hogy Cicero személyéről is kimerítően szóljon. E szokást viszontláthatjuk példának okáért a *Pro Cluenti*óban⁴² és magyarázatát a *De oratore*ban is.⁴³

A *Pro Muren*ában a szónok már a *prooemium*ban szükségét érzi, hogy feleljen a szemrehányásokra, amelyek amiatt érték, mert az ügyet egyáltalában elvállalta.⁴⁴ M. Porcius Cato – a négy vádló egyikeként a választási küzdelmet elvesztett Servius Sulpicius Rufus, valamint az ifjabb S. Sulpicius Rufus és egy bizonyos, közelebről nem ismert C. Postumius mellett –, aki a választás előtt nyilvánosan esküt tett, hogy sógorát, Silanust kivéve bárki

---

³⁷ Cic. *Mur.* 54–77.

³⁸ Cic. *Planc.* 36–57.

³⁹ Cic. *Planc.* 53b–57.

⁴⁰ Adamietz, J.: *Ciceros Verfahren in den Ambitus-Prozessen gegen Murena und Plancius*. Gymnasium 93 (1986) 102. sk.

⁴¹ Thierfelder, A.: *Über den Wert der Bemerkungen zur eigenen Person in Ciceros Prozeßreden*. Gymnasium 72 (1965) 385–414.

⁴² Cic. *Cluent.* 140. sk.

⁴³ Cic. *De orat.* 2, 220. skk.

⁴⁴ Cic. *Mur.* 2b–10.

nyerje is meg a választást, *ambitus* miatt vádat fog emelni ellene,⁴⁵ bírálta Cicerót, amiért (noha *consul*ként megalkotta a *lex Tullia de ambitu*,⁴⁶ amely újabb büntetésként tíz év száműzetést is kilátásba helyezett, valamint határozottabban lépett fel a pénzt osztogatókkal szemben) elvállalta a választási vesztegetéssel vádolt Murena védelmét. Cicero szintén erőteljes kritikát kapott a Servius Sulpicius Rufustól, a kor legjelentősebb jogászatól, aki Murena védelmét úgy értékelte mint barátságuk elárulását. Mindez elsősorban Cicero mint védő ekintélyét lett volna hivatott aláásni, amivel védenca pozíciói is gyengültek volna.⁴⁷

A *Pro Plancióban* Cicero megjegyzi, hogy vádbeszédjükben M. Iuventius Laterensis és L. Cassius Longinus többet beszéltek róla, mint Planciusról,⁴⁸ s ennek megfelelően *oratio*ja harmadik harmadában Cicero kizárólag saját személyéről és a Plancius által neki tett szolgálatokról és szívességekről értekezik.⁴⁹ A vádlók számos kijelentése reflexiók formájában belekerült a védőbeszédbe, így például azon állítás is, hogy Cicero saját száműzetésének idejét taglalva erős túlzásokba esett Plancius érdemeit méltatva.⁵⁰ A vádlottnak a védő személye kapcsán szerzett érdemek nem csupán a *Pro Plancióban*⁵¹ kerülnek részletes ismertetésre: a *Pro Sestio* szintén tartalmaz hosszabb, ilyen tartalmú okfejtéseket.⁵² A vádlók szándéka nyilvánvalóan az lehetett, hogy Plancius személyét és a bírának száműzetése miatt Cicero felé megnyilvánuló rokonszenvét teljességgel különválasszák, ezért ragaszkodott Laterensis azon állításához, miszerint Plancius Cicero száműzetése kapcsán szerzett érdemeinek – már ha ezek egyáltalában valósak – a bíróság előtt nem lehet semmiféle súlya.⁵³ Ezzel összhangban idézték fel gúnyosan a vádlók, hogy Cicero szintén hiába könyörgött könnyek között a bírának a neki számos szolgálatot tett Cispius érdekében.⁵⁴

A Laterensis által érvként felhozott, meglehetősen triviális közhelyek között helyet kapott az is, hogy Cicero hajdan mint *consul* csupán azért vétette fel a *lex Tullia de ambitu* által rendelt szankciók közé a száműzetést, hogy majdan védőbeszédei *peroratio*ját hatásosabbá tehesse.⁵⁵ Rodoszi tanulóéveit szintén a szónok szemére veti, mintegy azt

---

⁴⁵ Plut. *Cato min.* 21, 3.

⁴⁶ Cic. *Mur.* 5.

⁴⁷ Adamietz 1986. 104. sk.

⁴⁸ Cic. *Planc.* 3. 58.

⁴⁹ Cic. *Planc.* 68. skk.

⁵⁰ Cic. *Planc.* 4. 68. 71. 72. 95.

⁵¹ Kiváltképp Cic. *Planc.* 87. skk.; 90. skk.

⁵² Vö. Cic. *Sest.* 45. skk.; 49. skk.

⁵³ Cic. *Planc.* 4.

⁵⁴ Cic. *Planc.* 75. sk.

⁵⁵ Cic. *Planc.* 83.

érzékeltetve, hogy a keleti tartományok erkölcsi lazasága Cicero számára kedves lehetett.⁵⁶ Igencsak kétélű azon bíráló a vádló részéről, miszerint Cicero elmulasztotta kiaknázni Laterensis krétai tartózkodásának tényében rejlő poént: a szójátékot a sziget és a kréta (*creta*) szóval.⁵⁷ A hivatalra pályázók ugyanis krétával tették még ragyogóbbá és fehérebbé ruházatukat, amit egyébként már igen korán, 432-ben törvényileg megtiltottak.⁵⁸ Szintén elmarasztalja Cicerót amiatt, mert saját *consulatusa* tárgyában Pompeiushoz a hadvezér számára valószínűleg kellemetlen tartalmú, saját érdemeit erősen kidomborító levelet intézett, ami Rómában közkézen forgott – ennek tartalmáról bővebb ismereteink nincsenek, minthogy az írás nem maradt ránk.⁵⁹ Hasonlóképpen bírálja Cicero azon döntését, hogy önként száműzetésbe vonult ahelyett, hogy felvállalta volna a küzdelmet – mindezt Cicero gyávaságának tudva be.⁶⁰ Nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy Cicero a beszéd elhangzása idején sem szabad akaratából cselekszik – mintegy sejtetve a Pompeiustól való függelmi viszonyt.⁶¹ Mindez, noha a tényálláshoz semmi köze, arra szolgált, hogy a védő – és ezáltal védenca – tekintélyét aláássa.⁶²

A vád személyes motivációja egyértelmű, hiszen Rómában a vádlónak közel sem kellett objektívnek és elfogulatlanoknak lennie.⁶³ Az *ambitus* miatti vád esetében a választás során vereséget szenvedett vádlókat mozgathatta azon indíték is, hogy amennyiben az adott tisztségre megválasztott vádlottakat elítélték, ők léphettek azok helyébe,⁶⁴ amint ez 65-ben a *consullá* választott P. Cornelius Sulla és P. Autronius Paetus elítélése után L. Aurelius Cotta és T. Manilius Torquatus esetében be is következett. Servius Sulpicius Rufus és Marcus Iuventius Laterensis is jó eséllyel ebben reménykedhettek Murena, illetve Plancius elítélése esetén. Aki elszánta magát a vádemelésre, természetesen kitette magát személyes támadásnak a védő részéről.⁶⁵ Nem véletlenül említette Torquatus a Sulla elleni perben Cicero törvénytörési zsarnokságáról, illetve egyeduralmáról (*regnum*),⁶⁶ ahogy Cicero sem

---

⁵⁶ Cic. *Planc.* 84.

⁵⁷ Cic. *Planc.* 85.

⁵⁸ Vö. Liv. 4, 25. A szabályozás eredményességének csekély voltáról tanúskodik azon tény, hogy a ragyogóvá fehéritett ruha viselőjének megnevezése (*candidatus – cretatus*) jelöli ma is számos nyelven a hivatalra pályázót.

⁵⁹ Cic. *Sulla* 67.

⁶⁰ Cic. *Planc.* 86–90.

⁶¹ Cic. *Planc.* 91–94.

⁶² Adamietz 1986. 105.

⁶³ Ehhez lásd Mommsen 1899. 366. skk.; Kunkel, W.: *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit.* München 1962. 11. 131. sk.; 136. sk.

⁶⁴ Jones, A. H. M.: *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate.* Oxford 1972. 62.

⁶⁵ Adamietz 1986. 106. sk.

⁶⁶ Cic. *Sulla* 21. skk.

takarékoskodott a *Pro Rabirio perduellionis*ban a vádló, L. Labienus néptribunus elleni támadásokkal.⁶⁷

A Cicero elleni támadások a Plancius-perben igen nagy súllyal estek latba, és számos esetben Cicerót érzékeny pontjain találták el: Cassius említést tett Cicero szövetségkötési kísérletéről Pompeiusszal, amely azonban meghiúsult,⁶⁸ Iuventius Cicero szemére vetette, hogy elvállalta Cispus védelmét, s ennek kapcsán az első *Catilinaria* híres „*quo usquem*”-passzusát⁶⁹ parodizálta,⁷⁰ hasonlóképp kigúnyolták patetikus *peroratióit*.⁷¹ Mindez azonban eltörpült amellelt, hogy meggyanúsították, miszerint gyávaságból hagyta el 58-ban Rómát, és vonult önkéntes száműzetésbe, és szabadságát a triumvirek előtti hízalgébsből áldozta fel – a szónok természetes és mély felháborodást tükröző válasza természetesen ennek megfelelően alakult.⁷² Röviden, de határozottan támadta akkori ellenségeit, Clodiust, Gabiniust és Pisót.⁷³

Mind a Murena, mind a Plancius elleni per során Cicerónak meg kellett küzdenie azon nehézséggel is, hogy a perben ellenérdekelt felek, vagyis a vádlók egyúttal jó barátai is voltak. Sulpiciust választási küzdelme idején támogatta, Labienus családjával pedig még száműzetése idejéből állt kapcsolatban, azonban Murena felmentéséhez jelentős államérdek fűződött, hiszen csak így lehetett biztosítani, hogy az év elején két tetterős *consul* vegye át az összeesküvés miatt megrendült államszervezet irányítását, az pedig tagadhatatlan tény, hogy Plancius Labienus családjánál jóval nagyobb szolgálatot tett Cicerónak azzal, hogy Thesszalonikében menedéket adott a száműzötteknek. Ezért tehát a szónok nem alkalmazhatta azon jól bevált stratégiát, hogy védence érdemeit az ellenfélre mért megsemmisítő csapással is kidomborítsa, hanem valamiféle középutas megoldást kellett találnia, amivel egyfelől a vádlottat is tisztázhatta, másfelől nem kényszerült arra, hogy a vádló személye ellen komoly támadást intézzen.⁷⁴ Nem véletlenül jegyezte meg *Quintilianus*, hogy Cicero a *Pro Murenában* Sulpiciusnak minden erényét elismerte, és dicsérte ugyan, mégis eltanácsolta attól, hogy a *consulatusra* pályázzék.⁷⁵ A *fundamentum ac robur totius accusationis*,⁷⁶ vagyis Cato elleni támadást éppen indítékainak megkérdőjelezhetetlensége és egyedülálló tekintélye

---

⁶⁷ Cic. *Rab. perd.* 6. 9. 11. 20. skk.; 25. 29. skk.; 35.

⁶⁸ Cic. *Planc.* 85.

⁶⁹ Vö. Cic. *Cat.* 1, 1.

⁷⁰ Cic. *Planc.* 75.

⁷¹ Cic. *Planc.* 76. 83.

⁷² Cic. *Planc.* 90. sk.

⁷³ Cic. *Planc.* 86. sk. Vö. Kroll 1937. 131.

⁷⁴ Adamietz 1986. 107.

⁷⁵ Quint. *inst.* 11, 1, 68. *Quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit! Quam molli autem articulo tractavit Catonem!*

⁷⁶ Cic. *Mur.* 58.

indokolta. Épp e tekintély indította arra a *Pro Murena* elhangzása után néhány nappal, a 63. december 5-én a Concordia-templomban megtartott szenátusi ülésen⁷⁷ a szenátorokat, hogy az összeesküvők életfogytig tartó fogva tartást javasló Caesarral szemben⁷⁸ a Cicero által a negyedik *Catilinariában* összefoglaltakhoz csatlakozzanak, miután Cato is halálbüntetést követelt a hazaárulókra számára,⁷⁹ amit még aznap este a Tullianumban végre is hajtottak. Cicero éppen az ellen próbál a Cato rideg sztoicizmusa ellen intézett ironikus támadásban védekezni, hogy az államférfi hihetetlen tekintélye, vagyis pusztán neve ne váljon már önmagában is a vádlott kárára.⁸⁰ Cato morális nagyságát elismerve igyekszik életidegen, a római népszellemtől idegen vonásként beállítani a konkrét ügyben elfoglalt álláspontját, hogy ezzel elvegye a vád azon élet, illetve lerombolja a bírákban azon képzetet, miszerint: aki ellen Cato vádemelésre szánta el magát, annak mindenképpen bűnösnek kell lennie.⁸¹ Nem véletlenül nem tartalmazza a *Pro Murena* ránk maradt, szerkesztett változata az ifjabb Servius Sulpicius és Postumus vádjainak részletes cáfolatát – minthogy az általuk felhozott érvek mögött nem állt a Catóéhoz hasonló morális auktoritás, Cicero nem kényszerült finoman árnyalva kihúzni argumentációjuk méregfogát.⁸²

Jogilag szintén nem tartozik a vádhoz, illetve annak cáfolatához a választási küzdelemben alulmaradt, a perben pedig *ambitus* miatt vádlóként fellépő vetélytársak életének és működésének összevetése a választás győzteseiével, illetve a per vádlottjaiéval. Cicero – a vád felvetéseire válaszolva – azonban kitér a vádlottak életvitelére (*reprehensio vitae*),⁸³ valamint a választás során győztes vádlottak és vereséget szenvedett vádlók alkalmasságának, tekintélyének, hivatalra méltó voltának összevetésére (*contentio dignitatis*).⁸⁴ Csak ezt követően foglalkozik meglehetősen tömören magával a választási vesztegetés/csalás büntetével, illetve próbálja meg az erre vonatkozó vádak (*crimina ambitus*) megcáfolni – a *Pro Murena* esetében a tényszerű, ám meglehetősen szűkszavú és nem túlságosan meggyőző cáfolat⁸⁵ elé a Cato által felhozott vádak indítékaira adott választ is beiktatva.⁸⁶

---

⁷⁷ Ezen ülésről a legpontosabb tudósítást lásd Plut. *Cic.* 21.

⁷⁸ Caesar beszédét lásd Sall. *Cat.* 51, 1–43.

⁷⁹ Cato beszédét lásd Sall. *Cat.* 52, 2–36.

⁸⁰ Cic. *Mur.* 67.

⁸¹ Cic. *Mur.* 60–66.

⁸² Adamietz 1986. 108.

⁸³ Cic. *Mur.* 11–14; *Planc.* 30–35.

⁸⁴ Cic. *Mur.* 15–53; *Planc.* 5. 58–67.

⁸⁵ Cic. *Mur.* 66–77.

⁸⁶ Cic. *Mur.* 54–77; *Planc.* 53–57.

A vádlottak életvitelének (*vita ante acta*) vizsgálata mindkét ügy vádbeszédeiben erőteljesen kritikus hangvételű. Cato Murena szemére vetette asiai tartózkodását, illetve azon feltételezést, hogy kedvét lelte a keleti fényűzésben,⁸⁷ a tánc iránti rokonszenvét, ami a rómaiak szemében szabad polgárhoz méltatlan volt⁸⁸ – ám e bírálatok egyike sem állt összefüggésben az *ambitus* büntetével. Plancius esetében a vádlók szemére vetették a bigámia vádját, egy színésznő, Atinia meggyalázását,⁸⁹ egy fogolynak a börtönből való jogtalan elengedését,⁹⁰ valamint apja, az idősebb Plancius túlságosan határozott fellépését az adóbérlők (*publicani*) érdekében.⁹¹ E kijelentések szintén nem kapcsolódtak sem közvetlenül, sem közvetve a tényleges vádhoz, az *ambitushoz*. A tényszerűen nem alátámasztott vádak – pontosabban, ahogy Cicero is gyakorta hangsúlyozza: gyalázkodások és rágalmak – azonban nemcsak az *ambitus*-, hanem az egyéb perekben is általános gyakorlat volt a vádlott elleni hangulatkeltés eszközeként.⁹²

Az *ambitus*-perekben hagyománynak számított a vetélytársak méltóságának, hivatali alkalmasságának összevetése (*contentio dignitatis*) mind a vád, mind a védelem részéről. A *Pro Murenában* ez meglehetősen terjedelmes, önálló részt képez,⁹³ a *Pro Plancióban* pedig – éppen a vádló, Laterensis érzékenységre hivatkozva⁹⁴ – Cicero többször elveti ezen eszköz alkalmazását,⁹⁵ utóbb azonban, ám hangsúlyozottan Crassus vádpontjaira felelve, mégis él vele.⁹⁶ Mindezzel a védő kettős eredményre törekszik: egyfelől bizonyítani akarja védenca nagyfokú alkalmasságát a betöltendő tisztségre, másfelől pedig megmagyarázza választási győzelmének okait. Ezzel egyidejűleg magyarázatot ad a vádló választási vereségére is, azzal érvelve, hogy arra nem védenca ténykedése, még kevésbé az esetleges vesztegetés miatt, hanem a vesztes hibájából került sor.⁹⁷ Ennek megfelelően a *Pro Murena contentio dignitatis*nak nevezhető részében is jelentős helyet foglal el Sulpicius vereségének taglalása,⁹⁸ a *Pro Plancióban* pedig a szónok éppen a *contentio* lehetőségének látszólagos elvetése⁹⁹ után

---

⁸⁷ Cic. *Mur.* 12.

⁸⁸ Cic. *Mur.* 13.

⁸⁹ Cic. *Planc.* 30.

⁹⁰ Cic. *Planc.* 31.

⁹¹ Cic. *Planc.* 32.

⁹² Vö. Cic. *Cael.* 3–25; *Sest.* 6–14; *Sulla* 69–75; *Rab. Post.* 7–9; *Font.* 41.

⁹³ Cic. *Mur.* 15–53.

⁹⁴ Vö. Kroll 1937. 129.

⁹⁵ Cic. *Planc.* 6. 16. 17.

⁹⁶ Cic. *Planc.* 58–67.

⁹⁷ Vö. Adamietz 1986. 109.

⁹⁸ Cic. *Mur.* 43–53.

⁹⁹ Cic. *Planc.* 6.

tér rá két alkalommal is Laterensis választási vereségére.¹⁰⁰ A *contentio* szerkezete mindkét beszédben azonos: Cicero időrendben tárgyalja a vetélytársak pályafutását.¹⁰¹

A *Pro Murenában* Sulpicius érvelésére, miszerint származás tekintetében felülmúlja Murenát, a szónok az egyéni teljesítmények jelentőségét emeli ki,¹⁰² valamint azon tényvel, hogy a *quaestori* választások alkalmával, őt hirdették elsőként, szembeállítja, hogy amit érdemben vizsgálni kell és lehet, az nem más, mint az ugyanazon esztendőben betöltött hivatalban szerzett érdemek – e tekintetben pedig egyikük sem tűnt ki.¹⁰³ Sulpicius azon érvére, miszerint ő azért is lett volna méltóbb a *consuli* tisztségre, mivel mindvégig Rómában tartózkodott, míg Murena keleten tartózkodott mint hadvezér, Cicero kiemeli, hogy nem a jelenlét, hanem az érdemek számítanak.¹⁰⁴ Ehelyütt, a *studiorum atque artium contentiōban* a szónok szembeállítja egymással a katonai és a jogászai tevékenységet, s ugyanakkor harmadik elemként bevonja az összehasonlításba a szóközi mesterséget is, s ily módon a jogtudomány mint szükségtelenül túlbonyolított, jelentéktelen tárgyakkal foglalkozó hivatás csak a harmadik helyet kapja.¹⁰⁵ A *res militaris* dicsérete egyúttal válasz Cato bírálatára, miszerint Murena hadvezéri érdemei már csak azért is elenyészők, mert a háború Ásiában nem férfiak, hanem nők ellen vívták.¹⁰⁶ A *praetori* választások során az első helyen megszerzett győzelem érvét Cicero a néphangulat kiszámíthatatlanságának toposzával veri vissza,¹⁰⁷ valamint kiemeli a Murena által rendezett játékok nagyszerűségét, és szembeállítja azzal, hogy Sulpicius egyáltalában nem rendezett ilyeneket.¹⁰⁸

Cicero hangsúlyozza továbbá, hogy Murena jogszolgáltatásban betöltött szerepét a választók pozitívan értékelték, szemben Sulpicius e téren tanúsított – a neki jutott terület természetéből fakadó – szigorával, valamint hogy a hadvezér provinciai ténykedése szintén nem csekély támogatást biztosított számára, míg a jogtudós nem volt hajlandó Rómán kívül feladatot vállalni.¹⁰⁹ Murena győzelme okainak taglalása után tér rá Sulpicius verségének közvetlen indokaira. A választók világosan érzékelték, hogy Sulpicius már a választási küzdelem idején sem elsősorban a választás megnyerésére, hanem veresége esetén a vádemelés lehetőségével és a riválisai ellen szóló bizonyítékok gyűjtésével foglalkozott, ami

---

¹⁰⁰ Cic. *Planc.* 7–30. 49–53.

¹⁰¹ Adamitz 1986. 110.

¹⁰² Cic. *Mur.* 15.

¹⁰³ Cic. *Mur.* 18.

¹⁰⁴ Cic. *Mur.* 19. skk.

¹⁰⁵ Cic. *Mur.* 22–30.

¹⁰⁶ Cic. *Mur.* 31.

¹⁰⁷ Cic. *Mur.* 35. sk. Hasonlóképpen Cic. *Planc.* 7. sk.

¹⁰⁸ Cic. *Mur.* 37–42.

¹⁰⁹ Cic. *Mur.* 42.

azt sugallta a polgároknak, hogy maga sem ad túl sok esélyt a győzelemnek.¹¹⁰ Ezen felül az *ambitust* szankcionáló *lex Calpurnia* szigorítása mellett szállt síkra, amely törekvésében Cicero mint *consul* és mint barát is segítette a *lex Tullia de ambitu* megalkotásával – ám ez sem tette rokonszenvesebbé a választók előtt.¹¹¹ Végezetül pedig éppen a kényes politikai helyzet, nevezetesen a Catilina esetleges győzelmétől való általános félelem is kedvezett Murenának, akiben a polgárság biztos támaszt látott a fenyegető veszéllyel szemben, míg e határozott fellépést az aggályoskodó és habozó Sulpiciusról nem feltételezték.¹¹² Összegezve tehát: Cicero akképpen foglal állást, hogy Murena győzelme egyfelől saját kiválóságából, másfelől a vetélytársa, Sulpicius által elkövetett hibákból fakadt, ám semmiképpen sem törvénytelen üzelmekből vagy vesztegetésből.¹¹³

A Plancius-perben Cassius élesen bírálta és elmarasztalta Cicero védencét,¹¹⁴ miközben Laterensis érdemeiről és képességeiről elismerően szólt.¹¹⁵ Míg az ellenfél, Laerensis *nobilitas*át emelte ki, és származása alapján ítélte méltónak az *aedilisi* tisztségre, addig Cicero, akárcsak Murena perében Plancius, a *homo novus* esetében az egyéni *virtust* érdemeket, rátermettséget hangsúlyozta.¹¹⁶ A *homo novus*, vagyis azon személy, akinek ősei nem jutottak fel a hivatali ranglétra (*cursus honorum*) magasabb fokaira, bizonyos szempontból hátrányos helyzetben volt az adott tisztségek elnyeréséért folytatott harcban a *nobilitas* tagjaival szemben, hiszen az utóbbiak büszkén hivatkozhattak őseik – a római nép érdekében és nagyságáért véghezvitt – tetteire. Azon *homines novi*, akik elérték a közméltóság legmagasabb fokát, számos esetben – amint ez Cato maior vagy Cicero példáján megfigyelhető – jóval következetesebben és mondhatni neofita lelkesedéssel követték az ősi ideálokat. Cicerót megelőzően 94-ben választottak meg *homo novust*, nevezetesen C. Coelius Caldust *consul*nak. Ugyanakkor Cicero – a nép támogatását megnyerendő és magának a hátrányból előnyt kovácsolandó – hangot adott azon, erősen populista nézetnek is, hogy a *consul*i tisztséget a nemesség tagjai mintegy saját privilégiumukként kezelik, s büszkén hangsúlyozta saját érdemeit, amelyekkel a nemességgel szemben is képes volt megszerezni az állam (*res publica*) legfőbb méltóságát.¹¹⁷

---

¹¹⁰ Cic. *Mur.* 43. skk.

¹¹¹ Cic. *Mur.* 46. skk.

¹¹² Cic. *Mur.* 48. skk.

¹¹³ Adamietz 1986. 110. sk.

¹¹⁴ Vö. Cic. *Planc.* 58. skk.

¹¹⁵ Vö. Cic. *Planc.* 63.

¹¹⁶ Cic. *Planc.* 59. sk.

¹¹⁷ Cic. *leg. agr.* 2, 3

Laterensis kapcsán egyébként is a *humanitas* és az *urbanitas* eszközét alkalmazta, lévén hogy a vádló egyáltalában nem tartozott személyes ellenségei közé.¹¹⁸ Cassius kifogásolta Plancius esetében a *triumphusok*, a katonai teljesítmények, a szónoki és jogászai képességek hiányát – vagyis jó eséllyel felhasználta a Cicero által a *Pro Murenában* a különféle hivatások kapcsán megfogalmazott érveket. Cicero mint védő erre válaszul kifejtette, hogy a *triumphus* lehetőség éppenséggel adott hivatalok viselésével válik elérhetővé, illetve hogy krétai és macedoniai működésével igenis bizonyította katonai rátermettségét, tovább hogy az ékesszólás és a jogtudomány terén szerzett szakismereteket sohasem követelte magának, helyette számos jellembeli kiválóságot tud felmutatni, amit a római nép a szaktudásnál jóval többre értékel.¹¹⁹ Cicero egyúttal Laterensis Cyrenében szerzett érdemeinek súlyát is kisebbíti egy, saját kárára, szicíliai *proquaestori* működése kapcsán elmesélt ironikus párbeszéddel, amelynek tanulsága szerint hiába vélné úgy Laterensis, hogy egy messzi tartományban jelentős tetteket vitt véghez, a közvélemény talán még arról sem szerzett tudomást, hogy az adott időszakban távol volt Rómától.¹²⁰

Laterensis választási vereségének indokolását – az egyébként vele jó viszonyt ápoló ellenfél érzékenységét kímélendő – Cicero a *contentio dignitatis*tól elkülönítve tárgyalja,¹²¹ és elsősorban a nép hangulata kiszámíthatatlanságának és ítélőképessége megbízhatatlanságának toposzával tudja le.¹²² A népkegy megnyerésének fogásairól fivére, Quintus részletesen értekezett a *Commentariolum petitionis*ban, ahol kifejtette, hogy a pályázónak sokkal inkább a választók kívánságának és igényeinek, mintsem saját meggyőződésének megfelelően kell megfogalmaznia mondandóját, s rámutatott, hogy a kedvesen tett ígéretetek sokkal fontosabbak azok betartásánál.¹²³ Plancius a jelek szerint éppen erről feledkezett meg, s a szenátorokból és lovagokból álló törvényszék előtt Cicero nyugodtan hivatkozhatott a nép értékítéletének ingatag és megbízhatatlan voltára,¹²⁴ s a Laterensis elleni támadást élet végképp csökkentendő kijelenti, hogy amennyiben a nép szilárd meggyőződéssel bírna, az érték és érdemek mentén orientálna véleményformálásában, akkor Laterensist választotta volna *aedilisszé*.¹²⁵

---

¹¹⁸ Kroll 1937, 129.

¹¹⁹ Vö. Cic. *Planc.* 61. skk.

¹²⁰ Cic. *Planc.* 65.

¹²¹ Cic. *Planc.* 7–30.

¹²² Cic. *Planc.* 8. skk.

¹²³ Vö. *Comm. pet.* 45.

¹²⁴ Vö. Cic. *Planc.* 9.

¹²⁵ Cic. *Planc.* 7.

A nép Laterensis hibájául róttá fel, hogy nem igyekezett kegyeit elnyerni, és csupán a származása nyújtotta előnyökre bízta megválasztását.¹²⁶ Hasonlóképpen kárára vált a néptribunusi tisztségért 59-ben egyszer már megkezdett küzdelem feladása, mivel ezt a közvélemény közönynek értékelte,¹²⁷ s előkelő származásának hangoztatása a *plebs* körében jó eséllyel rokonszenv helyett ellenérzést válthatott ki.¹²⁸ Utóbb Cicero ismételten visszatér azon gondolatra, miszerint Laterensis részéről a népkegy iránt tanúsítandó alázat (*supplicare, se submittere*) hiánya okozta vereségét.¹²⁹ Laterensis hibának következményeit súlyosbították a Plancius mellett felsorakozó körülmények: szülővárosa támogatása,¹³⁰ apja, a *publicanusok* vezetője által mögé felsorakoztatott adóbérlők elkötelezettsége,¹³¹ valamint Cicero segítsége, aki Planciusnak a száműzetése idején neki tett szívességeket köszönte meg ezáltal.¹³² Plancius mellett szólt továbbá africai, krétai és macedoniai tevékenysége,¹³³ valamint eredményes néptribunusi ténykedése.¹³⁴

Meg kell jegyezni az adóbérlők (*publicani*) kapcsán, hogy ők tették lehetővé, hogy Rómában csekély létszámú állami közigazgatást kellett fenntartani, hiszen a tehetős – legtöbbször a lovagrendből származó – *publicanusok* társaságot alkottak az állam életében is fontos célok (például vízvezeték építése, hadsereg felfegyverzése) gazdasági megvalósítására. A késő köztársasági kor gyakorta szinonimaként használja a *lovagok* és az *adóbérlők* megnevezést, ám a két kategória közti átfedés semmiképpen sem jelentett azonosságot: egyes adóbérlők negyvenezer és százezer *sestertius* közötti vagyonnal rendelkeztek, míg a lovagi *census* mértéke négyszázezer *sestertius*-ban volt meghatározva. Az adóbérlők társaságában a tagok részesedésük arányában vállaltak terheket, és részesedtek a hasznokból, a legvagyonosabbak általában földbirtokukkal feleltek az államnak a vállalkozás kivitelezéséért, az állam nevében a *magistratus* kötött velük szerződést. Az adóbérlők legfőbb feladata a provinciái adóztatásban vállalt szerepük volt: az adott provinciára meghatározott adó összegét előre befizették az államkincstárba, s bérbe vett területen a bérleti idő alatt szabadon behajthatták az általuk előre befizetett összeget. A helytartók természetesen gyakorta visszaéltek helyzetükkel, s törvénytelen terheket róttak a tartományokra, így a lakosok

---

¹²⁶ Cic. *Planc.* 13. skk.

¹²⁷ Cic. *Planc.* 13.

¹²⁸ Cic. *Planc.* 16. skk.

¹²⁹ Cic. *Planc.* 49–53.

¹³⁰ Cic. *Planc.* 19. skk.

¹³¹ Cic. *Planc.* 23.

¹³² Cic. *Planc.* 24. skk.

¹³³ Cic. *Planc.* 27. skk.

¹³⁴ Cic. *Planc.* 28. 61.

kénytelenek voltak az adóbérlőktől kölcsönöket felvenni, akik a kívánt összeget általában uzsorakamatra folyósították. Az adóbérlők megítélése ennek megfelelően vitatottnak számított, fivéréhez írott levelében – természetesen nem a széles közvéleménynek szánva e kijelentését – maga Cicero is a provinciai igazgatás legfőbb teherterhelésének nevezte őket.¹³⁵ Az adóbérlők számos esetben támogatták a számukra kedvező személyek megválasztását oly módon, hogy kampányköltségeiket jelentős részben fedezték – amint nem véletlenül igyekezett Cicerót fivére, Quintus is meggyőzni arról, hogy saját *consuli* kampányához nyerje meg a *publicanusok* jóindulatát.¹³⁶ Az adóbérlőket Cicero a római lovagrend virágjának,¹³⁷ magukat a lovagokat a többi rend erős támaszának nevezte.¹³⁸ C. Gracchus már ténylegesen mint rendre támaszkodott a lovagokra, akikre mint adóbérlőkre bízta Asia provinciát.

A *Pro Plancióban* a *contentio dignitatis* sajátos eleme a két jelölt személyiségének kivetítése szülővárosukra, Laterensis esetében Tusculumra, Plancius esetében pedig Atinára. Tusculum, a Rómától délkeletre fekvő előkelő település, ahonnan számos *consuli* család eredt. Ezért aztán érthető, hogy a tusculumiak – mivel a városban számos, *consuls*ágot viselt férfi élt – nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget Laterensis *aedilisi* tisztségének, így hát nem is fejtettek ki érdekében különösebb fáradságot, hogy elnyerje a vágyott hivatalt. A Cicero szülővárosától, Arpinumtól nem messze fekvő Atina messze nem volt olyan tekintélyes és nevezetes város, így lakói jobban igyekeztek azon, hogy településük egyik szülöttje elnyerje az *aedilisi* tisztséget, hiszen abból rájuk is hullott dicsfény, aminek a tusculumiak már egyébként is bővében voltak.¹³⁹

A *contentio dignitatisszal* tehát Cicero mindkét beszédben elsősorban arra igyekezett rávilágítani – végigelemezve mind a győztes/vádlott erényeit és erősségeit, mind a vesztes/vádló hibáit és mulasztásait –, hogy védenecsei egyáltalában nem is szorultak rá, hogy vesztegetéssel próbálják a választás kimenetelét befolyásolni, mivel éppen elég érv szólt amellett, hogy biztosak lehessenek győzelmükben. Ezzel tehát közvetve bizonyítja az *ambitus* vádjának megalapozatlanságát. Másodsorban azonban a *contentio dignitatis* arra is szolgált, hogy a bírának mint a választókat reprezentáló közvéleménynek bizonyítani lehessen, hogy a választás nyertese mindenképpen alkalmasabb az adott tisztségre, mint ellenfele – ezt hivatott alátámasztani a választási kampány során elkövetett hibák és mulasztások felsorolása is, mintegy azon gondolatmenet indokolásaként, hogy aki rátermettebben irányítja választási

---

¹³⁵ Cic. *Q. fr.* 1, 1, 32.

¹³⁶ *Comm. pet.* 3.

¹³⁷ Cic. *Planc.* 23. *flos equitum Romanorum*

¹³⁸ Cic. *Verr.* 2, 2, 7. *firmentum ceterorum ordinum*

¹³⁹ Cic. *Planc.* 19. skk.

kampányát, az a tisztséget is hatékonyabban fogja ellátni. Mindezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a szónok a bírakat arról is meg akarta győzni, hogy nem csupán bűncselekmény hiányában kell a nyertest felmenteni, hanem a személy alkalmassága, illetve a vádló alkalmatlansága miatt sem szabad a választás eredményét érvényteleníteni.¹⁴⁰

Az *ambitus* vádjának érdemi cáfolata mindkét beszédben igencsak rövid, már-már az elégtelenségig tömör.¹⁴¹ Ennek az okát egyfelől kereshetjük abban, hogy mindkét perből csak Cicero beszédei maradtak ránk, tehát sem a vádbeszédeket, sem a többi védőbeszédet nem ismerjük, s minthogy Cicero mindkét perben – szokásához híven – utolsóként emelkedett szólásra, feltételezhetnénk, hogy az előtte szóló védők már pontról pontra megcáfolták az érdemi, jogilag releváns vádpontokat. Ugyanakkor vélelmezhető, hogy Cicero valamiképpen utalt vagy hivatkozott volna e cáfolatokra – mindennek azonban nem található a nyomát. Igen valószínű, hogy mind a vád, mind a védelem a személyhez kapcsolódó érvekből indul ki, és a konkrétan alátámasztható és cáfolható vádpontok – már csak a bizonyítékoknak az ügyek jellegéből fakadó csekély száma miatt – sem játszottak komolyabb szerepet. A védők sokkal inkább azt próbálták bizonyítani – annál is inkább, mivel a törvényileg szankcionált *ambitus* és a morálisan kifogásolható, ám jogilag elfogadható *ambitio* határa nem volt élesen megvonható –, hogy a választók kegyeinek megnyerése során nem került sor botrányos, túlzó, a hagyománnyal és a szokásokkal ellenkező lépésekre.¹⁴² Az *ambitus* és az *ambitio* határainak elmosódó volta miatt jó eséllyel elfogadhatjuk Kroll azon megállapítását, miszerint e cicerói beszédek éppenséggel a helyesen és mértékkel gyakorolt *ambitus* dicséretének is felfoghatók.¹⁴³

A *Pro Murenában* Cicero amellet érvel, hogy míg Cato a választók kegyeinek mindenfajta keresését, vagyis a kíséretet, a vendéglést és a cirkuszi-színházi helyek ingyenes osztogatását helyteleníti, addig Murena mindezen lépések során ügyelt a bevett szokások meg- és a kellő mérték tiszteletben tartására: a kíséretet nem pénzért toborozta, a színházi helyeket, akárcsak a lakomákat barátai nagylelkűsége tette lehetővé, amit pedig a törvény és a szokásjog szintén nem tiltott.¹⁴⁴ A *Pro Plancióban* azon vádra, miszerint Plancius *coitióra*, vagyis törvényileg is megengedett szövetségre lépett a másik győztes pályázóval, Plotiusszal, egyszerűen megfelelehetett: eredetileg Laterensis akart Planciusszal szövetséget kötni, ám ez meghiúsult. A vád érvelése mögött e ponton azon ok tételezhető fel, hogy a *coitióban* foglalt

---

¹⁴⁰ Adamietz 1986. 113.

¹⁴¹ Kroll 1937. 132.

¹⁴² Adamietz 1986. 114.

¹⁴³ Kroll 1937. 132.

¹⁴⁴ Cic. *Mur.* 68–77.

megállapodás nem Laterensisnek kedvezett.¹⁴⁵ A Circus Flaminiusban történt pénzosztás körülményei, a pénz eredete és rendeltetése nem volt pontosan meghatározható és bizonyítható, így e vád is súlytalannak mutatkozott¹⁴⁶ – legalábbis a cicerói narratívában. Az összes többi kijelentést pedig, megfelelő bizonyítékok híján, Cicero könnyen minősíthette pletykának és rágalomnak.¹⁴⁷

Plancius mindezek alapján tehát nem merítette ki a *lex Licinia* tényállását, s e törvény alkalmazásának követelése nem volt egyéb, mint kezdettől fogva rosszhiszemű manőver a vád részéről a vádlott helyzetét nehezítendő.¹⁴⁸ A *lex Licinia* azon rendelkezését, miszerint a vád a négy *tribus*t jelölhetett meg, amelyből a bírák kikerültek, Laterensis a törvény szellemével ellentétesen alkalmazta,¹⁴⁹ hiszen éppen a Voltinia-kerületet hagyta ki, ahol az állítólagos vesztegetésekre sor került, s amelynek bírái éppen ezért nagyobb rálátással ítélezhettek volna az ügyben – Cicero e véleményét nyilvánvalóan Hortensius is osztotta, aki ezt a cicerói beszéd elhangzása előtti napon, saját védőbeszédében is kifejtette.¹⁵⁰ A *communis ambitus* kétségkívül nem volt Planciusra rábizonyítható, hiszen ahhoz a pénzosztogatás szervezett és közvetlenül a jelölttől kiinduló voltát kellett volna igazolni – vagyis csupán megengedett mértékű *gratia* és *observantia* segítette Planciust barátai és támogatói részéről.¹⁵¹

Lényegében a *Pro Murena* és a *Pro Plancio* azonos elemekből épül fel, noha az elemek elrendezése némiképp eltérő. Mind a vád éles bírálattal illeti a védelmet elvállaló Cicerót, mind pedig ő határozottan bírálja, és szarkazmussal sem takarékoskodva támadja a vádlókat, Catót és Suplicius, illetve Laterensist. Egyfelől a vád arra törekszik, hogy a választáson győzelmet arató vádlott személyét a *reprehensio vitae* során hiteltelenné tegye, s ekként támassza alá az *ambitus* szükségszerűségét. Másfelől a védelem a *contentio dignitatis* révén próbálja meg a vereséget szenvedett vádló alkalmatlanságát bizonyítani, hogy ezzel is meggyőzze a bírákat, miszerint a vesztes fél kizárólag saját magának tehet szemrehányást kudarcáért, és a győztes éppen ezért nemcsak hogy nem követett el csalást vagy vesztegetést a választási kampány során, hanem arra nem is szorult rá. E taktika alkalmazására világos magyarázattal szolgál, ha meggondoljuk, hogy a győztes elítélése esetén a sorban mögé szorult vesztes nyerte el a vita tárgyául szolgáló tisztséget, vagyis a vádpontok igazságának

---

¹⁴⁵ Kroll 1937. 133.

¹⁴⁶ Cic. *Planc.* 55.

¹⁴⁷ Cic. *Planc.* 53–57.

¹⁴⁸ Kroll 1937. 134.

¹⁴⁹ Cic. *Planc.* 42.

¹⁵⁰ Cic. *Planc.* 37.

¹⁵¹ Cic. *Planc.* 44. sk.

bebizonyosodása a vádlott elítélése és megbüntetése mellett egyúttal a választási küzdelemben alulmaradó vádló számára garantálja a szavazatok útján meg nem szerzett tisztség megszerzését. *Crimina ambitus* tényszerű cáfolata ezen érvelést inkább csak megkoronázta, ám a per kimenetele szempontjából nem bírt kizárólagos értékkel, annál is kevésbé, minthogy a perbeli ítélet egyértelműen egy politikai döntést is magában foglalt. Az esküdtbírák nem csupán a bűnösség és az ártatlanság kérdésében szavaztak, hanem a betöltendő tisztség sorsáról is, s ezért vótumukat az *ambitus* fennforgása mellett a vádló és a vádlott, vagyis a választási küzdelemben egymással vetélytársként szembenálló felek alkalmasságáról alkotott meggyőződésük is befolyásolta.¹⁵²

Ezen elemeknek a körülményeknek megfelelő elegyítéséből építkezik a szónok mindkét esetben. A *Pro Murena prooemium*ában azonnal reflektál a vád abbéli kifogásaira, amelyek a védői feladatok Cicero mint hivatalban levő *consul* általi elvállalására és ezáltal Sulpiciusszal ápolt barátságának elárulására irányulnak,¹⁵³ s a *peroratió*ban hivatali méltóságát védence érdekében felhasználható fegyverként veti be.¹⁵⁴ A konkrét vádak megelőzően Murena életvitelének feddhetetlenségéről és személyének hivatali alkalmasságáról véli hasznosnak meggyőzni a bírakat,¹⁵⁵ amit a terjedelmes *contentio dignitatis*ban bővített formában nyomatékosít Murena érdemeinek kidomborításával és Sulpicius rátermettségének megkérdőjelezésével, illetve az általa a választási hadjárat során elkövetett hibák és mulasztások kiemelésével.¹⁵⁶ A vádpontok élet tompítja a Cato elleni, humoros formába öntött támadás, amellyel a Murena ellen felhozott kifogásokat mintegy a filozófus-államférfi túlon túl aggályos lelkiismerete és életidegen hozzáállása folyományaként állítja be.¹⁵⁷ A Catilina részéről fenyegető veszedelem hangsúlyozása, amellyel az egyébiránt kiváló tulajdonságokkal és emberileg feltétlenül elismerést érdemlő értékekkel rendelkező Sulpicius nem volna képes hatékonyan szembeszállni, tovább erősíti Murena helyzetét. Cicero tehát mint *consul* védi – amint a felmentő ítélet bizonyítja, hatékonyan – megválasztott hivatali utódját, s a védelem három pilléren nyugszik: Murena rátermettségén, Sulpicius alkalmatlanságán és mulasztásain, valamint az aktuálpolitikai helyzet veszélyeinek reális felismerésén.

---

¹⁵² Adamietz 1986. 115.

¹⁵³ Cic. *Mur.* 1–10.

¹⁵⁴ Cic. *Mur.* 86. 90.

¹⁵⁵ Cic. *Mur.* 11–15.

¹⁵⁶ Cic. *Mur.* 15–53.

¹⁵⁷ Cic. *Mur.* 60–66.

Plancius perében a vád szintén összehangolt támadást indított a védő és egykori *consul*, Cicero ellen, mivel a vádlók úgy vélték, hogy csupán az ő meggyengítésével érhetnek célt Planciusszal szemben. Ennek megfelelően Cicero már a *prooemiumban* kiemeli Plancius érdemeit és szolgálatait, amelyekkel őt száműzetése idején támogatta, s ezekre építi fel a beszéd teljes utolsó harmadát, vagyis Cassius¹⁵⁸ és Laterensis¹⁵⁹ vádpontjainak cáfolatát, illetve a *peroratiót*.¹⁶⁰ A védő személyének jelentősége tehát ebben az esetben is messze felülmúlja védencéét, s elmondhatjuk, hogy Plancius felmentése szinte kizárólag Cicero erkölcsi súlyának köszönhető, függetlenül a vádlott tetteitől vagy mulasztásaitól. A *contentio dignitatis* és Laterensis választási veresége okainak feltárása közül először a második elem jelenik meg,¹⁶¹ egyfelől Laterensis érzékenységet kímélendő, másfelől az általa elkövetett hibák felsorolásával vádlói lendületét mérséklendő. Csak ezután tér rá Cicero védenca életvitele tisztázására,¹⁶² mintegy védekező pozícióba szorítva a vádlót, mivel az – Cicero érvelése szerint – a *lex Licinia de sodaliciis* rendelkezéseinek értelmét kiforgatva, vagyis inkorrekt módon támadott Planciusra.¹⁶³ E taktika nagyban emlékeztet a Catóval szembeni kritikára – Cicero igyekszik a bírakat meggyőzni arról, hogy a vádlók eljárása, noha jogszerűnek és tűnhetnék, mindenképpen súlyosan méltánytalan. Laterensis vádlói pozícióját semmiképpen sem erősíthette azon némiképp lekezelő, vállon veregető biztatás, amellyel Cicero arra buzdítja, hogy nem adja fel a reményt: a jövőben bizonyosan nem váratnak majd magukra a közéleti sikerek, ha tanul hibáiból, és megfogadja az imént kapott tanácsokat.¹⁶⁴ A terepet jól előkészítve a szóköz lapidáris rövidséggel cáfolja az *ambitus* tényleges vádját, annál is inkább, mivel – érvel Cicero a továbbiakban a *contentio dignitatisban* – Plancius kedvező lehetőségei és rátermettsége, s többek között a neki mint száműzött egykori *consulnak* nyújtott támogatás,¹⁶⁵ eleve indokolatlanná tették, hogy védenca törvénytelen eszközökhöz nyúljon.¹⁶⁶

Az *ambitus*-perek cicerói gyakorlatából egyértelműen megállapítható, hogy az ítélet, és ennek előzményeként a vád és a védelem szerepe is elsősorban politikai szempontok mentén orientálódott. A vádemelő fél gyakorta a választáson alulmaradt vetélytárs volt, aki

---

¹⁵⁸ Cic. *Planc.* 68–71.

¹⁵⁹ Cic. *Planc.* 72–100.

¹⁶⁰ Cic. *Planc.* 101–104.

¹⁶¹ Cic. *Planc.* 5–30.

¹⁶² Cic. *Planc.* 30–35.

¹⁶³ Cic. *Planc.* 36–48.

¹⁶⁴ Cic. *Planc.* 49–53.

¹⁶⁵ Cic. *Planc.* 68–71.

¹⁶⁶ Cic. *Planc.* 58–67.

egykori *competitora*, a per vádlottja elítélésétől nemcsak a törvénytelen üzelmek szankcionálását várhatta, hanem a római gyakorlat alapján arra is bizton számíthatott, hogy így, vagyis a per hozadékaként megszerezheti azon tisztséget, amelyet a szavazók megnyerésével nem tudott elérni. A bírák tehát a bűnösség vagy ártatlanság kérdésének eldöntése során a vádló és a vádlott, vagyis a választás győztese és vesztese kapcsán azok előéletét, az aktuális politikai helyzet diktálta szükségszerűségeket, az érintettek alkalmasságát, továbbá – amint a *Pro Murena* és a *Pro Plancio* meggyőzően bizonyítja – a vádlott érdekében fellépő *patronus* politikai súlyát is mérlegelték.¹⁶⁷

---

¹⁶⁷ Adamietz 1986. 117.

*Osztheimer Katalin PhD-hallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Eljárásjogi Tanszék*

Az eskü szerepe a polgári eljárásjog történetében

A különböző korok eljárásjogi szabályozásából megismerhetjük, hogy adott időszakban milyen jelentőséggel bírt a kimondott szó, illetve a szavak erejébe vetett hit. A tanúbizonyítás garanciális szabályozása, a tanúk szavahihetőségének mércéje, illetve az eskü koronként változó szerepének jogtörténeti fejlődését végig kísérve a jogi vonatkozások mellett olyan területek is relevanciát nyernek, mint a vallástudomány, a pszichológia, vagy az egyén társadalomban elfoglalt rangja, megbecsülése, adott szavának tulajdonított hitelesség. Az ókorban illetve a középkorban az eskü mágikus, babonás erővel bírt, míg az újkortól kezdődően egyre inkább pusztán a tanúvallomások, vagy a felek nyilatkozatát megerősítő – egyes jogrendszerek által feleslegesnek ítélt – formalitássá vált.

1. A kimondott szó ereje a római jogban

Szemben a görög vallással, melyet a szépség vallásának is nevezünk, a római „a fegyelem, a szorongás, az elfojtás vallása (...)A gondolat, és a gondolat megfogalmazása közötti feszültség ennek a kultúrának az alapvető kettőssége, innen fakad a római vallásnak a beszédhez való neurotikusnak nevezhető viszonya.¹” A rómaiak a kimondott szavakat valóságot teremtő hatással ruházták fel, amelytől való babonás félelmük befolyásolta mindennapi életüket éppúgy, mint vallási szertartásaikat és jogi kultúrájukat.

Egy antik római életére a teremtő szó ereje már születésekor – a szó szoros értelemben - sordöntő hatással bírt, hiszen életének hosszát és jövőjét ekkor határozták meg a sorsistennők („párkák”), mégpedig azáltal, hogy sorsát „kijelentették”, „szavakban rögzítették”, vagyis a kimondott szó által konstituálták. A megfogalmazott sors tehát a „*fatum*”: az, ami ki lett mondva.² A szent szó ereje a névválasztásakor is gondosságra intette

---

¹ KÖVES-Zulauf, Thomas: Bevezetés a római vallás és monda történetébe. Telosz Bp. 1995, 249.o.

² A végzetet tehát a kimondott szóról nevezik *fatum*nak. (Fronto) NÓTÁRI, Tamás: Jog, vallás és retorika. Lectum Szeged 2006, 59. o.; Verba Carminis – On a Cardinal Point of Archaic Roman Law. Acta Jurdica

az antik embert, hite szerint ugyanis a név semmiképpen sem esetleges, hanem minden esetben a személyiség integráns részét képezi.³ A kimondott szónak tulajdonított mágikus erőtől való ősi félelem létét bizonyítja, hogy a rómaiaknál a „carmenek”, (varázserejű dalok) olyan hatással bírtak, hogy maga a XII táblás törvény (i.e.V. sz.) is tartalmaz rájuk vonatkozóan szigorú rendelkezéseket. E szerint „a mi XII táblánk, midőn oly kevés dolgot nyilvánított főbenjárónak, ezek közé sorolandó cselekményeknek ítélte, ha valaki ráénekel, vagy olyan éneket költött, hogy ezzel másra becstelenséget, vagy gyalázatot hozott.”⁴ A „mágikus bűncselekmények” közé tartozott a rosszhiszemű ráolvasás mellett a szellemidézés, a halott imádás, az ólomtáblára felírt megbabonázandó személy nevének szertartás keretében történő elásása, illetve a mágikus ráolvasási szövegeket tartalmazó könyvek tartása. A mágikus szavak segítségével elkövetett - bűncselekmények halálbüntetést, mégpedig tűzhalált vontak maguk után.⁵

E néhány példát kiragadva könnyen beláthatjuk, hogy az antik szemlélet szerint vallás, hit és jog között korántsem volt olyan éles választóvonal, mint napjainkban. Ennek köszönhetően a római jogi eljárások természetes, méltóságot kölcsönző részeivé váltak a mai jogrendszerekben már ismeretlen szakrális elemek.⁶ Mindez a római jog szigorú szövegek központúságát, formakonzervativizmusát eredményezte, amely számos római jogintézményen és eljáráson keresztül bemutatatható.

A rómaiak ősi törvénye, a XII táblás törvény kimondja, hogy „amit a szóbeli kifejezés tartalmaz, az legyen jog.”⁷ A szóbeliség kiemelt jelentőséggel bírt a római jog ősi, rituális jogügyleteinél. Példaként ide sorolható a *mancipatio*, amely egyfajta képletes adásvétel megkötésére szolgált, vagy a *sponsio* és a *stipulatio*, amely esküvel megerősített, kérdés-felelet formájában tett ígéreten alapuló, jogi kötelmet keletkeztető ügyletek voltak.⁸ A római szövegek központúság illusztrálására azonban a legalkalmasabb példa maga az ősi római *perrend*, a „*legis actio*s eljárás” egyik fajtája. Az említett eljárásban ugyanis a perlés a törvény

---

Hungarica 49. 2008/2. 203-220. o.; Jogtudomány és retorika – Cicero pro Murena 26. Jogtudományi Közlöny 56. 2001/12. 470-483. o.

³ A. Brelich. Idézi: NÓTÁRI, Tamás: Numen és numinozítás – a római tekintélyfogalom vallási aspektusai. *Iuridicophilologica* Budapest, 2004, 148. o.

⁴ A XII táblás törvény VIII. In: ZLINSZKY, János: Állam és jog az ősi Rómában. Akadémiai Kiadó Budapest, 1996.

⁵ ZLINSZKY, János: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 1991, 113. o.

⁶ Vitatja ezt a nézetet a római vallástörténet többi irányzata. ld. Bővebben: KÖVES-ZULAUF, Thomas: Bevezetés a római vallás és monda történetébe. Telosz Budapest, 1995

⁷ „...” *uti lingua nuncupassit, ita ius esto*”. A XII táblás törvény VIII. In: ZLINSZKY, János: Állam és jog az ősi Rómában. Akadémiai Kiadó Budapest, 1996. 59. o.

⁸ A kettő közötti különbség, hogy *stipulatio*t – szemben a *sponsio*val - római polgárjoggal nem rendelkezők is köthettek. BESSENYŐ, András: Római magánjog I. Dialóg Campus Budapest-Pécs 1998, 140.o.

által előírt szavakkal és cselekményekkel történt, és aki a szöveg akár egyetlen szavát is eltévesztette, elveszítette a pert.⁹ A „sacramentum” eljárás lényege a vitában álló felek ünnepélyes fogadása volt arra nézve, hogy kinek van igaza. Ennek keretében külön-külön, a pertárgy értékéhez igazodó összeget helyeztek letétbe, amelyet a bíró által nyertesnek nyilvánított fél visszakapott, a másik fél pedig elvesztett az állam javára.¹⁰

Mindezek fényében nem csoda, hogy az ősi Rómában a tanúvallomás hitelességét az eskü mágikus erejével, másrészt a tanúzási képességhez megkövetelt rendkívül szigorú követelményrendszerrel igyekeztek garantálni. A Hadrianus császárnak tulajdonított tétel szerint: „Non testimoniis, sed testibus credendum”, azaz nem a vallomásnak, hanem a tanúnak kell hinni.¹¹

A római bizonyítási eljárás során bizonyítékként kezelték az okiratok, a tárgyak szemléje és a – természetesen eskü alatt tett tanúvallomás mellett a felek esküjét is.¹² Bár az eljárásokat lassító és nehezítő merevség fokozatosan oldódott, az eskü hatásába vetett bizalom erejét mutatja, hogy rá vonatkozóan Justiniánusz császár institúciói (VI. sz.) között is találunk rendelkezéseket. A „konok perlekedők büntetéséről” a következőket olvashatjuk: „hogy az emberek ne egykönnyen folyamodjanak perhez (...) ezt legkönnyebben úgy lehet elérni, hogy mind a felperes, mind az alperes meggondolatlanságát (...) az eskü szentségével korlátozzuk (...) hogy mindenkinek, kit beperelnek, esküt kell felajánlani, és az alperes csak akkor tehet előterjesztéseket a perben, ha előbb megesküszik, hogy igaz ügyet véd.”¹³

2. Eskütársak és ténytanúk a középkori perjogokban

A középkorban a germán perjog a párviadallal, az istenítélettel és más természetfeletti bizonyítási eszközökkel a formális bizonyítás magas fokát érte el, addig a fentiekben elemezett római perjog inkább racionálisnak mondható. Még a formalitásában rendkívül kötött „legis actios” eljárásban is a bizonyítás a tényállás felderítésére irányult, amely

---

⁹ Gaius.inst. 4, 16-17. NÓTÁRI, Tamás: Jog, vallás és retorika. Lectum Szeged 2006, 59. o.

¹⁰ FÖLDI, András – HAMZA, Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 2006, 168. o.

¹¹ KENGYEL, Miklós: A tanúzási képesség a polgári perben. In: JK, 1982/12. 927-936.

¹² FÖLDI, András – HAMZA, Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp.2006. 158. o.

¹³ ZLINSZKY, János (szerk.): Justinianusz császár institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest,1997, 218 o.

racionális bizonyításmérlegelést tett lehetővé a bíró számára,¹⁴ míg a középkorban háttérbe szorultak a racionális bizonyítási eszközök.

Tudjuk, hogy a középkori perjog egészében domináltak az irracionális elemek, hiszen az istenítélet és az eskü perdöntő erővel bírt, amely a tanúvallomást sajátos szerepbe kényszerítette. Egyrészt a tanúzási képesség fennállásához elsősorban inkább szubjektív, jellembeli tulajdonságokat kívántak meg (szavahihetőség, jó hírnév, becsület) objektív követelmények helyett (mint pl. a lehet-e tudomása a jogvita szempontjából releváns tényekről). Másrészt a kora feudális perjogban a tanúvallomásnak perdöntő erőt nem tulajdonítottak, így az eskü válhatott a középkor leggyakrabban alkalmazott bizonyítási eszközévé.¹⁵ Mindebben szerepet játszott az is, hogy a bizonyítási eljárás tulajdonképpen nem a bírói meggyőződés kialakítására igyekezett hatást gyakorolni, hanem a felek állításainak formális megerősítését szolgálta. Így a tanúvallomás inkább csak az előzetes bizonyítás szerepét töltötte be, amely alapján a bíró az egyik vagy a másik félnek ítélte meg a próbát vagy az esküt. A tanúk helyében tulajdonképpen az eskütársakat találjuk.

Az eskütársak intézménye általános volt a középkori Európában. Nálunk az Árpád-korban (1301-ig) még megkívánták, hogy a tanúk olyanok legyenek, akik tudnak a peres kérdéstről. Később (Anjou-kor) a féllal együtt esküt tevők az ő „hitelességének kezesei” voltak.¹⁶ A rendi társadalom jogszemléletének megfelelően az eskütársak a féllal azonos társadalmi állású emberek voltak, akik esküjükkel azt igyekeztek erősíteni, hogy az ő felük hitelt érdemlő, becsületes ember, akinek állítása, esküje igaz; számuk polgári ügyekben a perérték nagyságától függött. Minthogy ugyanis a különböző társadalmi állású emberek esküje más-más értékkel bírt, annyi eskütársra volt szükség, hogy esküjük értéke együttesen elérje a per tárgyának értékét.¹⁷

Vagyis a kora feudális perjogban a hagyományos értelemben vett tanúbizonyítás eltűnt. Több évszázados fejlődés eredményeként először megszigorodtak az eskütársakkal szembeni követelmények, majd egyre inkább elvárták, hogy az esküt tevő személyeknek a tényállás egészéről is fogalmuk legyen, végül formálisan is megszűnt az eskütársi intézmény, és helyébe a „ténytanúk” léphettek.¹⁸

---

¹⁴ A szabad mérlegelés lehetősége később szűkült, sőt Constantinus uralkodása idejére egyre kötöttebbé vált. Kengyel 1988, 224

¹⁵ ECKHART, Ferenc: Magyar alkotmány-és jogtörténet. Osiris Budapest, . 2000, 331.o.

¹⁶ ECKHART, Ferenc: Magyar alkotmány-és jogtörténet. Osiris Budapest, . 2000, 333. o.

¹⁷ CSIZMADIA-KOVÁCS-ASZTALOS: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 1998 263. o.

¹⁸ KENGYEL, Miklós: A tanúzási képesség a polgári perben. JK, 1982/12.927-936.o.

Az eskü a késő középkorban szintén jelentős – ám a korai feudalizmustól némiképp különböző szerepet játszott a bizonyítás során. Erejét annak a gyanúnak a fokához mérték, amelyet a felperes az előzetes tudományvétellel az alperesre vetett. Az eljárás során a különböző ügyekhez különböző esküfajtákat alkalmaztak.

Birtokperben például gyakori volt a „földre letett eskü” (iuramentum super teram). Ha a bíró az addig bemutatott bizonyítékok alapján nem tudott döntené egy vitás földterület tulajdonjogáról, megítélte ezt az ünnepélyes esküt. Alkalmazása során az eskütevő a vitatott földterületen megásott sírszerű gödörbe szállt fedetlen fővel, ingben – ahogy a halottakat is temetni szokták – a feje fölé rögtörtartva tette le az esküt, a gödör mellett álló eskütársaival. Ez az ünnepélyes forma azzal a pogánykori gondolattal állt összefüggésben, hogy a hamisan esküvőt utoléri az istenek bosszúja: holtan esik bele a megásott sírba, és elfedi őt a föld göröngye.¹⁹ A „tisztítóeskü” (iuramentum purgationis) általában az alperes tehette le, ezáltal tisztázva magát a gyanú alól – inkább büntető ügyekben került alkalmazásra. Ha a bíróság döntése - vagy az alperes felajánlása alapján - a felperest illette az eskü, ő az alperes fejére tett kézzel esküdött; innen ered a „fejre letett eskü” (iuramentum ad caput) elnevezés.²⁰

A Tripartitumban olvashatunk a zsidók keresztények ellenében tett eskü fajtájáról, amelyet Werbőczy a következőkben határoz meg: „a zsidónak aki esküt akar tenni, magára rövid köntöst öltve, és fején zsidó kalapot viselve a nap felé kell fordulnia és mezítláb állnia, ki is a törvénykönyvet (melyet Mózes táblájának neveznek) kezével érintse.”²¹ Az eskü szövegét illetően pedig az „önátkozó” szavak is különböztek a keresztény eskütől: „és ha vétkes vagyok, semmisítsen meg Mózes törvénye (...)és szégyenítsen meg minden írás, mely Mózes öt könyvébe van írva.”²²

A hamis esküt tevők a középkorban rendkívül szigorú jog- és társadalmi következménnyel számolhattak. A korabeli felfogás szerint ugyanis nélkülözhetetlen, „hogy főképpen a hamis esküvés, ha ilyet valaki a bizonyágtételben (...) elkövetett, büntetlen ne maradjon. Mert a bölcs mondása szerint: a hamis tanú nem marad büntetlen, mivel megtagadva az isten igazságát ellene is súlyosan vétkezik és hamis bizonyágtétellel felebarátját megcsalván, ezt is megkárosítja.”²³ A hamis esküt tevők, a „ludasok” elveszítették birtokjogaikat, ingóságait, sőt, „személyükre nézve is akkora gyalázat” érte őket, hogy mintegy „az emberiség köréből száműzött és kitiltott” ember öltözékével kellett felhívniuk

---

¹⁹ ECKHART, Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Osiris Budapest, 2000 332-333.o.

²⁰ CSIZMADIA-KOVÁCS-ASZTALOS: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 1998 269.o.

²¹ Tripartitum 36. Czim. 1§

²² Tripartitum. 36. Czim 2§

²³ Tripartitum. 29. Czim 3§

szégyenükre a figyelmet a keresztények között. Törvény előtt pedig felperesként ellenük bárki, ők azonban senki ellen sem léphettek fel.²⁴

A XIV-XV. századi kánoni perjog bizonyítási joga sajátos módon egyesítette a római és a germán per elemeit, az eskütársak helyett pedig egyre nagyobb jelentőséghez juthattak a „ténytanúk”.²⁵

3. A racionális bizonyítási eszközök térnyerése az újkorban

A tanúbizonyítás általánossá válásával az eskü egyre inkább másodlagos bizonyítási eszközzé vált. Hazánkban az 1729. évi 27. törvénycikk rendelkezései által meghatározottak szerint arra már csak akkor volt alapítható a bírói ítélet, ha más bizonyítási eszköz nem állt rendelkezésre. Ekkor sem állt meg önmagában, hanem csak a törvényben meghatározott esetekben – így pl. egy tanú vallomása, vagyis „félbizonyíték” mellett. Az eskü tehát csupán a tanúvallomás kiegészítésére szolgáló, azaz „pótló eskü” (iuramentum suppletorium) lett. Ezzel együtt a fél már nem volt kötelezve arra sem, hogy egyéni hitelességét eskütársakkal erősítve bizonyítsa, vagyis az eskütársak közreműködése is feleslegessé vált.²⁶

Hazánk jogfejlődésében a polgári perbeli bizonyítás szempontjából az egyik legmarkánsabb fordulópontra az 1868. évi LIV. törvény jelentette, amelyet Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter már 1867-ben, mint a polgári törvénykezési rendtartásról szóló javaslatát nyújtotta be az országgyűlésnek.

E szabályozásban fellelhető azaz általánossá váló európai tendencia, hogy az eskü korábbi perdöntő erejét hátrahagyva csak kivételesen válhat döntő bizonyítékká, s egyre inkább csak a felek és a tanúk vallomásának megerősítését szolgálta. Az eskü, mint bizonyító eszköz elrendeléséről a törvény kimondja: „Eskü általi bizonyítást végítélet által és csak akkor rendeljen a bíró, ha a bizonyítás döntő tényköörülményekre nézve más módon nem eszközölhető.”²⁷ A törvény 229. §-ban a következő neveit sorolja fel az eskünek: „Főeskü, póteskü, becsló eskü és felfedező eskü.”

Ezek közül természetesen a legerősebb a főeskü volt, amely akkor is bizonyítéknak számított, ha a félnek semmi más bizonyítéka nem volt.²⁸ Póteskünek volt helye a bizonyíték

---

²⁴ Tripartitum. 30 Czím 1-4§

²⁵ KENGYEL, Miklós: Tanúbizonyítás a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1988, 224. o.

²⁶ BEN, Gábor: Magyar jogtörténet – a tradicionális jog. Dialóg-Campus Budapest -Pécs 2000, 290.

²⁷ 1868. évi LIV. t. cz. Polgári törvénykezési rendtartás 221.§.

²⁸ ÁDÁM, György: A polgári peres eljárás önellentmondásai. Logod Bt. Budapest, 2002 57. o.

„kiegészítése végett” ha valamelyik fél csak „fél bizonyítékot hozott fel, s azt az ellenfél meg nem erőlténítette”.²⁹ A bíróság a félnek becsülő esküt ítélt, ha „valamely kártérítési vagy valódiságára nézve kétségen kívül álló más követelés összege be nem bizonyítatott”.³⁰ Ha pedig valaki okiratokat, adósságokat vagy értékeket tartozott „felfedezni” – az ellenfél kérelmére – „bemondása” valóságát esküvel kellett bizonyítania.³¹

Esküt nem tehetett azon fél, aki az esküvel bizonyítandó tény történetkor a tizenkettedik, vagy az eskü letételekor a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be. Kizárták az esküt tevők sorából a testi vagy elmebeli fogyatkozással élőket, akik a bizonyítandó tényről saját érzékei által biztos tudomást nem szerezhettek, továbbá nem tehetett esküt az sem, aki nyereségvágyból elkövetett valamely büntett vagy kihágás, avagy hamis eskü miatt bűnösnek ítéltetett. Bár ez a törvény sok tekintetben elavultnak számított, nagy érdeme, hogy hazánkban ekkor váltotta fel a tanúk titkos kihallgatását a nyilvános eljárás, amely terjedelmét azonban – az osztrák perjoghoz hasonlóan – a kérdőpontok rendszere hosszabbította meg.³² A törvény két tanú egybehangzó vallomását olyan tény iránt, melynél együtt jelen voltak, teljes bizonyító erővel ruházta fel, megkövetelte azonban, hogy „a tanúk kifogáson kívüliek, vallomásaik pedig saját közvetlen tudomáson alapulók, világosak és határozottak legyenek.”³³ A tanúk sorából történő kizárás az eskütételnél ismertettek szerint történt, annyi különbséggel, hogy tanú nem lehetett aki a vallomástételkor a 16. életévét nem töltötte be, továbbá azok sem, akik hamis tanuságért vagy hamis esküért már büntetve voltak, hiszen az ilyen emberek „tanukul el nem fogadtathatnak”.³⁴

Látható, hogy a tanú személyével szemben megkövetelt „kifogástalanság” a korábbi morális és vallásos szemléletet, a szavahihetőség elvárását építették az eljárásba, míg az életkorra, testi és szellemi fogyatkozásra vonatkozó feltételek már a tanúbizonyítás objektív, „anyagi” oldalát erősítik. A törvény a bíró kötelességévé tette, hogy „minden egyes tanut, mielőtt kihallgattatnék, az eskü szentségére és a hamis eskü következményeire figyelmeztessen, hogy a teendő kérdésekre minden mellék tekintet nélkül s egyedül legjobb tudomása és lelkiismerete szerint úgy vallja be az igazat, hogy vallomását esküvel is meg kell erősítenie.”³⁵

---

²⁹ 1868. évi LIV. t. cz. Polgári törvénykezési rendtartás 236.§.

³⁰ 1868. évi LIV. t. cz. Polgári törvénykezési rendtartás 237.§.

³¹ 1868. évi LIV. t. cz. Polgári törvénykezési rendtartás 238.§.

³² KENGYEL, Miklós: Tanúbizonyítás a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1988, 165. o.

³³ 1868. évi LIV. t. cz. Polgári törvénykezési rendtartás 190.§.

³⁴ 1868. évi LIV. t. cz. Polgári törvénykezési rendtartás 221.§.

³⁵ 1868. évi LIV. t. cz. Polgári törvénykezési rendtartás 221.§.

4. Eskü a Plósz-féle polgári perrendtartásban

Az 1911. évi I. törvény (Plósz-féle polgári perrendtartás) a múlt század végi gazdasági-szociális változások által támasztott igényeknek megfelelő polgári eljárást szabályozott, melynek modelljéül a német eljárási kódex 1909-es novellájának egyes megoldásai szolgáltak. E törvény nagy következetességgel rendelkezett olyan lényeges kérdésekről, mint a felek együttműködésének elve, a bizonyítási teher szabályozása és a bíró aktív pervezető szerepe.³⁶ A perrendtartás már – a napjainkban egyre több más alapelvet és célkitűzést maga mögé utasító - perökonómiai és ésszerűségi szempontot is figyelembe vett, amikor előírta a perbíró elnökének, hogy „a pert lehetőleg megszakítás nélkül fejezze be.”³⁷

Az ésszerű idő betartásának, és a bizonyítási eljárás formalitásoktól való felszabadulásának igénye azonban még nem szorította ki a polgári eljárásból az „adott szó” erejét és méltóságát képviselő eskü intézményét. Bizonyító eszközként szerepeltek: a tanúk, okiratok, szakértők, szemle ill. a félnek eskü alatti kihallgatása, valamint a fél esküje. A fél eskü alatti kihallgatása, más néven „a félnek saját perében tanúként történő kihallgatása” a korábbi jogunkban megtalálható különféle formális bizonyító eskü helyett került be a polgári perrendtartásba. Ezen – a „senki sem lehet tanú a saját perében” elv ismeretében igen érdekesen hangzó - „szükségbizonyítási eszközt” csak akkor engedték alkalmazni, ha a bizonyítással terhelt félnek valamely döntő tényre vonatkozóan más bizonyíték nem állt rendelkezésre, vagy ha a bizonyítás kiegészítése válik szükségessé.³⁸ A törvény szerint „ha a bíróság mind a két felet kihallgatja, a kihallgatás után dönti el, hogy melyik felet bocsátja vallomásának esküvel való megerősítésére.”³⁹ Az ellentétes esküt tehát úgy igyekeztek elkerülni, hogy a fél eskü alatti kihallgatását csak meghatározott esetben engedték alkalmazni, továbbá a bíróság szabály szerint mind a két felet kihallgatta, de csak az egyik felet bocsátotta eskütételre.

A korának egyik legmodernebb jogalkotási eredményként üdvözölt Plósz-féle polgári perrendtartást később a szocialista jogszemlélet nem tűrhette meg. A szocialista országok kihallgatási rendszereinek sajátossága a kihallgatás során érvényesülő szocialista alapelvekből

---

³⁶ BEN, Gábor: Magyar jogtörténet – a tradicionális jog. Dialóg-Campus Budapest-Pécs 2000, 352. o.

³⁷ 1911. évi. I. tv. 224. §.

³⁸ CSIZMADIA-KOVÁCS-ASZTALOS: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 1998, 436. o.

³⁹ 1911. I. tv. 371. §.

ered,⁴⁰ amelyek természetesen nélkülöznek mindenfajta vallásos érzületre apelláló, formális bizonyítási eszközt.

Az eskü szocialista megítélése és szabályozása korántsem egyöntetű, hiszen azt a volt szocialista országok polgári perrendtartásai közül nem mindegyik törölte el; így pl. az 1964. évi lengyel polgári eljárási törvény a tanú számára a vallomástétel előtt kötelezővé teszi a fogadalmat, a román eljárásjog pedig az esküt.⁴¹

5. Az eskü és a hatályos magyar szabályozás

Az európai polgári perrendtartásoktól nem idegen az eskü intézménye,⁴² a magyar Pp. 166.§. (2) bekezdése csak annyiban tesz róla említést, amennyiben kimondja, hogy „eskünek a perben helye nincs.” Az idézett szabály nem egy bizonyítási eszközt rekesztett ki a perből, hanem csak a tanúvallomás, a szakértői vélemény illetve a fél személyes előadásának esküvel való megerősítését. Ezen kirekesztés elsődleges indoka, hogy a Pp. az alakszerű bizonyítási szabályokat általában mellőzi.⁴³ Az önmagában is bizonyítékul szolgáló előadás, vallomás vagy vélemény bizonyító erejét semmi sem teszi függővé az azokhoz kapcsolódó formális ismérvektől.⁴⁴

Az esküben és a fogadalomban rejlő lélektani hatásról a jogirodalom véleménye megoszlik. Kérdéses lehet ugyanis, hogy ha a bíróság előtt álló tanú, a hamis tanúzás szándékával, vagy erre hajlandóságot mutatva teszi meg vallomását, vajon mekkora visszatartó ereje lehet rá nézve a vallásos – vagy legalábbis lelkiismereti és erkölcsi – érzésre alapozó eskünek, ha a kilátásba helyezett hamis tanúzás jogkövetkezményei nem bírták rá az igazmondásra. S ugyanez megfordítva: ha valaki erkölcsi- és jogérzékénél fogva kötelességének érzi, hogy hamis vagy kétséges vallomásával ne vezesse félre a bíróságot, mennyiben van szükség vallomásának formális megerősítésére?

Egyes szerzők az eskütételre való kötelezést alkotmányossági szempontból tarják kifogásolhatónak, mert szerintük „az eskü letétele a hívők számára nagyobb lelki megterhelést

---

⁴⁰ KENGYEL, Miklós: Tanúbizonyítás a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1988, 175. o.

⁴¹ FARKAS, József – KENGYEL, Miklós: Bizonyítás a polgári perben. Kjk-Kerszöv. Budapest, 2005, 134. o.

⁴² ld. például a magyar jogrendszer számára gyakran mintaként szolgáló német, illetve osztrák polgári eljárást. A német eljárásjogi törvény 395. §-a, az osztrák ZPO 337. §-ában szabályozza a tanúk eskü alatti kihallgatását.

⁴³ 1952. évi III. tv. 3§ (5) „ha törvény másként nem rendelkezik, a bíróság a polgári perben alakszerű bizonyítási szabályokhoz (...) nincs kötve.”

⁴⁴ A polgári perrendtartás magyarázata. (szerk. NÉMETH, János) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1999. 668. o.

jelent, míg a nem hívők számára könnyebb a hamis esküvés”.⁴⁵ Ennél realisabb aggálynak tűnhet az, hogy a tanú vagy a fél esküje (fogadalma) esetében a vallomásnak illetve az előadásnak túlzottan nagy jelentőséget tulajdonítanak. Jelentőséghez juthatnak továbbá a per időtartamának felesleges elhúzását megakadályozó perökonómiai szempontok.

Az eskü visszaállításának a kérdése már a nyolcvanas években felmerült a magyar perjogi irodalomban – elsősorban Kengyel Miklós és Farkas József részéről. Farkas fogalmazta meg azt, hogy „semmi akadályát nem látnánk annak, hogy a tanú a szocialista perben is becsületére és lelkiismeretére hivatkozással erősítse meg a vallomását. A gyakorlati élet tapasztalatai azt mutatják, hogy az ilyen vallomás-megerősítés, és az ezt megelőző figyelmeztetés a vallomás kiigazítására sokszor eredményre vezethetne abban a harcban, amelyet a bíróság a vallomások hitelt érdemlőségéért folytat le.”⁴⁶

Kengyel szerint az eskü visszaállítását könnyítheti, hogy az előtte álló „ideológiai akadályok” a kilencvenes évekre elhárultak, de az intézmény felélesztése előtt több nyitott kérdést kellene megoldani. Egyik ilyen az eskü szövege, amelynek egyszerre kell ünnepélyesnek és realisnak lennie, hogy a tanú értelmére és érzelmeire egyaránt befolyással bír hasson. Indokolt – a szabad vallásgyakorlás tiszteletben tartása érdekében – az eskü és fogadalomtétel kettősének fenntartása. További megoldandó feladat lenne a hamis eskü szankcionálásának kérdése, e nélkül ugyanis az eskü intézménye „lex imperfecta” szabályként kerülne bevezetésre, amellyel nem lehetne a célzott lélektani hatást elérni.⁴⁷

Az eskü ismételt bevezetése mellett foglalt állást az Igazságügyi- és Rendészeti Miniszter a polgári perrendtartás pereinek gyorsításáról szóló 2006-os koncepciója, amely a fél eskü alatti kihallgatásának előnyeit hangsúlyozva kiemelte, hogy az eskü a szabad bizonyítás elvét nem sértette, hiszen a bíróság továbbra is meggyőződése szerint bírálhatta el a fél vallomásának bizonyító erejét. Ugyanígy a bírói mérlegelés tárgya maradt a körülmények és tényállítások valóságára vagy valótlanóságára vonatkozó esetleges azon befolyás mértéke is, amelyet a megidézett de meg nem jelent fél gyakorolt, illetve az az eset is, amikor a vallomástételt, illetve az eskü megtételét egészben vagy részben, megtagadta. A koncepció visszautal a Plósz-féle polgári perrendtartásban szabályozott „a fél saját perében tanúként történő kihallgatásának” intézményére. A fél eskü alatti kihallgatásának előnye, hogy a fél előadása ez által tanúvallomássá válik, így hamis vallomása esetén lehetőség nyílik a hamis tanúzás bűncselekményének szankcióit alkalmazni, amely nagy erővel szoríthatja a

---

⁴⁵ FARKAS, József – KENGYEL, Miklós: Bizonyítás a polgári perben. Kjk-Kerszöv. Budapest, 2005, 135. o.

⁴⁶ FARKAS, József – KENGYEL, Miklós: Bizonyítás a polgári perben. Kjk-Kerszöv. Budapest, 2005, 135. o.

⁴⁷ KENGYEL, Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Osiris Budapest, 2006. 289. o.

felet a torzításmentes vallomástételre. A koncepció példaként hozta fel, hogy hatályos jogunk több esetben is szabályozza az eskü jogintézményét, elsősorban közjogi aktusok esetén (állami vezetők, bírák, ügyészek eskütétele stb.) de bizonyíték-megerősítő esküvel találkozhatunk a közbeszerzésről szóló törvényben is. (2003. évi CXXIX tv. 63§ (2) c. pont)

A miniszteri koncepció szerint tehát „célszerű a polgári perrendtartást úgy módosítani, hogy az eskü ismételten alkalmazást nyerjen, különös tekintettel a fél eskü alatti kihallgatására. Vélhetően – erkölcsi és jogi – visszatartó hatása lenne ezen intézménynek, és a rosszhiszemű pereskedés visszaszorítását is elősegítené”.

Az eskü perbeli visszaállítása mellett és ellen is felhozhatók érvek, lélektani hatása valóban megkérdőjelezhető. Napjaink polgári eljárásjogával szemben támasztott elvárások sokkal inkább a perek futamidejének gyorsítása, az eljárás mindenfajta formalitástól való megszabadítása irányába sodorja a jogalkotót, így az eskü intézményének elemzése hazánkban várhatóan a jogtörténet berkein belül marad.

*Schiffner Imola egyetemi tanársegéd,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Jogi és Európa-jogi Tanszék*

Jog vagy kötelezettség – avagy a diplomáciai védelem az államok gyakorlatában

A diplomáciai védelem egy államnak az a jogosultsága, hogy állampolgárai érdekében egy másik állammal szemben fellépjen, ha a külföldi államban állampolgárát nemzetközi jogsértés éri. A diplomáciai védelem eszközei elsősorban a diplomáciai úton történő felvilágosítás és magyarázatkérés illetve tiltakozás, valamint jóvátétel követelése.¹

Ez gyakorlatilag az a fogalom, amely a nemzetközi jogban a diplomáciai védelemmel kapcsolatban elfogadott, és mind a kodifikáció, mind a viták középpontjában áll. Ugyanis ez a meghatározás a diplomáciai védelem tradicionális megközelítését rögzíti, amely valójában egy fikcióra épül.

Ennek megfelelően bár az állampolgár, tehát az egyén szenved el nemzetközi jogsértést a külföldi államban, mégis az állam az, aki nemzetközi szinten fellép az állampolgárt ért jogsérelem kapcsán, és akkor már saját jogát érvényesíti és nem az egyéni érdekeket. Tehát ez az a kijelentés, amely a kodifikáció során „felborzolta a kedélyeket”, hiszen jogos a kérdés, hogy a nemzetközi jogban bekövetkezett változások után tartható-e még ez az álláspont, ami egyébként egy további igen kritikus kérdést vet fel.

Mert ugye ha az állam a diplomáciai védelem gyakorlása során saját jogát gyakorolja, akkor nyilván kizárólag az állam dönti el, mikor gyakorolja azt, és erre a döntésre nincs kihatással az állampolgár óhaja. Így az államnak abszolút diszkrecionális joga van a diplomáciai védelem gyakorlására és a nemzetközi jog eddigi felfogása szintén ennek megfelelően alakult, hiszen az állam külpolitikai, tehát államközi területre téved ilyenkor, így alaposabban mérlegelnie kell minden lépést és cselekvést. Tehát a nemzetközi jog tradicionális megközelítése alapján az államnak semmiképp nincs kötelezettsége a diplomáciai védelem nyújtására. Azonban a nemzetközi jog nem is tiltja meg az államoknak,

---

¹ Hargitai József: Az állampolgárok védelmének nemzetközi jogi kérdései, in Nemzetközi jog az új alkotmányban, szerk. Bragyova András, KJK. Kerszöv Kiadó Budapest 1997., p.142.

hogy állampolgáraik felé kötelezettséget vállaljanak, illetve jogként biztosítsák a diplomáciai védelmet.

Maga a Nemzetközi Jogi Bizottság is, aki a témában kodifikációs tervezetet készített, azt állapította meg, hogy míg az általános gyakorlat a tradicionális nézetet követi, miszerint az állam diszkrecionális joga, és nem kötelezettsége a diplomáciai védelem nyújtása, vannak olyan országok, ahol alkotmányban rögzítik az állampolgár jogát államának védelmére.

Így tehát beszélhetünk olyan államokról, ahol a diplomáciai védelem az állam joga, illetve olyan államokról ahol a diplomáciai védelem az állam kötelezettsége. Azonban az államok gyakorlatának tüzetesebb átvizsgálását követően meg kell állapítanunk, hogy a helyzet ennél sokkal differenciáltabb, nem lehet csak olyan államokról beszélni, ahol jog, és olyanokról ahol kötelezettség. Sőt meg is fordíthatjuk; nem lehet azt mondani, hogy ahol az államnak kötelezettsége van a diplomáciai védelemre, az ténylegesen alanyi jogot biztosít az állampolgárnak a védelem igénybevételére, illetve ahol az állampolgárnak valamiféle joga van a diplomáciai védelemmel kapcsolatban, az a védelem nyújtásának kötelezettségét róná az állam kormányára. Szóval a helyzet elég kuszának tűnik, de talán az államok gyakorlatának összehasonlításával közelebb kerülhetünk a valódi helyzethez. Igyekeztem azoknak az államoknak a gyakorlatát megvizsgálni, melyek így vagy úgy határozottabban állást foglaltak a jog vagy kötelezettség dilemmájában.

Nyugat-európai államok alkotmányaiban az állampolgárok diplomáciai védelmére vonatkozó alapjog néhány kivételtől eltekintve nem alkotmányozási tárgy. Mivel azonban a kérdés ténylegesen az állam és állampolgárai közötti viszony lényeges aspektusaira is rávilágít, a kérdés megválaszolása bár a nemzetközi jog keretei között, de a szuverenitásból fakadóan mégiscsak belső jogi szinten történik, így az állam szabályozása nemzetközi szinten is relevánssá vált. Így miközben továbbra sem állítható, hogy a nemzetközi jogból levezethetően az állampolgároknak(egyének) joga lenne a diplomáciai védelemre, az államok belső jogi rendelkezései ezt az egyéni igényt mégis megalapozhatják.

A vizsgált állami gyakorlatok esetében árulkodó lehet a jog vagy kötelesség kérdésében kifejezett alkotmányos rendelkezés hiányában, hogy az állam mennyire hagyja kontrollálni a diplomáciai védelem nyújtásához kapcsolódó diszkrecionális jogát, és mennyiben élhetnek igénnyel az állampolgárok egy minden szempontot figyelembe vevő mérlegelés iránt. Ami már valahol jogosultságnak tekinthető.

Az adott állam gyakorlatáról, amennyiben létezik, a kormány állásfoglalásaiból, illetve adott esetben az állam bíróságainak gyakorlatából tájékozódhatunk. Ezen források - elég

gyakori -hiánya esetén a kérdéses állam a Nemzetközi Jogi Bizottsághoz megküldött állami állásfoglalásából szerezhetünk információkat illetve következtethetünk az állam nézőpontjára.

1. A francia gyakorlat-avagy az abszolút diszkrecionális jog gyakorlata

Nézzük először **Franciaország** gyakorlatát. Ha egy szóval kellene jellemeznünk a francia gyakorlatot, talán így lehetne; a kemény dió. Franciaországban a diplomáciai védelem gyakorlásáról való döntés a kormány joga, és a döntés nem lehet tárgya a közigazgatási szervek felülvizsgálatának.² Olvashatjuk a francia nemzetközi jogi tárgyú könyvekben. A rendkívül szigorú és egyértelmű megközelítés nem kecsegtet minket a diplomáciai védelem tradicionális nézetétől eltérő gyakorlattal.

Ez a dilemma a francia jogirodalomban az ún. *acte de gouvernement* illetve *acte diplomatique* kérdésköréhez tartozik. A jogirodalom a kategória alá azokat a kormányzati aktusokat sorolja, melyek a végrehajtó hatalom kapcsolatait érintik más állami szervekhez, így a Parlamenthez is.³

A diplomáciai védelem nyújtásáról való döntés mindig is *acte de gouvernement*-nek minősült Franciaországban, melynek bírói felülvizsgálatát az állampolgárok nem kezdeményezhették.⁴ Így nem ellenőrizhették, és nem befolyásolhatták az állam abszolút „hatalmát” és döntési kompetenciáit ezen a területen. Az állam, ha úgy gondolja, diplomáciai védelmet nyújt, de ez a döntése abszolút a külügyi hatalom monopóliumába tartozik, és a bíróságoknak a hatalommegosztás elvének figyelembe vétele mellett nincs is semmi keresnivalójuk ezen a területen.⁵ Ennek a jogtudományi koncepciónak megvolt az a hátránya, hogy gyakorlatilag a kormány célmeghatározása alapján minden állami aktust ilyen politikai mozgástérnek tekintett és a bírói kontroll alól kivett területként kezelt. A kritikák szerint ezzel csak az volt a gond, hogy egy ilyen jellegű gyakorlatnak nincs törvényi alapja a francia jogban.⁶ Mindazonáltal még a kritikusok is elismerték, hogy az államnak a külügyi kérdések meghatározásában és mindenekelőtt a diplomáciai védelem gyakorlásában óriási mérlegelési területe van, hacsak nem korlátozhatatlan.

---

² Nguyen Quoc Dinh 6th ed. (1999) p.777.

³ Fromont, La protection, S.234 ff., Auby/Drago, Traité, Nr.67, 68, de Laubadere, Traité, Nr. 418,419.

⁴ Gautier, in Constantinesco/Kovar/Simon, TUE, Art.8.c C.E. n.12; Doehring, Pflicht des Staates zur Gewährung diplomatischen Schutzes, S.78 ff.

⁵ Christian Storost: Der Fall Abbasi ; Archiv des Völkerrechts, Dez. 2004. Band 42 Haft 4.p.419.

⁶ Eisenmann, G.Jeze in Georg Röss: Mangelhafte diplomatische Protektion und Staatshaftung- Band / Volume 32 (1972) Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht p. 441.

Maga a bírói jogvédelem lehetősége a külügyi hatalommal szemben két alapvető problémát vet fel a szakirodalom szerint,⁷ egyrészt a politika és az igazságszolgáltatás kapcsolatát, másrészt az alkalmazandó jog kérdését, mivel vagy a nemzetközi jog nem alkalmazható a bíróságok előtt, vagy nincs olyan belső jogi szabályozás, mely a végrehajtó cselekményeit szabályozná. A külpolitikai kérdések mindig is kiemelt politikai területnek számítottak egy állam életében, ahonnan a hatalommegosztás elvéből kifolyólag a bíróságok ki lettek szorítva.

Ennek megfelelően a francia Conseil d'Etat rögtön a 19. század elején kijelentette, hogy nem rendelkezik (ellenőrzési) hatáskörrel a francia konzul védelmet illető döntéseit tekintve.⁸

Áttekintve azokat az ügyeket, ahol a kérelmező a francia kormánytól azon az alapon kért kártérítést, hogy a kormány nem vette figyelembe jogait, már 1834-ben az ún. *Boisson* ügyben⁹ találkozhatunk ezzel a problémával. Ebben az ügyben egy francia kereskedő ellen Spanyolországban felesége a helyi egyházi bíróság előtt egy ún. ágytól-asztaltól való elválasztó ítéletet eszközölt ki, melynek következtében a kereskedő jelentős üzleti veszteségeket szenvedett el. Boisson azt állította, hogy a francia konzul nem védte meg a nyilvánvalóan nemzetközi jogsértő módon eljáró spanyol hatóságokkal szemben. A francia külügyminiszter elutasította annak lehetőségét, hogy az állampolgár érdekében a spanyol kormánynál közbenjárjon. A Conseil d'Etat ezt az elutasítást *acte de haute administration*-nak tekintette, mely az *acte de gouvernement* előfutárának tekinthető. Itt már megmutatkozott az a szándék, hogy bizonyos területeket kivegyenek a bírói jogvédelem alól.

Az ún. *Thubé-Lourmand* ügyben¹⁰ a kérelmező, egy halászati engedély birtokosa, a francia államtól kártérítést követelt azzal az indokkal, hogy angol hajók hátráltatták halászati tevékenységében, amivel a két állam közötti halászati megállapodást is megsértették és a kérelmező által a védelmére felkért francia tengerészparancsnok nem tett semmit. A Conseil d'Etat úgy döntött, hogy a felvetett kérdés olyan területet érint, amely a kormány hatáskörébe tartozó kérdések gyakorlásához kapcsolódik,¹¹ és ezért nem elbírálnak.

---

⁷ H. P. Ipsen: *Politik und Justiz-Das Problem der justizlosen Hoheitsakte*, Hamburg 1937, G.Ress:Gerichtlicher Rechtsschutz.

⁸ Conseil d'Etat, Recueil 1831-1834, S.527, 528.

⁹ C.E. 6.6. 1834, Boisson, Rec.373 in G. Ress: im. pp.430-431.

¹⁰ C.E.10.2.1893, Rec.113, in G.Ress: im. p.431.

¹¹ Georg Ress: *Mangelhafte diplomatische Protektion und Staatshaftung*. p.431.

Ezt az álláspontot a további hasonló kérdéseket felvető bírói döntések is változatlanul hagyták,¹² és így a megközelítés az acte de gouvernement vonatkozásában egészen a mai napig fennmaradt a francia jogtudományban is.¹³ Ez a fajta felfogás azonban sem a dogmatika, sem az állam alkotmányos felépítésére visszavezethetően nem igazolható megfelelően, hiszen az abszolutista uralkodók felségjogának maradványává¹⁴ teszi azt az eszközt, amivel az állam állampolgárát védhetné. A kritika hatására történt is egyébként valamiféle elmozdulás a kevésbé rigorózus megoldás felé. De mi is történt?

Mindenek előtt a Conseil d'Etat egyértelműen csökkentette a bírói felülvizsgálat alól kivett állami területeket.¹⁵ Aszerint differencializált, hogy az adott cselekvés a külügyi hatalom gyakorlásával összekötődik (actes rattachables) vagy elválasztható tőle (actes détachables), melyek ezentúl bírói kontroll alá vethetők.¹⁶ Ennek megfelelően csak azok a kormányzati döntések vannak ma már kivéve a bírói felülvizsgálat alól, melyek közvetlenül egy külföldi állammal való kapcsolatot érintenek.¹⁷ Két ügyet kell megemlítenünk a Conseil d'Etat gyakorlatában, amely a változás irányába mozdította a gyakorlatot.

Az ún. *Perruche* ügy¹⁸ tényállása szerint a francia konzul a koreai háború kirobbanásakor Szöulban tartózkodott és a külügyminisztérium kifejezett utasítására a városban maradt akkor is, mikor a dél-koreai tisztségviselők már maguk is elhagyták a várost. Később azonban az észak-koreaiak internálták és kifosztották.¹⁹ A Conseil d'Etat helyt adott a francia konzul kártérítési kérelmének, azzal az indoklással, hogy az általa elszenvedett károk arra az utasításra vezethetők vissza, melyet a kérelmező kapott a külügyminisztériumtól.

Az ügy azért érdekes mert itt is a kormány döntéséről, mégpedig külpolitikai területen eszközölt döntéséről van szó, mégis az ehhez kapcsolódó utasítás, és az ebből folyó károk tekintetében a bíróság a kártérítés megállapítása mellett döntött, és ezáltal az állami „veszély” felelősség esetét vizsgálta. Az ügy azonban különbözik is a korábbi ügyektől, hiszen itt egy állami aktus, a kormány magatartása sodorta veszélybe állampolgárát, és nem azáltal szenvedett el kárt az állampolgár, hogy az állam nem tette meg a szükségesnek vélt intézkedéseket az állampolgár védelme érdekében.

---

¹² Olszenski ügy 1911, Moninot ügy (1916), Bastide ügy (1918), Arnaudon ügy (1927), Rousset ügy (1934) Comby ügy (1937)

¹³ Dupuis, Dictionnaire constitutionnell, S.6;

¹⁴ Christian Storost: im.p.419.

¹⁵ GA Darmon, EuGH Slg.1990. IS. 1198.1810 f./m. 79

¹⁶ Christian Storost: im.p.419.

¹⁷ Ress: im., ZaöRV 32 (1972), S.420, 435 ff. Und 448 ff.

¹⁸ C.E.19.10.1962, Rec.555.in G. Ress: im.p.438.

¹⁹ Georg Ress: im. p. 438.

Az ún. *Poujade* ügy²⁰ megállapításai is eltérnek a bíróság korábbi gyakorlatától, bár végül az ügyben mégis elutasították a kérelmező követeléseit.

A kérelmező a felmenőjétől megörökölt vagyon, illetve követelések tekintetében kérte a francia kormány segítségét Törökországgal szemben. A francia kormány elzárkózott azonban attól, hogy ezen igényeket maga érvényesítse a török állammal szemben. Az akkori damaszkuszi francia konzul azzal a feltétellel vállalta el végül az örökség átvételének lebonyolítását, hogy a kérelmezők igazolják a felmenő – erősen kétséges- francia állampolgárságát. Miután az állampolgárságot a leszármazók nem igazolták, a konzul átadta a papírokat a török hatóságoknak, amely a kérelmezőket a török jog alapján kizárta az örökségből. A kérelmezők ezután nyújtottak be kártérítési igényt a francia állammal szemben. A Conseil d'Etat minden pontban elutasította kérelmüket. Nem találta bizonyítottnak, hogy a francia állam képviselője, a damaszkuszi konzul, szolgálati mulasztást követett volna el.²¹ A *Poujade* ügy azért mindenképpen jelentős, mert míg az ügy előtt kérdéses volt, hogy az állam felelős-e a képviselője által külföldön elkövetett cselekményekért, ez az ügy megnyitotta az utat az ilyen irányú felelősség előtt, hiszen nem utasította el a kérelmezők igényét azzal, hogy a konzul külföldön tanúsított magatartásáért az állam felelőssége nem állapítható meg. A kérelmezők kártérítési igényét csak azért utasította vissza, mert nem bizonyították kellőképpen a konzul mulasztásait.²² Így a *Poujade* ügy alapján az már nem lehetett kérdéses, hogy a diplomáciai és konzuli képviselők aktusai külföldön felelősséget keletkeztetőek. Továbbra is nyitott maradt azonban a kérdés, hogy milyen mértékben választhatók szét a külszolgálat során tett aktusok a nemzetközi kapcsolatoktól (*detachable*). A *Poujade* ügy erre is jó példa, hiszen itt a Conseil d'Etat az örökösödési ügyben született döntéseket egyértelműen nem a nemzetközi kérdésekhez tartozónak ítélte meg.²³ Így ez a döntés sokak számára azt is jelentette, hogy a külügyek vitelének területén is születhetnek olyan aktusok, melyek bíróilag kontrollálhatók, tehát nem érvényesül a továbbiakban abszolút módon az igazságszolgáltatás kizárása ezen a területen sem.²⁴ A feltétel azonban minden esetre az, hogy a kormány illetve képviselőjének döntése semmilyen kapcsolatban ne álljon a nemzetközi kapcsolatok vitelével. A jogirodalom egyes képviselői szerint a *Poujade* ügy azon döntése, hogy diplomáciai és konzuli területen vannak olyan aktusok, melyek a nemzetközi ügyektől

---

²⁰ C.E.23.12.1904, Rec.872 in G. Ress:im

²¹ Georg Ress: im. p. 422.

²² G. Ress:im p.446.

²³ Georg Ress: im. p.447.

²⁴ Duez, Les actes de gouvernement, S. 37, Waline, RDP. 1948, S.472 in Georg Ress: im.

elválaszthatók kiindulópontul szolgálhatnak azon elvárás számára is, hogy azok az aktusok, melyeknek nemzetközi területet érintenek, szintén bíróilag ellenőrizhetők legyenek.²⁵

Meg kell azonban jegyezni, hogy az ilyen formán átalakuló joggyakorlat nem hoz jelentős változást azon a területen, mikor az állam vagy képviselője fellépése külföldön az „idegen” államot érinti, vagy azzal kapcsolatos. A diplomáciai védelem nyújtásának kérdése pedig jellemzően olyan probléma, mely nem választható el a nemzetközi kapcsolatok területétől. Hiszen a diplomáciai védelem kérdése épp egy olyan jogterület, mely egy másik állammal kapcsolatos kormányzati cselekvést igényel, tehát közvetlen fellépést jelent a jogsértő külföldi állammal szemben, így a kormányzati politikának ez a szelete még az új koncepció alapján is kimarad a bírói felülvizsgálat köréből.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy francia területen a diplomáciai védelemmel kapcsolatban még mindig az *acte de gouvernement* elve érvényesül,²⁶ és az állam diszkrecionális joga marad a védelem nyújtásáról való döntés, a bíróságok nem vizsgálhatják ezeket a kérdéseket.

Egyébként hasonló gyakorlat érvényesül a belga, a görög és a luxemburgi jogban is, így az ilyen irányú kérelmek már a megengedhetőség szintjén is az állam külpolitikai érdekei által képzett eljárási akadályba ütköznek.

2. A brit joggyakorlat-avagy a korlátozott diszkrecionális jog felé

A brit joggyakorlatban a diplomáciai védelem nyújtása hagyományosan bírói felülvizsgálat alól kivett kormányzati döntésnek minősült, (Act of State) mivel a brit bíróságok döntéseikben többször is megerősítették, hogy a külpolitika vitele rendszerint uralkodói felségjognak minősül, így nem bírálható felül.²⁷ A helyzet a francia gyakorlathoz képest mégis biztatóbb, hiszen azzal együtt, hogy maga a kormány is osztotta ezt az álláspontot, egy sor politikai állásfoglalásban rögzítette, hogy milyen körülmények között jöhet szóba diplomáciai beavatkozása állampolgárai érdekében.²⁸

Már 1985-ben, tehát jóval a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetét²⁹ megelőzően összefoglalta „Rules Applying to International Claims”-ben, hogy milyen szabályokat

---

²⁵ Duez, *Les actes de gouvernement*, Waline, R.D.P. 1948.

²⁶ Tribunal des Conflits, AJDA 48 (1992), S. 617.

²⁷ High Court of Justice (King’s Bench Division) Law Reports 2 K.B. 1932.

²⁸ Ez a legtöbb esetben csak diplomáciai kifogás emelését jelenti emberi jogi jogsértések esetén.

²⁹ ILC Draft Articles on Diplomatic protection

érvényesít a diplomáciai védelemmel kapcsolatban, tehát van hivatalos állami állásfoglalás, de...

A legtöbb, ami elmondható erről a szabályozásról az, hogy megfelel a nemzetközi jog elvárásainak, és ha különbözik is a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének javaslataitól, akkor abban, hogy jóval szűkebben, szigorúbban határozza meg a diplomáciai védelem nyújtásának feltételeit.

A kormány hivatalos álláspontját jelentő dokumentum felépítése a diplomáciai védelem nyújtása feltételeinek rendszerét követi, külön-külön is megvizsgálva az egyes feltételek tekintetében adott brit választ. Az első rendelkezések (Rule I, Rule II, Rule III, Rule IV, Rule V) így az állampolgárság vonatkozásában rögzítik az elvárásokat. Itt a feltételek megfelelnek a nemzetközi gyakorlatban rögzített elvárásoknak, miszerint az állam diplomáciai védelmet csak állampolgárának nyújthat (aki a jogsértés időpontjában is annak minősült).³⁰

A kettős állampolgároknak nyújtott védelem tekintetében azonban szűkebb álláspontot fogad el, mint a Nemzetközi Jogi Bizottság.

„Ha a kérelmező kettős állampolgár a Kormány foglalkozhat a kérelmével (bár bizonyos körülmények között a Kormány számára az az ideális, ha ezt a másik erre jogosult kormánnyal együttműködve teszi). Abban az esetben, ha az alperes állam a másik állampolgárságot adó állam, a Kormány nem úgy kezeli a kérelmet, mint egy brit állampolgárét, de ettől eltérően is dönthet, ha az alperes állam a jogsértés körülményeiből kifolyólag úgy tekintett a kérelmezőre, mint brit állampolgárra.”³¹

A Nemzetközi Jogi Bizottság álláspontja ehhez képest lehetővé teszi a kettős állampolgár másik állampolgárságát adó állam ellen való képviselést, ha az egyén nevében fellépő állam állampolgársága a meghatározó.³²

Az összeállítás a második részben (Rule VII, Rule VIII, Rule IX, Rule X) a helyi jogorvoslatok kimerítésének feltételével kapcsolatban határozza meg a Kormány álláspontját.

„A Kormány nem érvényesíti az állampolgár igényét/követelését a másik állammal szemben addig, míg valamennyi jogorvoslati lehetőséget, amely elérhető a másik államban ki nem merítette az állampolgár.”³³ Összehasonlítva ezt a rendelkezést a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetével kijelenthető, hogy a brit álláspont ebben a tekintetben is szigorúbb szabályozást

---

³⁰ Redress: The protection of british nationals detained abroad; www.redress.org/publications/DiplomaticProtectionFeb2005.pdf, p. 14.

³¹ Rules applying to international claims, Rule III.; in The protection of british nationals detained abroad; p. 26.

³² Redress: The protection of british nationals detained abroad; p. 15.

³³ Rules applying to international claims, Rule VII; in The protection of british nationals detained abroad; p. 26.

jelent, és még nehezebb a diplomáciai védelem feltételeinek eleget tenni, mint a nemzetközi keretek között. Hiszen a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete kivételeket is ismer a helyi jogorvoslatok kimerítésének kötelezettsége alól.³⁴ Így például lehetőség van arra, hogy a jogorvoslat kimerítésének kötelezettségétől eltekintsenek, amennyiben a jogorvoslatot a jogsértő állam indokolatlan késedelemmel biztosítja csak.³⁵

A kormány álláspontjáról összességében elmondható, hogy a nemzetközi szokásjogon alapszik. Így a diplomáciai védelem álláspontjuk szerint, a nemzetközi jog szabályait is figyelembe véve, nem az állam jogi kötelezettsége. Ha értékelhető is valamifajta kötelezettségként a kormány előbb ismertetett állásfoglalása, ez alapvetően csak politikai kötelezettségként értékelhető, a kikényszeríthetősége kérdéses.³⁶ A brit jogirodalom is megegyezik abban, hogy a diplomáciai védelem nyújtása adott esetben legfeljebb politikai kötelezettségként értékelhető.³⁷

Akár változhatott is volna az elmúlt években a brit kormány álláspontja, de a Nemzetközi Jogi Bizottsághoz megküldött véleményben³⁸ a britek újra megerősítették, hogy álláspontjuk szerint az államnak joga a diplomáciai védelem és semmiképpen sem kötelezettsége. Véleményük szerint valamennyi állam megőrzi a diszkrecionális jogát ebben a kérdésben, és nemzeti jogának tárgya annak eldöntése, hogyan gyakorolja a diplomáciai védelemhez való jogát. Ám az Egyesült Királyság kormányának tájékoztatása szerint „nincs a belső jogban olyan szabályozás vagy esetjog, amely erre a területre vonatkozna.”³⁹ Így a Kormány nem szegi meg kötelezettségét, ha az állásfoglalásnak megfelelően, diplomáciai védelem lehetőségét megfontolva külpolitikai megfontolások alapján elutasítja annak nyújtását, és ez a döntése nem is vizsgálható.

Mindamellet *Warbrick* szerint a mai viszonyok között a brit állampolgárnak legalább „jogos elvárása” lehet arra vonatkozóan, hogy diplomáciai védelemben részesítsék, amennyiben fennállnak azok a kritériumok (folyamatos állampolgárság, helyi jogorvoslatok kimerítése), melyeket a brit szabályok a nemzetközi igényérvényesítés feltételül szabnak.⁴⁰

---

³⁴ Redress: The protection of british nationals detained abroad; p. 15.

³⁵ Article 16 of The Draft Articles on Diplomatic Protection , ILC

³⁶ UK Mission to the UN, Comments on diplomatic protection, amely szerint Foreign Compensation Commission (FCO) által rögzített szabályoknak, védelmi feltételeknek nincs közvetlen hatása a belső jogban.

³⁷ Bradley, in *Gerichtschutz*, S.327,332, Brownlie, *Principles*, S.597, Collier, in *Individual Rights*, S.602,610.f., Warbrick, *ICLQ* 37 (1988), S.1002, 1008 f.

³⁸ UK Mission to the UN, Comments on diplomatic protection

³⁹ Redress: The protection of british nationals detained abroad; p. 13.

⁴⁰ C.Warbrick: *Protection of Nationals Abroad: Current legal problems* (1988) 37 *I.C.L.Q.* p.1009.

És ha áttekintjük a brit bíróságok gyakorlatát, kétségeink tovább erősödhetnek abban a tekintetben, vajon a kormány állásfoglalása valóban megfelel-e a brit jogi helyzetnek a diplomáciai védelem intézményével kapcsolatban.

Így például, míg a Court of Appeal (Fellebbviteli Bíróság) 1985-ös *Pirbhai* döntésében még elég távolságtartó a bíróság álláspontja a kormány döntéseinek felülvizsgálatát illetően,⁴¹ rövid idővel később a Lordok Háza a *GCHQ* ügyben már arról határozott ítéletében, hogy ezek az uralkodói(állami) felségjogok mégsem annyira automatikusan kerülnek ki a bírói felülvizsgálat köréből. „Ez attól függ, hogy annak felülvizsgálatára konkrét jogi lehetőségek, lépések rendelkezésre állnak –e.”⁴²

És bár az ún. *Ferhut Butt* ügyben⁴³ a Court of Appeal megint csak látszólag a kormány döntése elleni kérelmek bírói érvényesíthetlensége mellett foglalt állást, meg kell jegyezni, hogy ez a döntés tisztán az ügy körülményeinek és nem a felségjogok megközelíthetlenségének következménye. A *Ferhut Butt* ügyben a kérelmezők azt állították, hogy a kormánynak kötelessége lett volna diplomáciai védelmet gyakorolni a fogvatartott brit állampolgárokkal kapcsolatban.⁴⁴ Annak ellenére, hogy a High Court (Felsőbírói) elismerte, hogy a kialakult szituáció a fogvatartottak alapvető emberi jogainak megsértését eredményezte, mégsem kívánta felülbírálni a kormány döntését.⁴⁵ Az ügyben a Fellebbviteli Bíróság (Court of Appeal) is úgy foglalt állást „az, hogy törekedni kell –e, illetve mikor kell törekedni a beavatkozásra vagy nyomásgyakorlásra egy jogi eljárás vonatkozásában a végrehajtó döntése, feladata, amit a rendelkezésére álló információk figyelembe vételével és a körülmények ismeretében végez. Akkor is, ha megfelelőnek és szükségesnek tűnik az intézkedések megtétele, az egyértelműen nem a bíróság dolga.”⁴⁶

Miközben ez a döntés látszólag a kormány döntése elleni kérelmek perelhetetlenségét támasztja alá, meg kell említeni, hogy az eset körülményei nem nagyon hagytak más döntésre

---

⁴¹ „A bíró dolga csak ritkán az, szinte sose hogy ott beavatkozzon, ahol a diplomaták egy beavatkozástól visszariadtak. (...) Remélem, hogy nem a távoli jövőben a kérelmező óhajára, egy elégedettségre okot adó megoldást találnak. Amennyiben ez mégsem történne meg és a kérelmezőnek az az érzése támad, hogy a külügyminiszter bíróságilag felülvizsgálható módon téved, akkor kérheti a bíróságok segítségét.” Court of Appeal, ILR 107, S. 461, 479.

⁴² House of Lords, Law Reports A.C.1985, S. 374, 407 und 411. in Christian Storost: Der Fall Abbasi, Archiv des Völkerrechts, dez. 2004. Band 42 Haft 4.,p. 418.

⁴³ Regina v. Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, ex parte Ferhut Butt, High Court, 1 July 1999, Court of Appeal, 15 October 1985, 107 ILR pp.462-81.

⁴⁴ Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion: Judicial review of diplomatic protection; p.293.

⁴⁵ Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion: Judicial review of diplomatic protection; p.293.

⁴⁶ Ferhut Butt ügy, 116 ILR p.622.

lehetőséget.⁴⁷ A bíróság arról sem volt meggyőződve, hogy a diplomáciai védelem nyújtásának nemzetközi szinten meghatározott feltételeit, így a helyi jogorvoslatok kimerítésének követelményét teljesítették – e a kérelmezők.⁴⁸

A Ferhut Butt esetben hozott döntés így nem jelentett előrelépést a brit joggyakorlat tekintetében, azonban az *Abbasi* ügy⁴⁹ végre meghozta a várt és már előrevetített áttörést, és amit a bírósági gyakorlat lépésről-lépésre már előrevetített, az ebben az ügyben már egyértelműen rögzítésre is került. Az *Abbasi* ügyben hozott döntést így a diplomáciai védelemmel kapcsolatos új brit álláspontként üdvözölhetjük.

Az ügy tényállásáról röviden annyit érdemes tudni, hogy 2002 januárjában amerikai katonai erők elfogták Feroz Ali Abbasit, egy brit állampolgárt Afganisztánban és az amerikai katonai bázisra vitték Guantánamóra, ahol hónapokon keresztül minden bírósági eljárás nélkül, illetve ügyvédhez jutás lehetősége nélkül fogvatartották. Abbasi édesanyja szerint ez alapvető megsértését jelentette fia emberi jogainak, így a szabadsághoz való jogának. Az anya ezek után a brit külügyminisztériumhoz fordult azzal a kéréssel, hogy tegyenek meg minden lehetséges diplomáciai lépést az amerikai kormánnyal szemben, hasztalan, az akkori politikai szituációra tekintettel.⁵⁰ A külügyminisztérium döntése ellen a kérelmező a Felsőbírósághoz (High Court) fordult, aki bár egyetértett azzal, hogy az Abbasival szembeni bánásmód nem volt összhangban a nemzetközi joggal, nem állapított meg jogorvoslati lehetőséget a kormány magatartásával kapcsolatban. A bíróság véleménye szerint az Egyesült Királyság joga nem ismeri el a bírói kontroll lehetőségét az állam külpolitikai intézkedéseinek vonatkozásában és így nem dönthet afelől, hogy a brit Külügyminisztérium megfelelően gyakorolta – e a diplomáciai védelmet.⁵¹

Ez a döntés a korábbi brit álláspont ismeretében nem is okozott meglepetést annál inkább a Court of Appeal döntése, aki befogadta a fellebbezést, és elbírálnak minősítette. A Fellebbviteli Bíróság (Court of Appeal) az ügyet arra használta fel, hogy megvizsgálja a külpolitikai döntések bírói kontrolljának lehetőségeit. Ugyanis miközben a bíróság megállapította, hogy a nemzetközi jog nem ismeri el a diplomáciai védelem gyakorlásának

---

⁴⁷ A kérelmező a Yemenben zajló bírósági eljárásba történő közvetlen beavatkozást kért annak érdekében, hogy elkerüljék a kedvezőtlen döntést. A Fellebbviteli Bíróság úgy gondolta, hogy ez a külföldi állam belügyeibe történő beavatkozást valósítana meg.

⁴⁸ Ferhut Butt ügy 116 ILR pp.614-15.

⁴⁹ Application of Abbasi & Anor v. Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs & and the Secretary of State for the Home Department, 2002 EWCA Civ 1598, 2002, All ER (D) 70 (Nov) (CA, Civ Div), vagy 125 ILR pp. 685-726.

⁵⁰ Christian Storost: Der Fall Abbasi; Archiv des Völkerrechts, Dez. 2004. Band 42 Haft 4. p. 411.

⁵¹ Christian Storost: Der Fall Abbasi; Archiv des Völkerrechts, Dez. 2004. Band 42 Haft 4. p. 411.

kötelezettségét, ezzel párhuzamosan mégis elutasította azt az álláspontot, hogy nincs helye a diplomáciai segítség nyújtásának elutasításával kapcsolatban bírósági felülvizsgálatnak annak a brit állampolgárnak a vonatkozásában, akit alapvető emberi jogaiban ért sérelem.⁵² Tehát egyértelmű az eltérés a Ferhut Butt ügyhöz képest, mégis feltehető a kérdés; ha a bíróság továbbra is úgy gondolja, hogy nincs kötelezettsége az államnak, akkor hogyan engedheti meg a bírói felülvizsgálatot, milyen jogi alapon?

A válasz a *jogos elvárás* (legitimate expectation) elvében keresendő,⁵³ miszerint minden polgárnak normális elvárása lehet az, hogy alapjogainak külföldön történő megsértése esetén a kormány ne hagyja őt cserben, de legalább abban bízhat, hogy fontolóra, és figyelembe veszik a védelem iránti kérelmét és érveit.⁵⁴

Ezen túlmenően a bíróság úgy találta, hogy pusztán az a tény, hogy a hatáskör az uralkodói felségjogokból származik nem zárja ki szükségképpen a diplomáciai védelemmel kapcsolatos döntéseket a bírói felülvizsgálat alól.⁵⁵ Különösen akkor nem, ha a kormány kifejezett politikai állásfoglalásokat tett a diplomáciai védelem vonatkozásában,⁵⁶ ami egyébként a diszkrecionális hatáskörébe tartozik, így mintegy vállalva azt, hogy ennek gyakorlása során támpontokat ad a bírói kontroll számára.

Bár ezek az állásfoglalások egy bizonyos „kötelezettséget jelentenek a kifogások megtételének megfontolására,”⁵⁷ a bíróság úgy gondolta lényeges, hogy jogos elvárásokat teremtsenek és elismerjék azt a diplomáciai védelem vonatkozásában, különösen akkor, ha az állampolgár alapjogait éri külföldön sérelem.⁵⁸ Konkrétan az állampolgár minimum abban bízhat, hogy „védelem iránti igénye figyelembe lesz véve, és ennek során minden releváns körülmény a mérleg serpenyőjébe lesz helyezve.”⁵⁹ Mert ez a jogos várakozás az, aminek teljesülése bíróilag kontrollálható. Ez különösen akkor érvényes, amikor egy védelem iránti kérelmet emberi jogi sértések esetén hagynak teljesen figyelmen kívül. Ebben az esetben a bíróság a külügyminisztériumot az érintett szempontok megfelelő figyelembe vételére kötelezheti. A többi esetben ez mindig az adott eset körülményeitől függ.

---

⁵² Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion: Judicial review of diplomatic protection, p.294.

⁵³ uo.

⁵⁴ Ebd., Rn.69 ff.

⁵⁵ Abbasi case (R. v. Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and another (2002) EWCA Civ 1598. 63. para. 83. in Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion: Judicial review of diplomatic protection, p.295.

⁵⁶ Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion: Judicial review of diplomatic protection, p.295.

⁵⁷ uo.

⁵⁸ Christian Storost: Der Fall Abbasi; Archiv des Völkerrechts, Dez. 2004. Band 42 Haft 4. p. 412.

⁵⁹ Christian Storost: im. p.412.

Ez az álláspont semmiképpen nem fogható fel akként, hogy a bíróságok az állami külpolitikát továbbra is egy általában formálisan tiltott területként definiálják. A védelem kérdésében való döntéseket legalább atekintetben felül kell vizsgálni, hogy vajon nem irracionális, vagy a jogos elvárásokkal szembeni döntés született –e.⁶⁰

A bíróság ezen megállapítások fényében tekintette át az Abbasi ügy tényállását, hogy vajon az érintett védelmet érdemlő érdekeiket kielégítően vették –e figyelembe és döntött úgy, hogy a brit kormány lépései kielégítőek. Jóllehet, az ügyben egy emberi jogi jogsértésről van szó, de mivel ebben az ügyben a brit és amerikai hatóságok tárgyaltak a brit fogvatartottokról, így a bíróság úgy gondolta, hogy a brit kormány eleget tett az említett jogos elvárásoknak.⁶¹

Mindazonáltal amennyiben a bíróság az állam részéről megtett intézkedéseket elégtelennek minősítette is volna, nem kötelezhette volna a kormányt bíróilag célzott intézkedések megtételére, ha azok a külpolitikai érdekek jelentős sérelmével jártak volna. Az sem kifogásolható jogilag, hogy a kormány jelenleg más jogorvoslati lehetőségeket részesít előnyben. Ezért maradt a kereset még az új megfontolások alapján is sikertelen, de elsőként került arra sor, hogy egy brit állampolgárt külföldön ért nemzetközi jogsértés miatt peresíthetőnek ítéljenek meg egy igényt, amely mérlegelési hibáktól mentes döntést követel a védelem tekintetében.

Ezek után sem határozhatja meg a bíróság, hogy milyen diplomáciai lépéseket tegyen a kormány, de legalább ezzel az üggyel a francia bíróságoktól eltérően a brit bíróság eljutott oda, hogy a diplomáciai védelemmel kapcsolatos döntéseket ne egyszerűen „acte de gouvernement-nek” tekintse, továbbá, hogy a bírói felülvizsgálat alól kivett területeket fokozott kritikával kategorizálja, és csak ott engedje meg, ahol felülvizsgálható jogi lépések hiányoznak.

Változatlanul problematikus Warbrick szerint azonban az, hogy továbbra sincs semmilyen belső alkotmányjogi kerete mindennek, ami alapján valamiféle jog keletkezne a védelemre, főleg olyan esetekben ahol emberi jogokat ér sérelem külföldön és épp minden más jogorvoslattól az állampolgár el van zárva.⁶² Ezek után azonban mindenképpen elengedhetetlennek látszik, hogy a brit kormány áttekintve és felülvizsgálva a jelenlegi gyakorlatot közelítse álláspontját a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének ajánlásaihoz. Hiszen az 1985-ben elfogadott szabályokhoz képest lényeges változások álltak be a

---

⁶⁰ Christian Storst: im. p.412.

⁶¹ Christian Storst: Der Fall Abbasi; Archiv des Völkerrechts, Dez. 2004. Band 42 Haft 4. p. 413.

⁶² Colin Warbrick: Diplomatic representations and diplomatic protection; ICLQ vol 51, 2002, pp.723-744.

nemzetközi jogban különösen az emberi jogok területén. Ezek figyelembe vételével kell átalakítani a szabályokat.

3. A német gyakorlat-avagy az objektív jogi kötelezettség megteremtése

A német gyakorlat még tovább ment és a hagyományosan erős alapjogi védelemmel rendelkező állam a kormány korlátozott diszkrecionális jogához jogi-alkotmányjogi megalapozást is igyekezett biztosítani.⁶³

Már a frankfurti Alkotmány XIV § 189. elismerte az ennek megfelelő állampolgári jogot.

„Minden német állampolgár külföldön a Birodalom védelme alatt áll.”⁶⁴

Az Északnémet Szövetség 1867-ben elfogadott alkotmányában is megjelenik a rendelkezés:

„A külfölddel szemben minden szövetségi polgárnak egyformán joga van a Birodalom védelmére.”⁶⁵

Majd az 1871-ben megfogalmazott Birodalmi Alkotmány 3. cikkének (6) bekezdése így szól:

„A külfölddel szemben minden németnek egyformán joga van a Birodalom védelmére.”⁶⁶

Azzal együtt, hogy az alkotmányos rendelkezésekben használt „egyformán”⁶⁷ kitétel és az egész néemetségre való utalás érdekes megfontolásokra adhat okot, vitathatatlan, hogy ezeknek a rendelkezéseknek, ezáltal a védelem jogát rögzítő rendelkezéseknek, jogi kötelezettségvállalás jellegük van.

A weimari alkotmány tovább pontosítja a védelem nyújtásának körülményeit. Az Alkotmány 12. cikkének (2) bekezdése így szól:

„A külfölddel szemben minden birodalmi állampolgárnak a Birodalom területén vagy azon kívül joga van a Birodalom védelmére.”⁶⁸

⁶³ K. Doehring: Die Pflicht des Staates zur Gewährung diplomatischen Schutzes zaerv, vol.20 1956/60

⁶⁴ Wilhelm Karl Geck: Der Anspruch des Staatsbürgers auf Schutz gegenüber dem Ausland nach deutschem Recht; zaerv vol.17.1956/57, p. 479.

⁶⁵ W.K.Geck: im.p.479.

⁶⁶ uo.

⁶⁷ Az „egyformán” kifejezés használatának jelentősége abban áll, hogy a rendelkezés megszületésének idején a külügyek viteléhez kapcsolódó hatáskörök az egyes tartományok fejedelmeitől átkerültek a német császár fennhatósága alá, aki egyben a porosz király tisztségét is betöltötte, mely abban az időben a legerősebb szövetségi tartomány volt. Így a hatáskörök átadásával egyidejűleg fontosnak tartották leszögezni, hogy az átkerült külügyi hatáskörök gyakorlása során valamennyi tartomány lakosságát egyformán kell védeni.

⁶⁸ W.K.Geck:im.p.481.

Nemcsak a megfogalmazás változott, hanem a rendelkezés helye is, a korábbiaktól eltérően nem az állampolgársági szabályoknál, hanem a kivándorlás joga és a kiadatás tilalma mellett foglal helyet. Az „egyformán” kitétel is kikerült a rendelkezésből az alkotmányos rendszer megváltozása miatt, hiszen a további garanciát a védelme egységességére a kancellár és a külügyminiszter parlamentnek való felelőssége jelentette. A védelem nyújtásának a Birodalom területére való kiterjesztése pedig egy történelmi szituáció⁶⁹ eredménye volt.

Abban továbbra is megegyeztek a jogirodalom képviselői, hogy a védelem nyújtásának lehetősége az állam számára kötelezettséget jelent és valamiféle igényt az állampolgár számára, azonban sokan⁷⁰ támadták is a rendelkezést. A kritikák szerint az alkotmányban rögzített jogosultság annyira pontatlan, hogy gyakorlatilag az állampolgárok számára érvényesíthetetlen igényt teremt mindösszesen. Egyrészt hiányzik a rendelkezésből, hogy milyen feltételek mellett nyújt a Birodalom védelmet állampolgárainak, illetve az sem rögzített milyen eszközök állnak rendelkezésre a védelmi kötelezettség teljesítésére.⁷¹ A védelem nyújtásának feltételeit azonban a nemzetközi jog kielégítően rendezi, így a német jogrendszer által elismert szabályok részben rendezhetik a kérdést,⁷² és ezek a feltételek a bíróságok számára is ellenőrizhetők voltak. Az azonban kérdéses, hogy mennyiben tekinthető igazi egyéni jogosultságnak a védelem az állam részéről, miközben az állam által érvényesíthető intézkedésekről, illetve azok jellegéről az állampolgárnak nincsenek információi? Hogyan ellenőrizhető így az, hogy az állam betartotta –e kötelezettségeit, ha nem tudjuk mire is vállalt kötelezettséget a védelem nyújtásának biztosításával? A nemzetközi jog részben korlátozza az igénybe vehető eszközök jellegét, de a német gyakorlat szerint is, az hogy milyen eszközöket használ az állam a védelem nyújtása tekintetében teljesen a külügyek vitelében illetékes végrehajtó kompetenciájába tartozik.⁷³ Ez pedig egyrészt a jogsértő külföldi állammal való viszony és az aktuális politikai körülmények függvénye. Ennek során az állam az általános politikai érdekeket veti össze a védendő egyéni érdekek súlyával.

---

⁶⁹ A Versailles-i békeszerződés eredményeképp idegen hatalmak tartózkodtak az ország területén.

⁷⁰ Gebhard: Die Verfassung des Deutschen Reiches, 1932; Carl Schmidt: Handbuch des Deutschen Staatsrecht 1932.

⁷¹ Wilhelm Karl Geck: im. p.487.

⁷² Borchard: Diplomatic protection of Citizens Abroad, New York 1919, p.350.

⁷³ Wilhelm Karl Geck: im. p.495.

A helyzet tovább bonyolódott azzal, hogy a Német Szövetségi Köztársaság 1949-ben elfogadott, jelenleg is hatályos Alkotmánya⁷⁴ már nem tartalmaz rendelkezést az állampolgárok diplomáciai védelmével kapcsolatban.

A vonatkozó alkotmányjogi dogmatika⁷⁵ a rendelkezés kimaradását az új alkotmányból nem a jogalkotó álláspontjának megváltozásaként értékelte azonban, hanem kizárólag a második világháború utáni politikai körülmények hatásának tudta be.⁷⁶ A jogirodalom ennek megfelelően a kifejezett rendelkezés hiányában is az alkotmányos tradíciók részének tekintette az állampolgár védelmére vonatkozó szabályokat, így a diplomáciai védelem nyújtásával kapcsolatos szubjektív jogok mai is általánosan elismertek.⁷⁷ Ennek alapja a német alkotmányjogi dogmatika szerint egyrészt az állam személyi felségjogára való hivatkozás, illetve az állampolgárság speciális jogviszonyként való felfogása, az ún. hűségviszony elmélet alapján.⁷⁸ Ennek lényege, hogy az állam és polgára között még az állampolgár külföldön való tartózkodásának ideje alatt is speciális jogi helyzet áll fenn, így az állampolgárnak kötelezettségei, de egyszersmind jogai is vannak az államával szemben.⁷⁹ Többek között az alkotmány egyes rendelkezései is utalnak egy létező védelmi igényre, így az Alkotmány 1. cikkének (1) bekezdése:

„Az emberi méltóság sérthetetlen. Ezt tisztelni és védeni minden állami hatalom kötelezettsége.”⁸⁰

Ennek alapján és az alkotmányos hagyományoknak megfelelően kijelenthető, hogy amennyiben az állampolgárokat emberi jogaiban éri sérelem külföldön, a védelem lehetősége akár még az alkotmányból is levezethetően megilleti az állampolgárt, tehát az állam objektív jogi védelmi kötelezettségének létrejöttét eredményezi.⁸¹

Az alkotmányjogilag megalapozott igények érvényesíthetősége, illetve bírói kontrollja azonban sokáig kérdéses volt a német joggyakorlatban többek között azzal az indokkal, hogy nem jelentene -e kivitelezhetetlen, és megengedhetetlen korlátozást a külügyek vitelében

---

⁷⁴ 1949. május 23-án elfogadott ún. bonni alkotmány.

⁷⁵ Mangoldt-Klein: Das Bonner Grundgesetz, 1953.

⁷⁶ A Szövetségi Köztársaság ebben az időben nem volt szuverén államnak tekinthető. Az állam területén idegen katonai erők állomásoztak és gyakorlatilag megszállás alatt állt. Tény az, hogy a külügyi kérdésekben való döntéseket is csak a szövetségesek engedélyével, hozzájárulásával hozhatta meg, így az állampolgárok védelmét illetően is szűk mozgásterülete maradt a német államnak.

⁷⁷ BverfG E 55, S.349, 364; BverwG E 62, S.11,14

⁷⁸ Hans Schneider: Der Preussische Staatsrat, 1952., Williams: The correlation of allegiance and protection in the Cambridge Law Journal, Vol.10.

⁷⁹ W.K.Geck: im.p.477.

⁸⁰ W.K.Geck: im.p.513.

⁸¹ Eckart Klein: Anspruch auf diplomatischen Schutz? in: Der diplomatische Schutz im Völker und Europarecht p.128.

hatáskörrel rendelkező állami szervek mozgási szabadságának és tevékenységének, ha az általa meghozott döntések bíróságilag felülvizsgálhatók lennének. Az áttörés végül már abban az időszakban következett be, amikor az alkotmány már nem tartalmazott kifejezett rendelkezést a védelmet illetően, azonban a vonatkozó eljárásjogi kérdések alapvetően más megvilágításba kerültek pont az Alkotmány rendelkezéseinek köszönhetően.

Elsősorban az Alkotmány 19. cikkének (4) bekezdését kell megemlíteni, amely megváltoztatta az addigi felfogást. Az Alkotmány 19. cikkének (4) bekezdése így szól:

„Amennyiben a közhatalom valakinek a jogait megsérti, annak számára a törvényes út nyitva áll. Amennyiben egyéb hatáskör megállapítására nincs alap, a rendes bíróságokhoz kell fordulni.”⁸²

Ez a rendelkezés nem emeli ki a külügyi kérdésekkel kapcsolatos döntéseket (sem) a felülvizsgálat köréből. Kérdés az, hogy, ha az állampolgár kérelméhez kapcsolódó mérlegelési kötelezettséget mulasztja el a közhatalom, tekinthető az a 19. cikk szerinti jogsértésnek? A jogirodalom egyes képviselői szerint⁸³ a mérlegelési kötelezettség megsértése nem elég a megtámadási keresethez, egyidejűleg különösen védett jognak is érintve kell lennie. Mások szerint, ha az állampolgár diplomáciai védelmet kér az államtól, úgy egy jogviszonyt teremt a kérelmező és a kormány között, amiből bár a diplomáciai védelemre nem származik joga, de arra igen, hogy érdekeit a mérlegelési hatáskör gyakorlása során figyelembe vegyék, így kimondható, hogy joga van a megfelelő mérlegelésre, és ebben a jogában megsérthető.⁸⁴ Ezt a felfogást a joggyakorlat is érvényesíti.⁸⁵ Amennyiben a bíróság úgy találja, hogy a nemzetközi jog alapján az állam jogosult volt diplomáciai védelmet nyújtani, megvizsgálja a hatóságok milyen szempontokat érvényesítettek a döntés során és ezáltal dönt arról, hogy a mérlegelési kötelezettségét megsértette –e az állam. Más kérdés, hogy ebben az esetben is legfeljebb a döntés újonnan való mérlegelésére kötelezheti az államot a bíróság. A legtöbb esetben az állam képviselői azzal védekeznek egyébként is, hogy minden szempont figyelembe vételével jártak el, figyelembe vették a nemzetközi jog szabályait, vizsgálva, hogy teljesülnek –e a diplomáciai védelem nyújtásának feltételei, illetve a védelem érdekében alkalmazott intézkedések megfelelnek –e az általános nemzetközi elvárásoknak, mégis bizonyos

---

⁸² Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban, szerk. Trócsányi László-Badó Attila; KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2005.

⁸³ Hans Schneider: *Gerichtsfreien Hoheitsakte*; 1951.

⁸⁴ Kassimatis: *Der Bereich der Regierung* [1967].

⁸⁵ A jogirodalom meglepődve állapítja meg, hogy a joggyakorlat milyen alapon foglalkozott már többször is a diplomáciai védelem intézményével; *Bundesentschädigungsgesetz –BEG 43.cikke* alapján mindazok az üldözöttek, akiknek szabadságát megvonták annak következtében, mert elvesztették a Német Birodalom védelmét, kártérítésre jogosultak.

külpolitikai érdekeket előbbre valónak tekintettek. Így az adott körülmények között a megtett intézkedések voltak a legmegfelelőbbek, bár a kormány által figyelembe vett körülmények a legtöbb esetben rejtve maradnak.

Míg a korábban említett rendelkezés leginkább a bírósági felülvizsgálat lehetőségének megteremtését jelentette, addig a következő szabály már az állam felelősségét veti fel a külügyek vitele során elkövetett mulasztásokkal kapcsolatban. Így amennyiben a kérelmező jogsértőnek, tehát a mérlegelési kötelezettséget sértőnek találja a diplomáciai védelem nyújtásáról való döntést az Alkotmány 34. cikke (Art. 34 GG), illetve Polgári törvénykönyv 839. cikke alapján (§839 BGB) is igényt érvényesíthet a bíróság előtt.

Az Alkotmány 34. cikke így szól:

„Amennyiben valaki egy rábízott közhivatal gyakorlása során megsérti harmadik személlyel szemben fennálló hivatali kötelességét, a felelősség alapvetően az államra vagy arra a testületre hárul, melynek szolgálatában áll (...) A kártérítési igény esetén a rendes törvényes utat nem lehet kizárni.”⁸⁶

Ezen rendelkezés alapján nemcsak az jelenthető ki, hogy a külügyi hatalom aktusai bizton nincsenek kivéve a (alkotmány) bírósági kontroll alól, hanem az is, hogy az elkövetett mulasztásnak akár felelősségi következményei is lehetnek. A BGB 839. cikke alapján kártérítésre jogosult az állammal szemben az állampolgár, ha a bíróságon bizonyítja, hogy nem megfelelően mérlegelték az érdekeit a diplomáciai védelemről való döntés során. A kártérítési igény érvényesítésének sikerét növeli, ha esetlegesen az Alkotmány 19.cikke alapján már megállapították a közhatalom által elkövetett jogsértést.⁸⁷ A kapcsolódó jogirodalom számára vitára ad okot azonban egy 1910-ben elfogadott szabályozás a Birodalom tisztviselőiért való felelősségéről, melynek 5§ 2. pont alatti rendelkezése szerint a szövetségi kancellár egy felelősséget kizáró nyilatkozatot adhatott, abban az esetben, ha a külszolgálattal kapcsolatos ügyben érintett tisztviselő magatartása politikai vagy nemzetközi szempontoknak megfelel.⁸⁸

Bár ezt a felelősséget kizáró rendelkezést igyekeztek egyre szűkebb területre korlátozni, így a weimari alkotmány szerint azokra a területekre, melyek a kancellár által meghatározott politikai iránymutatásokhoz kapcsolódnak,⁸⁹ így is meg kell állapítani, hogy az állami felelősséget az Alkotmány 34. cikke szerint csak akkor lehet megállapítani, ha a

---

⁸⁶ Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban, szerk.Trócsányi László-Badó Attila; KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft.,Budapest 2005.

⁸⁷ Wilhelm Karl Geck: im.p.539.

⁸⁸ Wilhelm Karl Geck: im.p.505.

⁸⁹ Wilhelm Karl Geck: im.p.540.

védelem nyújtását nem akadályozták volna politikai és nemzetközi szempontok.⁹⁰ Meg kell jegyezni azonban, hogy a felelősséget kizáró nyilatkozat érvényesítésének joga a jogirodalomban vitatott⁹¹ és vannak olyan álláspontok, mely alkalmazása ellen hozzák fel az alkotmány már említett rendelkezéseit, melyek megnyitják az utat a végrehajtó hatalom döntéseinek korlátozás nélküli felülvizsgálata előtt.⁹²

A német gyakorlat tekintetében a leghitelesebb forrásul a sokat emlegetett *Rudolf Hess* ügy szolgál.⁹³ 1977 júniusában Hess, akit 1947-ben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték és a Berlin-Spandau börtönben tartották fogva, eljárást indított a Német Szövetségi Köztársasággal szemben, azzal érvelve, hogy a kormány köteles lett volna diplomáciai védelmet nyújtani neki, mivel fogvatartásának körülményei a nemzetközi joggal ellentétesek.⁹⁴ 1980-ban a Szövetségi Alkotmánybíróság úgy döntött, hogy a Szövetségi Kormánynak miközben az alkotmány szellemének megfelelően kötelezettsége van a diplomáciai védelem nyújtására az állampolgárai számára, széles körű mérlegelési hatásköre is van ezzel kapcsolatban.⁹⁵ Azon meggyőződése ellenére, hogy annak eldöntését, hogy milyen módon gyakorol diplomáciai védelmet, a kormányra kell bízni, a bíróság megvizsgálta a kormány cselekményeit és úgy találta, hogy a kormány ebben az esetben a legtöbbet megtette azért, hogy a kérelmező helyzetén javítson. Az a tény, hogy ennek az eredménye nem felelt meg kérelmező igényének önmagában nem elegendő ahhoz, hogy előidézze az alkotmányjog szerint a kormány kötelezettségét speciális, nagyobb mértékű és következményű további intézkedések megtételére.⁹⁶

Így a döntés szerint az állampolgárnak arra van csak igénye, hogy követelhesse a kormánytól, hogy az eleget tegyen a diplomáciai védelem érvényesítése terén az egyéni és a kollektív érdekek vonatkozásában fennálló tényleges mérlegelési kötelezettségének, de a bíróság nem kötelezheti az állampolgár kérelme nyomán az államot konkrét diplomáciai lépések megtételére.⁹⁷ A bíróság kétséget kizáróan jogosult volt a kormány döntését megkérdőjelező kérelem vizsgálatára, hiszen jogilag kontrollálhatta, hogy a kormány részéről megtörtént –e a megfelelő mérlegelés a döntést megelőzően. Így nem zárható ki, hogy

---

⁹⁰ Más kérdés, hogy a kancellár nyilatkozata is olyan aktusnak minősülhet, melyet a bíróság felülvizsgálhat.

⁹¹ Eckart Klein: Anspruch auf diplomatischen Schutz? p.133.

⁹² Ress: im.p.462.

⁹³ BverfG, Beschl. V. 16.12.1980-2bvR 419/80, 28 NJW (1981) p.1499.

⁹⁴ Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion: Judicial review of diplomatic protection ,p.286.

⁹⁵ Hess ügy 90 ILR p.388. in: Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion p.286.

⁹⁶ Hess ügy 90 ILR p.388. in: Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion p.287.

⁹⁷ Hargitai József: i.m. p.144.

bizonyos körülmények esetén a kormányt el is marasztalhatja kötelezettségeinek megsértése miatt a diplomáciai védelemmel kapcsolatban.⁹⁸

A német gyakorlat így akként foglалható össze, hogy bár a német alkotmányjogi dogmatika elismeri az állam objektív jogi kötelezettségét a diplomáciai védelem tekintetében, mégsem tekinthető a diplomáciai védelem az állampolgárok alanyi jogának, mert joguk csak arra terjed ki, hogy érdekeik mérlegelésére kötelezzék a kormányt. Az állam külügyi kérdésekkel, az állam külkapcsolatainak alakításával foglalkozó hatóságainak széleskörű mérlegelési hatáskörük van, beleértve azon feltételek megállapításának jogát, amelyek teljesülése esetén diplomáciai védelmet nyújtanak, és tekintetben is, hogy milyen intézkedéseket eszközölnek ennek során.

Az eddigi államoktól eltérően így Németországban mind a szabályozás, mind a dogmatika igyekszik megteremteni egy, a nemzetközi jognak eleget tevő, mégis az állam számára kötelezettséget jelentő diplomáciai védelem formáját. Sőt a bírói felülvizsgálat lehetőségének eljárási kereteit is megteremtették azzal, hogy elmarasztalhatóvá tették az államot, de a bírói felülvizsgálat sikere a kormány által gyakorolt mérlegelést illetően szinte egyenlő a nullával.⁹⁹ A bíróságok hiába igyekeztek felállítani a kormány mérlegelésével kapcsolatban kritériumokat, ha a kormány meg tudja védeni álláspontját azzal, ha igazolja, hogy diplomáciai lépéseket tett az ügyben, más kérdés, hogy lehetséges, hogy ezek semmiképp nem voltak alkalmasak a kérelmező érdekeinek védelmére.

A német modellhez hasonló gyakorlatot folytat Hollandia is, a bíróságok itt is jogosultnak tartják a jogsértett állampolgárokat, hogy közvetlenül igényt nyújtsanak be a diplomáciai védelemmel kapcsolatban. Azonban a német indokokhoz hasonlóan ez az igény, illetve ellenőrzési jogosultság itt is korlátozott, tehát leginkább a megfelelő mérlegelésre vonatkozik.

Az eddig bemutatott három ország gyakorlata azt mutatja, hogy az állam diszkrecionális jogát továbbra is fenntartják a diplomáciai védelem nyújtásával kapcsolatban, bár több-kevesebb korlátozást, illetve befolyást, eszközölni kívánnak annak érvényesítésével kapcsolatban.

Itt kell megemlítenünk hát egy olyan, az államok egy része által képviselt megoldást is, mely nemcsak ilyen módon korlátozná az állam jogát a diplomáciai védelem nyújtására,

---

⁹⁸ Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting discretion: judicial review of diplomatic protection, p.287.

⁹⁹ Eckart Klein: Anspruch auf diplomatischen Schutz? in: Der diplomatische Schutz im Völker und Europarecht p.133.

hanem bizonyos körülmények között kötelezné az államot ennek gyakorlására, az egyéni jogok, ha úgy tetszik, emberi jogok messzemenő figyelembevételével.

4. A diplomáciai védelem nyújtásának kötelezettsége-avagy az olasz javaslat

A Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkálatai során is felmerült, hogy bizonyos esetekben legyen általánosan kötelező a nemzetközi közösség államainak a diplomáciai védelem gyakorlása. A javaslat szerint ilyen kötelezettség állt volna fenn abban az esetben, ha az állampolgárt külföldön ért sérelem egy imperatív norma megsértésének következménye.¹⁰⁰ És ezt a gondolatot vitte tovább Olaszország is,¹⁰¹ aki szerint a diplomáciai védelem tradicionális felfogása nem felel meg az aktuális nemzetközi jogi viszonyoknak. Olaszország szerint a Nemzetközi Jogi Bizottság által elfogadott álláspont túl tradicionális főleg, amikor azzal a szóhasználattal él, hogy „az állam átveszi az állampolgára indokait, azt saját jogának részévé téve”.¹⁰² Az olasz álláspont szerint ez a megfogalmazás nemcsak sugallja, hogy a diplomáciai védelem joga kizárólag az államot illeti meg, hanem azt is, hogy a jog, amit a nemzetközi jogsértő aktus megsértett szintén csak ezé az államé. Mindazonáltal ez a felfogás nem felel meg a jelenlegi nemzetközi jognak, mivel az állam nemcsak a saját jogát érvényesíti a diplomáciai védelem során és nemcsak a saját jogának megsértése esetén, hanem esetlegesen az egyén jogainak megsértése esetén is, és emiatt javasolta azt, hogy a tervezet megfogalmazásában meg kellene említeni mind az állam jogait, mind az egyén jogait.

Ez különösen igaz akkor, ha az állampolgárt emberi jogaiban éri sérelem külföldön, hiszen akkor voltaképp az állam a diplomáciai védelemről való döntéskor, vagy annak nyújtásakor az egyén érdekeiről, emberi jogainak érvényesítéséről dönt, és nemcsak az állam külpolitikai érdekeit mérlegeli. És mivel nemcsak a saját érdekeiről dönt, hanem elkerülhetetlenül az egyént(állampolgárt) megillető emberi jogok érvényesüléséről, az állampolgárnak valamiféle befolyással kell rendelkeznie ezen döntés felett.

Ezzel együtt az olasz álláspont továbbra is az, hogy kizárólag az állam joga a diplomáciai védelem, és a nemzetközi jog nem rendelkezik sem az egyének jogáról a diplomáciai védelem igénylésére, sem az ennek eredményeképp fennálló állami kötelezettségről. Ezen főszabály alól azonban bizonyos esetekben mégis kivételeket kell

---

¹⁰⁰ ILC Draft Articles; First report on diplomatic protection Article 4; p. 27.

¹⁰¹ Annemarieke Vermeer-Künzli: Restricting Discretion: Judicial Review of Diplomatic Protection; Nordic Journal of International Law, 75: 279-307, 2006, p. 283.

¹⁰² ILC Draft Articles; First report on diplomatic protection, A/CN.4/506, p.24.

meghatározni, mikor alapjogi értékek védelméről van szó, melynek fontosságát a nemzetközi közösség egésze általában elismeri és érvényesíti.

Így Olaszország a Nemzetközi Jogi Bizottság hasonló logikáján alapuló javaslatát, miszerint az államnak kötelezettsége lenne *ius cogens* (imperatív) normák megsértése esetén a diplomáciai védelemre, tovább pontosította volna. Javaslat szerint alapvető emberi jogok súlyos megsértésekor, így az élethez való jog, a kínzás tilalma vagy embertelen bánásmód, vagy faji diszkrimináció esetén, ha ezen jogsértések megtörténtével a jogsérelmet szenvedett egyénnek nem lenne jogorvoslati joga nemzetközi jogi fórumok előtt, az állampolgárságot adó államnak kötelezettsége lenne a diplomáciai védelem nyújtása.¹⁰³ Ezekben az esetekben az államok az olasz álláspont szerint kötelesek kell, hogy legyenek a nemzeti jogukban az egyéni jogok érvényesítésére alkalmas diplomáciai védelemről rendelkezni a hatáskörrel rendelkező nemzeti bíróság, illetve más független nemzetközi hatóság előtt.¹⁰⁴

Ez a felfogás megfelelné a nemzetközi jogban megjelent új elvárásoknak, melynek során az emberi jogok megjelenése a nemzetközi jog alanyává tette az egyéneket, akik a kialakított emberi jogi védelmi rendszer szabályai szerint akár közvetlenül is jogok és kötelezettségek alanyaivá válhattak. Ez egyet jelentett azzal, hogy míg az emberi jogok nemzetközi szinten való megjelenése előtt az egyén az állam jóindulatában bízva, egy fikcióban reménykedve nyerhetett jogorvoslatot külföldön őt ért sérelmekre, addig az emberi jogok érvényesítésére létrejött szervek és bírói egységek folytán akár közvetlenül is megteheti ezt. Az emberi jogok védelmére létrejött nemzetközi egyezmények és igényérvényesítési lehetőségek nagyon is valódi konkurenciát jelenthetnek így a diplomáciai védelem intézményének.

A Nemzetközi Jogi Bizottság javaslata végül megbukott, mivel a kötelezettség alól az állam mentesülhetett volna, amennyiben a diplomáciai védelem gyakorlása az állam mindenek feletti érdekét veszélyeztette volna, és ez így a rendelkezés érvényesítését teljesen manipulálhatóvá tette volna. Tehát a Nemzetközi Jogi Bizottság visszatért a diplomáciai védelem hagyományos gyakorlatához, mégis arra bátorítja az államokat, hogy gyakoroljanak diplomáciai védelmet, főleg ha jelentős jogsértés történik. De nem teremtett végül jogi kötelezettséget minderre.

---

¹⁰³ Comments and Observations Received from Governments, International Law Commission, 58th session, A/CN.4/561/Add.2 (2006)

¹⁰⁴ Olaszország indoklásából, magyarázatából egyértelműen kitűnik, hogy álláspontját a Nemzetközi Bíróság ítéleteire, így a LaGrand és az Avena ügyben tett megállapításokra alapozza.

5. A diplomáciai védelem, mint az állampolgárok jogosultsága? – A magyar gyakorlat

Nem tettünk említést még azokról az államokról, melyeket a Nemzetközi Jogi Bizottság éppen akként határozott meg, mint államok, amelyek elismerik az egyének jogát a diplomáciai védelemre, amennyiben azok külföldön sérelmet szenvedtek. A tervezet ide sorolja többek között Albánia, Belorusszia, Bosznia és Hercegovina, Bulgária, Kambodzsa, Kína, Horvátország, Észtország, Grúzia, Magyarország, Olaszország, Kazahsztán, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Portugália, Koreai Köztársaság, Románia, Oroszország, Spanyolország, Macedónia, Törökország, Ukrajna, Vietnam, Jugoszlávia¹⁰⁵ példáját.

Tehát többségében a volt szovjet blokkországai, ami azonban érdekes, hogy az állampolgárok számára biztosított diplomáciai védelem alkotmányos megjelenési formájának alaptípusa az 1849 márciusában elfogadott „frankfurti alkotmány” 189.§-a volt, mely szerint „külföldön minden német állampolgár a Birodalom védelme alatt áll”. Ezt a rendelkezést vette át a szociális alkotmányok öse, a weimari alkotmány, majd annak hatására került az be a II. világháború utáni népi demokratikus és szocialista alkotmányokba, s néhány kapitalista állam szociális ihletésű alkotmányába.¹⁰⁶

A szocialista országokban a szabályozás indoka a legtöbb esetben nem volt más, mint az állampolgárokat „szemmel tartó” paternalista állam igényeinek megfogalmazása.¹⁰⁷

Elvileg Magyarország célja más volt; a már meglévő állampolgári jogok mellé, a gyakorlatban már érvényesülő,¹⁰⁸ újabb jogosultságot kívánt meghatározni.

A magyar állampolgárok jogai és érdekei külföldi védelmének alkotmányos alapjokként való megfogalmazására vonatkozó igény az 1980-as évek közepén bukkant fel a magyar szakirodalomban.¹⁰⁹

Az eredeti elképzelések illetve javaslatok arról szóltak, hogy mindenképpen biztosítani kell az állampolgárok konzuli védelemhez való jogát, de fenntartva a diplomáciai

---

¹⁰⁵ A/CN.4/506 First Report on diplomatic protection; 80.pont, p.30.

¹⁰⁶ Éliás Pál: A konzuli jog és a diplomáciai védelem alkotmányos kérdései; in Nemzetközi jog az új alkotmányban, szerk. Bragyova András, KJK. Kerszöv Kiadó Budapest 1997.. p.125., A jogot adó államok alkotmányos rendelkezései: Észtország 13. cikk(1), Lettország- 98. cikk, Litvánia-13.cikk(1) ,Lengyelország-36. cikk

¹⁰⁷ Éliás Pál: i.m.p.126.

¹⁰⁸ Az 1987. évi 25. számú tvr. 2.§-ának (3) bekezdése ekképp szabályozta az állampolgárok külföldi jogvédelmét: „A külföldön tartózkodó magyar állampolgárok jogainak és érdekeinek védelmét a Magyar Népköztársaság külképviseleti szervei látják el.”

¹⁰⁹ Éliás Pál: A konzuli jog és a diplomáciai védelem alkotmányos kérdései; in Nemzetközi jog az új alkotmányban, szerk. Bragyova András, KJK. Kerszöv Kiadó Budapest 1997., p.115.

védelem esetében az állam diszkrecionális jogát.¹¹⁰ Az elképzelések eredményeképp a következő rendelkezés került a magyar Alkotmányba.

Alkotmány 69 §(3):

„Minden magyar állampolgár jogosult arra, hogy törvényes külföldi tartózkodásának ideje alatt a Magyar Köztársaság védelmét élvezze.”¹¹¹

Alapvető kérdésként merül fel az idézett alkotmányos rendelkezés kapcsán, hogy az állam kinek nyújthat védelmet külföldön, így az állampolgársági viszony meghatározása alapvető fontosságú a rendelkezés érvényesítése szempontjából. Az „új” állampolgársági törvény, az 1993.évi LV.tv. az állampolgárokat megillető védelem tekintetében is megfelelő szabályozást jelent. Rögzíti ugyanis, hogy a magyar állampolgárokat az állampolgárság keletkezésének, illetve megszerzésének időpontjától kezdve megkülönböztetés nélkül megilletik az állampolgársághoz fűződő jogok.¹¹² Tehát a törvényben található rendelkezések megteremtik a kapcsolatot az állampolgárság és a státuszjogok között.

A külföldi tartózkodás kritériuma szintén részét képezi a vonatkozó alkotmányos státuszjognak. Valójában itt annak a védelemnek a külföldön való biztosításáról van szó, melyet egyébként az állampolgár tekintetében az állam belföldön is biztosít. Kérdés azonban, hogy a védelem biztosításának feltétele –e a külföldön tartózkodás vagy sokkal inkább arról van szó, hogy az állampolgárhoz, de a védelem tekintetében az államhoz is kapcsolódó „védeni kívánt jognak vagy érdekeknek kell „külföldön tartózkodnia”.”¹¹³

A „külföldön tartózkodás” nem fogalmi eleme a diplomáciai vagy konzuli védelemnek a nemzetközi jog szerint, e védelem igényét sokkal inkább a külföldön előálló jog vagy érdeksérelem váltja ki.

Amennyiben azonban rendelkezés szó szerinti értelmét vesszük alapul a védelem tartalmáról, máris kizárhatjuk a diplomáciai védelem körét, hiszen az tipikusan az állampolgár hazatérése után a Külügyminisztériumhoz benyújtott kérelem alapján indul, és az állam belső külügyi csatornáit, eljárását veszi alapul a legtöbb esetben.

Szintén támadható az a kitétel az Alkotmány vonatkozó rendelkezésében, hogy az állampolgárt csak *törvényes* kinn tartózkodása alatt illeti meg a védelem. Az 1989. évi alkotmányrevízió előtt fogadta el az Országgyűlés a külföldre utazásról és az útleveletről szóló

---

¹¹⁰ Éliás Pál: Állampolgáraink jogainak és érdekeinek védelme külföldön, Külpolitika, 1987.4.sz,31.

¹¹¹ 1949. évi XX. tv. Complex Jogtár

¹¹² Madari Edit-Parragi Mária: A magyar állampolgárságról szóló új törvény. Magyar Közigazgatás,1993.6.sz, pp. 322-323.

¹¹³ Éliás Pál: A konzuli jog és a diplomáciai védelem alkotmányos kérdései; in Nemzetközi jog az új alkotmányban, szerk. Bragyova András, KJK. Kerszöv Kiadó Budapest 1997., p.120.

1989.XXVIII. törvényt, amely speciális korlátozásokat fogalmaz meg a külföldre utazással kapcsolatban. Az azok megsértésével külföldre utazó állampolgár külföldi tartózkodását nem tekinthették törvényesnek.¹¹⁴ Azonban abban az esetben, amikor az alkotmányos rendelkezés célja egyértelműen az, hogy az állam és állampolgár viszonyára reagálva védelmi lehetőséget teremtsen, nem tartható fenn egy olyan álláspont, ami a külföldre utazás szabályainak megsértése esetén kizárná az állampolgárt a védelemből, hiszen ez a jog, mint státuszjog, az állampolgárság fogalmának egyik kulcsfontosságú eleme.¹¹⁵

A legfontosabb kérdés azonban, hogy az Alkotmány rendelkezése valójában milyen védelmet takar. Nemzetközi Jogi Bizottság a diplomáciai védelem kodifikációs munkálatai alatt is akként rögzítette a magyar alkotmány rendelkezését, mint jelenleg is hatályos európai példát az állampolgárok alkotmányban rögzített diplomáciai védelem jogára.

Tény, hogy az Alkotmány rendelkezése nem differenciál, elvileg a fent említett rendelkezés mind a diplomáciai védelem intézményét, mind a konzuli védelem intézményét magában foglalhatja. Valóban ilyen teljes körű jogosultságot biztosítana a magyar Alkotmány?

Ha az ehhez kapcsolódó tudományos irodalmat áttekintjük,¹¹⁶ illetve a magyar állampolgárokat külföldön megillető védelem jogi rendezését megvizsgáljuk, arra a következtetésre juthatunk, hogy az Alkotmány 69 §(3) bekezdése *kizárólag* a konzuli védelemre való jogosultság megteremtését jelenti.

Már az Alkotmány módosításáról szóló törvényjavaslathoz benyújtott részletes indokolásnak a 69§-ra vonatkozó 16. pontja is arról ír, hogy:

„ Az állampolgárság a modern államok és polgáraik kapcsolatának kifejezésére alkotott speciális jogintézmény, olyan jogi kapcsolat, amely kifejezi az állam és polgár egymásra utaltságát, viszonyát, s amelynek alapján-egyebek mellett- a polgárt az állam részéről védelem illeti meg (...)Megilleti továbbá a magyar állampolgárokat külföldi tartózkodásuk idején-a külképviseleti szervek útján-a védelem joga.”¹¹⁷

A külképviseletetek által nyújtható védelem, pedig jellemzően a konzuli védelem intézményét takarja. Ha ez még mindig nem győzne meg minket a védelem korlátozott jellegéről, a kormány minden kétséget eloszlat a külügyminiszter feladat-és hatásköréről szóló

---

¹¹⁴ Éliás Pál: im.p.121.

¹¹⁵ Ez a felfogás az állampolgárságtól való megfosztás korábbi rosszemlékű gyakorlatára emlékeztet, amikor a törvényellenesen külföldön tartózkodó magyar állampolgár a tulajdonhoz való jogában korlátozható volt.

¹¹⁶ Luke T. Lee: *Consular Law and Practice*, 2. kiadás Oxford 1991. p.125.

¹¹⁷ Éliás Pál: A konzuli jog és a diplomáciai védelem alkotmányos kérdései; in: *Nemzetközi jog az új alkotmányban*, szerk. Bragyova András, KJK Bp. 1997. p. 115.

152/1994. (XI. 17.) Korm. Rendelettel, melynek megfelelően a külföldön tartózkodó magyar állampolgárok Alkotmányban garantált jogvédelméről a külügyminiszter a konzuli feladatok ellátásával gondoskodik.¹¹⁸

A védelem tehát biztosított, igaz csak a konzuli védelem, de arra legalább a 2001. évi XLVI. konzuli törvény szerint „(Konzuli védelemre) a magyar állampolgár jogosult”¹¹⁹(3. § (1). Akkor mi a helyzet a diplomáciai védelemmel Magyarországon?

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, a külföldi jog-és érdekvédelem állampolgári alapjogát a diplomáciai védelem tekintetében még nem tudjuk biztosítani. A védelem eszközének megválasztásában, így a diplomáciai védelem nyújtása tekintetében az ezzel foglalkozó írások nem tartják indokoltnak az államot korlátozni, mert számos külpolitikai, gazdasági és egyéb ok készítheti a diplomáciai védelem mellőzésére. Márpedig a diplomáciai védelem állampolgári alapjoggá tétele kizárja a választás lehetőségét.¹²⁰

Általában a többi olyan állam gyakorlatáról is elmondható, ahol a védelem lehetőségét kifejezetten biztosítják, hogy hiába rendelkeznek a védelem jogosultságáról, ezek a vállalások az állammal szemben nem kikényszeríthetők.¹²¹

6. Összefoglalás

Összefoglalóan kijelenthetjük ezek után, hogy a nemzetközi jog álláspontja a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének alátámasztása mellett továbbra is az, hogy az állam *joga* a diplomáciai védelem nyújtása, és nem írnak elő kötelezettséget semmilyen nemzetközi jogsértés esetére. Az államok többsége azonban belső alkotmányjogi megfontolásból, illetve az emberi jogi védelem elvárásait követve elmozdult ettől az abszolút felfogástól. A kérdést azonban nem szabad leegyszerűsíteni a jog vagy kötelezettség dilemmájára, hiszen sokkal inkább arról szól, hogy az állam a diplomáciai védelemhez kapcsolódó diszkrecionális jogát milyen mértékű korlátozásokkal gyakorolhatja, illetve az állampolgár milyen tekintetben formálhat jogot az állam diplomáciai védelemmel kapcsolatos döntésének felülvizsgálatára. A kétféle érdeket kell valamilyen formában harmonizálni egymással.

Azt kell megállapítanunk, hogy hiába rendelkezik néhány alkotmány, így a magyar is a védelem jogáról az állampolgárok vonatkozásában, lehet, hogy többet ér az az állami

---

¹¹⁸ KJK Kerszöv Kiadó CD jogtár

¹¹⁹ KJK Kerszöv Kiadó CD jogtár

¹²⁰ Éliás: Állampolgáraink jogainak és érdekeinek védelme külföldön, Külpolitika, 1987.4.sz,31.

¹²¹ Sári János: Közép-európai alkotmányok 1994: a tagadás tagadása. Jogtudományi Közlöny, 1994. 7-8.sz.,281.

gyakorlat, amely a bíróság gyakorlatának alátámasztásával kontrollt, így igényérvényesítési lehetőséget ad az állampolgároknak a diplomáciai védelemmel kapcsolatos döntések tekintetében, így garantálva az egyéni érdekek figyelembevételét is.

Az azonban egy óriási kihívás, még a nagyjából egyirányba fejlődő országok gyakorlata előtt is, hogy megvalósítsák az Európai Közösséget létrehozó EUMsz 23. cikkében rögzített célkitűzést a közös európai védelmi modellről.

Az Európai Unió működéséről szóló Szerződés 23. cikke ugyanis akként szól: *Olyan harmadik ország területén, ahol az állampolgársága szerinti tagállam nem rendelkezik képvisellel, bármely uniós polgár jogosult bármely tagállam diplomáciai vagy konzuli hatóságainak védelmét igénybe venni ugyanolyan feltételekkel, mint az adott tagállam állampolgárai. A tagállamok elfogadják a szükséges rendelkezéseket, és megkezdik az ilyen védelem biztosításához szükséges nemzetközi tárgyalásokat.*

Felmerül a kérdés; Milyen tartalmú védelemről van szó? Lehet –e diszkriminációmentesen érvényesíteni a védelemhez való jogot olyan tagállamok esetében, amelyek nem egységesen gondolkodnak az állampolgárokat megillető védelemről? Bírói felülvizsgálat tárgya lehet –e az így meghozott döntés? De ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása már egy következő tanulmány témájául szolgálhat.

Irodalomjegyzék

- Doehring, Karl*: Die Pflicht des Staates zur Gewährung diplomatischen Schutzes -
<http://www.zaoerv.de>
- Éliás Pál*: A konzuli jog és a diplomáciai védelem alkotmányos kérdései; in: Nemzetközi jog az új alkotmányban, szerk. Bragyova András, KJK Bp. 1997.
- Éliás Pál*: Állampolgáraink jogainak és érdekeinek védelme külföldön, Külpolitika, 1987.4.sz,31
- Geck, Wilhelm Karl*: Der Anspruch des Staatsbürgers auf Schutz gegenüber dem Ausland nach deutschem Recht, ZaöRV 17 (1956/57)
- Hargitai József*: Az állampolgárok védelmének nemzetközi jogi kérdései, in Nemzetközi jog az új alkotmányban, szerk. Bragyova András, KJK. Kerszöv Kiadó Budapest 1997.
- I. F. Leigh, Guy*: Nationality and diplomatic protection; The International and Comparative Law Quarterly, Vol.20, No. 3(Jul.,1971)
- Klein, Eckart*: Anspruch auf diplomatischen Schutz? in: Der diplomatische Schutz im Völker- und Europarecht
- Nguyen Quoc Dinh*: Droit international public 6th ed. (1999)
- Redress*: The protection of british nationals detained abroad;
www.redress.org/publications/DiplomaticProtectionFeb2005.pdf
- Ress, Georg, Stein, Torsten*: Der diplomatische Schutz im Völker- und Europarecht; Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden 1996.
- Ress, Georg*: Mangelhafte diplomatische Protektion und Staatshaftung-www.zaoerv.de
- Rules applying to international claims-The UK Government 1985*
- Sári János*: Közép-európai alkotmányok 1994: a tagadás tagadása. Jogtudományi Közlöny, 1994. 7-8.sz
- Storost, Christian*: Der Fall Abbasi; Archiv des Völkerrechts, Dez. 2004. Band 42 Haft 4.
- T. Lee, Luke*: Consular Law and Practice, 2. kiadás Oxford 1991.
- Vermeer-Künzli, Annemarieke*: As If: The legal fiction in diplomatic protection; The European Journal of International Law Vol. 18 no.1, 2007.
- Vermeer-Künzli, Annemarieke*: Restricting Discretion: Judicial Review of Diplomatic Protection; Nordic Journal of International Law, 75: 279-307, 2006,
- Warbrick, Colin*: Diplomatic representations and diplomatic protection;ICLQ vol 51, 2002, pp.723-744

Warbrick, Colin: Protection of Nationals Abroad: Current legal problems (1988) 37 I.C.L.Q.

Nemzetközi Jogi Bizottság dokumentumai

First report on diplomatic protection by Mr. John R. Dugard, Special Rapporteur-7 March 2000

Diplomatic protection- Comments and Observations Received from Governments, International Law Commission, 58th session, A/CN.4/561/Add.1 (2006)

Diplomatic protection- Comments and Observations Received from Governments, International Law Commission, 58th session, A/CN.4/561/Add.2 (2006)

Egyéb

Deutsche Rechtsprechung zum Völkerrecht und Europarecht 1986-1993.-www.mpil.de

Nagy Klára PhD-hallgató,
Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Bűnügyi Tudományok Tanszék

A büntetőpolitika néhány aspektusáról ¹

A kriminálpolitika az állami politika részeként a társadalom elvárásait közvetíti. A kriminálpolitika nem keverendő össze a társadalompolitikával, ugyanakkor szükséges, hogy a büntetőpolitika a társadalompolitika integráns részét képezze. A társadalmi bűnmegelőzés és a bűnözés kezelése a kriminálpolitika kereteit túllépve a társadalom szintjén érezteti hatását.

Vertikális szinten a büntetőpolitika részét képezi annak meghatározása, hogy mely cselekmények tartoznak a büntetőjog szabályozási területére, így a büntetőjog meghatározza, hogy mi a bűncselekmény absztrakt fogalma és hogy milyen cselekményeket tesz bűncselekménnyé a Különös Rész szintjén. A kriminálpolitika jelöli ki a büntetőjogi felelősségre vonás feltételeinek és akadályainak strukturális rendszerét, a büntetés-végrehajtás rendjét. A jogállami követelmények szem előtt tartásával a büntetőpolitika továbbá mind nagyobb figyelmet szentel a bűnmegelőzési stratégiák kialakítására és végrehajtására, illetve az alternatív szankcionálás és a reszocializálás, illetve a nevelés lehetőségeinek. A hazai kriminálpolitikát nemcsak a hazai végrehajtó, illetve jogalkotó hatalom, hanem a nemzeti szintű célkitűzések, rendelkezések mellett (vagy fölött) a nemzetek feletti (nemzetközi vagy uniós) szintű elképzelések is befolyásolják. Ezt tekinthetjük a kriminálpolitika horizontális szintű megkettőződésének.

1. A nemzetközi büntetőpolitika „tárgyi hatálya” – a nemzetközi bűncselekmény fogalmi meghatározása ²

A magyar büntetőtörvénykönyvben a bűncselekmény fogalma törvényi szinten rögzített, azaz absztrakt szinten a jogalkotó lefektette, hogy mely cselekményekre kívánja büntető hatalmát

---

¹ A győri Széchenyi István Egyetem Bűnügyi Tudományok Tanszéke oktatóinak szervezésében 2009. november 25-én Győrben megrendezésre került „A hazai és nemzetközi büntetőpolitika jelenkori helyzete és kihívásai” című konferencia. A beszámoló ennek a konferenciának az alapulvételével készült.

² Dr. M. Nyitrai Péter, a Széchenyi István Egyetem tanszékvezető egyetemi docense „A nemzetközi bűncselekmény koncepciója és büntetőpolitikai hatásirányai” címmel tartott előadást, amelynek szerkesztett változata a *Jog Állam Politika* című folyóirat 2010/1. számában jelent meg.

kiterjeszteni. Nincs ez így nemzetközi szinten. Nem találjuk meg a nemzetközi bűncselekmény egységes fogalmát. A nemzetközi bűncselekmények kriminalizációja tekintetében nincs is egységes kriminálpolitika, jóllehet bizonyos sajátos jellemzőket egybe lehet gyűjteni, amelyek alkalmasak arra, hogy bizonyos bűncselekményeket a nemzetközi delictumok fogalma alá besorolhassunk, míg másokat kirekesszünk.

Kérdés, hogy a nemzetközi bűncselekmény fogalmi meghatározására van-e lehetőség? Az uniós és a nemzetközi jogalkotásra is az ad hoc, fragmentált jelleg a jellemző, amely miatt nem is alakulhatott ki a nemzetközi bűncselekményekre nézve egy átfogó fogalom. A jogalkotás a bűncselekményeket bizonyos kategóriákon belül határozza meg, ugyanakkor nem létezik a nemzetközi (büntető)jog szintjén egy olyan kritériumrendszer, amely a nemzetközi büntetőpolitika határait kijelölhette volna. Ennek oka az is, hogy a nemzetközi bűncselekmények fogalmi rendszerének meghatározásához nemcsak nemzetközi, hanem nemzeti eszközökkel is hozzájárulnak. Ebből kifolyólag a nemzetközi delictum általános fogalmának kialakítása helyett bizonyos tartalmi ismérvek meghatározására van lehetőség. A nemzetközi bűncselekmény egyes aspektusainak, fogalmi elemeinek lefektetésében az ICC játszhat kiemelkedő szerepet.

A fogalmi meghatározás hiánya esetén szükségképpen felmerül, hogy egyáltalán szükség van-e nemzetközi szinten is egy bűncselekmény fogalomra annak érdekében, hogy az államok a nemzetközi bűncselekményeket univerzális és hatékony módon üldözzék, vagy a nemzetközi delictumok elbírálása során ez nem vet fel problémát. A fogalmi tisztázatlanság ellenére a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás működik, jóllehet a nemzetközi büntetőjogi gyakorlat azt mutatja, hogy a különböző jogrendszerek jogi hagyományaival rendelkező bírák, illetve a nemzeti szabályokat alkalmazó állami bírák ítélkezési gyakorlata alapján nem jön létre egy egységes jogértelmezés sem. Itt kapcsolódik tehát össze a két probléma: az egzaktan meg nem határozott büntetőjogi tilalmak szabad bírói mérlegelés körében tett értelmezése önkényes döntésekhez vezethet.

Éppen a nemzetközi bűncselekmény fogalma kapcsán vetődhet fel a bűnösség nemzetközi szintű megítélése is. Azok az aspektusok, amelyek a nemzetközi bűncselekmény fogalmi körét „behatárolják”, nem szólnak a bűnösség követelményéről. Lehet-e úgy egy cselekményt a (nemzetközi) büntetőjog területére vonni, hogy a szükséges absztrakciós szinten nem követelmény a szándékos, illetve gondatlan elkövetés? Helye lehet-e a közigazgatási eljárásokra jellemző objektív felelősségnek a nemzetközi büntetőjog területén?

Ha pedig létezik nemzetközi szinten is a bűnösség kategóriája, akkor abba, mely cselekmények tartozhatnak, illetve mi annak a fogalma?

2. Az Európai Unió kriminálpolitikája ³

Hazánk kriminálpolitikáját nemcsak a nemzetközi tendenciák, hanem a regionális politikák is áthatják. Az Unió kriminálpolitikája lényegében azonos a nemzetközi bűnügyi együttműködés kriminálpolitikájával, mert a bűnügyi területen megvalósuló intézkedések - a Lisszaboni Szerződés hatályba lépéséig - a harmadik pillérbe tartoztak, amelynek körébe a rendőrségi és igazságügyi együttműködés tartozott.

Az uniós kriminálpolitika mindenekelőtt a(z uniós) jogalkotást jelenti, ideértve a dekriminalizációt is. Az az uniós jogalkotásra is igaz, hogy a szupranacionális szintű kriminálpolitika is a büntetőjog védelmi rendszerén túl érinti a gazdasági, a társadalmi szférán, a menekültügyi és bevándorlás-politikán stb. keresztül a külkapcsolatokat is. Azaz az uniós kriminálpolitika hatása a bűnügyi együttműködés területén túlra is kihat. De milyen irányt mutat az EU büntető jogalkotása? Az uniós büntetőpolitika irányainak meghatározásaként kezdetben az uniós célkitűzések meghatározása tekinthető. Az uniós jogalkotásban a következő lépcsőfoknak a kölcsönös elismerés elvének lefektetése felel meg. A Hágai program (2004) keretében azonban már konkrétabb intézkedésekre került sor, itt többek között megjelenik a terrorizmus elleni küzdelem és a szervezett bűnözéssel szembeni fellépés szükségessége. Ezt a tendenciát vitte tovább az EU a Lisszaboni Szerződésben is, amely a bűnszervezetekkel szembeni közös fellépést támogatja, úgyszintén a terrorizmus elleni küzdelmet további szintérre is kiterjeszti.

A Lisszaboni Szerződés hatályba lépésével általános főszabállyá vált a rendes jogalkotási eljárás, és csak kivételes esetben követeli meg az EU az egyhangú döntést a Tanácsban. Az Unió egyre szélesebb körben avatkozik be a nemzeti jogalkotásba. Úgy tűnik, hogy az uniós jogalkotás a jogharmonizáció eszközén túl egyre gyakrabban él a jogegységesítés eszközével is, amely nemcsak az egyes nemzeti büntető jogszabályok közelítését jelenti, hanem Uniós büntető igazságszolgáltatási szervek létrehozását is, amelyek saját hatáskörrel rendelkeznek. Így újra és újra felmerül az Európai Ügyészség létrehozásának

---

³ Dr. Szabó Sándor, a Szombathelyi Városi Bíróság elnöke előadásának alapulvételével. Az előadás írásbeli változata a *Jog Állam Politika* 2010/1. számában jelent meg „A nemzetközi bűnügyi együttműködés kriminálpolitikájának jövőképe az Európai Unióban” címmel.

gondolata, amely a Lisszaboni Szerződés hatályba lépésével már nem tűnik olyan távolinak, amely szintén a büntetőpolitika meghatározójává válhat. Az uniós kriminálpolitikát a Luxembourg-i székhellyel rendelkező Európai Bíróság jogalkalmazó tevékenysége is meghatározza, hiszen jogfejlesztő-jogértelmező tevékenysége keretében a jogpolitikai célok érvényre jut(hat)nak

Az, hogy a jogegységesítés milyen mértékben valósul meg, jogpolitikai probléma és a politikai konszenzus függvénye. Az uniós szintű jogalkotás jóllehet a jogharmonizáció eszközén túl a jogegységesítéssel is él, de egy egységes, kötelező és alkalmazandó Büntető Kódex elfogadására még nem került sor, igaz, törekvések vannak. Jóllehet a Corpus Iuris nem része az Unió joganyagának, de egy fontos, tudományos jogpolitikai dokumentumnak tekintendő, amely kijelöli a jogpolitika irányait. A legutóbbi átfogó uniós dokumentumból, a Lisszaboni Szerződésből is kiolvashatók a legközelebbi tendenciák, jóllehet bizonyos kérdésekben a Corpus Iuris továbbmegy. Ennek figyelembe vételével az Unió célja a büntető anyagi jogon túl - merthogy például a terrorizmus, a nemzetközi csalás újra és újra napirendre kerül - az eljárási jog szabályozása, így az Unió különösen a bizonyítékok és a nyomozás szabad áramlásának kiemelt szerepet szán. Ezen cél egyik leghatékonyabb eszköze az elektronizáció.

Az elektronikus igazságszolgáltatás kialakításának rendszerébe a regionális szintű Európai Bűnügyi Nyilvántartási Információs Rendszer (ECRIS) kiépítése is illeszkedik, és úgyszintén illeszkedik az igazságszolgáltatás uniós szintű egységesítési törekvéseihez, jóllehet ez nem a nemzeti bűnügyi nyilvántartások egységesítését jelenti. Ugyanakkor az uniós nyilvántartás szükségképpen komoly adatvédelmi aggályokat vet fel.

3. A terrorizmus elleni fellépés uniós politikája ⁴

A 2001-es terrortámadás nemcsak az Egyesült Államok, hanem az Európai Unió kriminálpolitikájában sem tűnt el nyomtalanul, amelynek tendenciája szintén az alkotmányos vagy éppen a nemzeti büntetőjogi kereteket feszegetik. Ez az esemény ráébresztette az Uniót arra, hogy nem elegendő pusztán a cselekményt büntetőjogi eszközökkel szankcionálni,

---

⁴ Dr. Bartkó Róbert „*A terrorizmus elleni fellépés nemzetközi és nemzeti büntetőpolitikáinak helyzetképe*” címmel tartott előadást a konferencián. Dr. Bartkó Róbert a Széchenyi István Egyetem Bűnügyi Tudományok Tanszékén egyetemi tanársegédje. Előadásának szerkesztett változata „*Az Európai Unió és hazánk büntetőpolitikájának helyzete a terrorizmus elleni küzdelemben*” címmel a *Jog Állam Politika* 2010/1. számában jelent meg.

hanem úgy kell kezelni, mint egy komplex társadalmi jelenséget. Nem elegendő továbbá az utólagos szankcionálás, hanem egyéb preventív eszközök alkalmazására is szükség van.

Az EU Terrorizmus-ellenes Stratégiájában is a megelőzés kiemelt szerephez jut. Úgyszintén a büntető anyagi jogi normák⁵ szabályozása területén is megfigyelhető, hogy a büntetethez egy mind korábbi szakaszra próbálják kitolni.

A terrorizmus esetében ez az jelenti, hogy a terrorista gyanús személyek már létezésüknél fogva veszélyt jelentenek a társadalomra, ezért – ha nem is a Lombroso-hoz köthető ante-deliktuális felelősséget vezetik be – de mindenképpen a magyar jogrendszerből idegen, az előkészületi stádiumot megelőző szakaszt emel be a terrorcselekményre vonatkozó Btk.-beli tényállás (7) bekezdése. Az uniós jogalkotó előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a megszokott eszközök nem elegendők a terrorizmus elleni küzdelemben, további megelőző célú eszközöket kell bevonni. A módosítások következtében a Büntető Törvénykönyv terrorcselekményre vonatkozó tényállása egy újabb bekezdéssel⁶ bővült, amelynek elkövetési magatartása a fenyegetés. Ez akkor jelent problémát, ha egy elő nem készített bűncselekmény elkövetését helyezi kilátásba az elkövető, hiszen amennyiben már egy előkészített terrorcselekménnyel történő fenyegetésről lenne szó, az beilleszthető lenne a Btk. 261. § (4) bekezdésében meghatározott előkészület keretei közé, így a cselekmény nem maradna büntetlenül. Az elő nem készített cselekménnyel való fenyegetés büntetendővé nyilvánítása viszont azért problematikus, mert a hazai büntetőjog stádiumtani rendszerébe nem illeszthetők be az előkészületet megelőző elkövetési szakaszban „végrehajtott cselekmények”.

A terrorizmussal szemben folytatott küzdelemben számos más vitatható intézkedés is született. Így példának kedvéért a biometrikus útlevelel bevezetésének egyik indoka a terrorista gyanús személyek hatékony üldözése volt, jöllehet az alkotmányos jogkorlátozás arányossága és az üldözés hatékonysága megkérdőjelezhető.

---

⁵ A Tanács 2002. június 13-i Kerethatározata a terrorizmus elleni küzdelemlről (2002/475/IB)

⁶ Btk. 261.§ (7) Aki az (1) vagy a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény elkövetésével fenyeget, büntetést követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

4. A bűnmegelőzés kriminálpolitikája ⁷

Az Európai Unió is felismerte azt, hogy nagy hangsúlyt kell fektetni a megelőzésre, amelynek számos eszközét alkalmazzák a tagállamok. A Lisszaboni Szerződés is rögzíti, hogy a tagállami együttműködés ki kell, hogy terjedjen a bűnmegelőzés területére is, de az nem irányulhat a rendelkezések közelítésére. Azt azonban láthatjuk a z Unió közvetett módon mégiscsak kijelöli a fontosabb irányokat.

A büntetés célja a prevenció, ugyanakkor azt tapasztaljuk, hogy a büntetés önmagában nem vagy nem mindig elegendő a cél eléréshez, azt nem is említve, hogy a büntetésnek nemcsak nevelő jellegű, hanem káros mellékhatása is lehet. A Btk. 2010. május 1-jétől hatályos a szankciórendszerre vonatkozó módosítása is azt a törekvést támasztja alá, hogy a szabadságvesztéssel nem járó büntetéseket preferálja. A bűnmegelőzés területén kulcsszereplők a pártfogó felügyelők. A bűnmegelőzés kiemelt szerephez jut a fiatal generáció esetében, akik még jobban nevelhetők, és akik a jövő generációját fogják alkotni.

A bűnmegelőzésre, és különösen az agressziókezelésre számos módszert alkalmaznak és tesztelnek. Ahhoz, hogy elfogadjuk azt, hogy a bűncselekmény megelőzhető, el kell fogadnunk azt a tételt is, hogy a viselkedés - az agresszió, mint a konfliktusok kezelésének egyik módszere – részben öröklött, részben „tanult” magatartás is, hiszen az egymás közötti kommunikáció, konfliktusfeloldás módját nagyban meghatározza a családi neveltetés, továbbá a társadalmi kapcsolatok, a szociális körülmények. A prevenció esetében nyilvánvalóan szükséges, hogy a bűnelkövetőkkel megismertessük, hogy a „rosszon” kívül van más lehetőség is, ami célravezetőbb. Meg kell „tanítani”, hogy a cselekményeik következményeikért a felelősséget viselni kell, éppen ezért mindig előre gondolkozva kell mérlegelni cselekményeik következményeit. Hazánkban is számos bűnmegelőzési tréninget alkalmaznak. A bűnmegelőzési tréningek hatékonysága azonban minden erőfeszítés ellenére megkérdőjelezhető, hiszen ha a résztvevő a programot követően visszakerül ugyanabba a közegbe, ahol a rossz viselkedésmintát tanulta, és nincs olyan személy, aki a magatartásában beállt változásokat értékelni tudja, a tréning nem tud „maradandót alkotni.” Éppen ezért szükséges lenne a morális értékeket nemcsak a bűncselekmény elkövetőivel, hanem a társadalom egészével megismertetni.

---

⁷ Dr. Dávid Lilla, Széchenyi István Egyetem Bűnügyi Tudományok Tanszékének egyetemi tanársegédje „Kriminálpolitika és bűnmegelőzés” címmel tartott előadást. Előadásának szerkesztett változata „Békés küzdelem az agresszió ellen” címmel a *Jog Állam Politika* című folyóirat 2010/1. számában olvasható.

E rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a büntetőpolitika egzakt határai nem húzhatók meg. A hazai büntetőpolitika alakulását számos nemzeti (így például politikai, gazdasági, társadalmi stb.) tényező hatja át, és igaz ez *vica versa*. A kriminálpolitika alakítja a jogi és nem normatív bűnügyi jogterületeken túl a gazdasági életet, a magánszférát stb. Mindezeket túl pedig a nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódás szükségszerűen hozta és hozza magával a nemzetközi és regionális érdekek becsatornázását.

A büntetőpolitika akkor lehet sikeres, ha egy átfogó koncepcióval rendelkezik, és nem csak az állandóan felmerülő újabb és újabb problémák megoldását próbálja rendezni, hanem a jövőbe tekint, és hosszú távú stratégiájának megfelelően alakítja a büntető anyagi és eljárási jogot, a büntetés-végrehajtás szabályait és a bűnmegelőzést, a bűnüldözést természetesen mindezt a jogállami büntetőjog keretei között. Jóllehet vannak dekriminalizációs folyamatok, de emellett általános tendencia, hogy a (tág értelemben vett) büntetőjog és az egyéb nem normatív bűnügyi tudományok is mind szélesebb körben érintik az emberek magánszféráját. A kriminálpolitika határa tehát nehezen húzható meg, de egy valami mégis csak van, ami a „terjeszkedésnek” határt szab: ez pedig az Alkotmány. Mi történik azonban akkor, ha valamilyen nemzetközi vagy uniós kötelezettség alkotmányos jogainkat veszélyezteti?

*Fehér Lóránt PhD-hallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Agrárjogi és Környezetvédelmi Jogi Tanszék*

Cicero: Válogatott védőbeszédek II.¹

Marcus Tullius Cicero: Válogatott védőbeszédeit bemutató második kötetet 2009 decemberében vehette kezébe az olvasó. Az első kötethez hasonlóan jelen könyv is Nótári Tamás nevével fémjelzett. Az antik Róma kiváló ismerője és oktatója a fennmaradt perbeszédeket magyarra fordította, azokhoz – mély és széleskörű ismeretekről tanúbizonyságot tevő – jegyzeteket készített, amely segít, hogy az ókori oratiók elhangzásának korában általánosan tudottnak vélt nevek, helyek és egyéb ismeretek birtokába kerüljön az olvasó. Az elhangzott perbeszédekhez továbbá külön-külön bevezetést is készített, amely hasonlóan a jegyzetekhez rálátást biztosít a védőbeszédek elhangzásának körülményeire.²

A szegedi Lectum kiadó gondozásában megjelent könyv első kötetében bemutatásra kerültek Sextus Roscius Amerinus, Aulus Caecina, Aulus Cluentius Habitus, Lucius Licinius Murena, Publius Sestius, Marcus Caelius, Cnaeus Plancius, Caius Rabirius Postumus, Titus Annius Milo és Quintus Ligarius védelmében elhangzott védőbeszédek.

A második kötet kiegészíti az olvasó antik római ismereteit Publius Quinctius, Caius Rabirius, Publius Cornelius Sulla, Aulus Licinius Archias, Lucius Valerius Flaccus és Lucius Cornelius Balbus, valamint a Deiotarus király védelmében, a számos magas állami tisztség viseletére méltónak tartott és elvitathatatlan szónoki képességgel rendelkező Cicero által megtartott oratioval.

Cicero szerencsés ember volt. Szerencsés – ugyanakkor mai szemmel veszélyesnek is ítélt – korban élt és alkotott. Nemcsak, hogy tanúja volt az ókori Rómának a köztársaság

---

¹ Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári Tamás. Szeged, Lectum Kiadó, 2009. 224 oldal

² Nótári Tamás eddig is számos, Ciceróval és a szónok életművének jogi aspektusaival foglalkozó kötetet publikált, így többek között: *Cicero, Négy védőbeszéd*. Szeged, Lectum, 2004; *Jog, vallás és retorika*. Szeged, Lectum, 2006. (Második bővített és átdolgozott kiadás Budapest, Közlönykiadó, 2008.); *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena*. Passau, Schenk Verlag, 2008; *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve*. Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta Nótári T. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh Gy. Szeged, Lectum, 2006; *Cicero, Válogatott védőbeszédek I.*, Szeged, Lectum, 2009.

korszakából a császárkorba történő átmenetnek, hanem maga is részese volt annak. Politikusként számítottak tettei és szavai, így különösen nagy jelentőségű volt, ha valakit a védelmébe vett – s így, természetesen az is, ha valakivel szemben vádlóként lépett fel. A teljes terjedelmében ránk maradt Pro Sulla beszédből – amely Kr.e. 62-ben hangzott el – Torquatus Cicerohoz intézett szavaiból „Akikre nézve terhelő tanúvallomást tettél azokat elítélték, akit pedig védelmedbe veszel, az felmentésben reménykedik.”³ megérezheti az olvasó, hogy Cicero retorikai képességeit, éleslátását és bölcsességét kortársai is ismerték, sőt elismerték és vélhetően – amennyiben ellenfélként kerültek szembe vele, úgy – tartottak is tőle.

A tárgyalótermeket csupán kívülről ismerőkre – a tárgyalások aktív részeseiről nem is szólva – mély hatást gyakorolhat a műnek már a puszta olvasása is. Sorról sorra haladva bizonyítékot kapunk arra nézve, hogy a Kr.e. 106-ban Aprinumban született államférfi szónoki és a jogtudományban való járatossága révén legyőzhetetlennek tűnő érvelésekkel szolgálta az ókori Róma igazságszolgáltatását.

Cicero művészi szintre fejlesztette a felszólalásainak a hangvételt, a szóhasználatát és a hallgatóság figyelmének az irányítását. Erre, abból a szempontból is szüksége volt, mert a felszólalások – akár politikai, akár perbeszédek – akkor tudták a leginkább elérni a céljukat, és ezzel a befolyásolni kívánt személyek egyetértését, támogatását elnyerni, ha minél tetszetősebben lettek előadva.

A teljesség igénye nélkül egy-egy szövegrészletet kiragadva ízelítőt szeretnék nyújtani a második kötet lehetséges olvasójában, hogy milyen nyelvezetre és milyen mesterien összeállított mondatszerkesztéssel találkozhat az, aki Publius Mucius Scaevola és Quintus Mucius Scaevola tanítványának, emberi életek alakulását befolyásoló beszédeinek megismerésére időt szakít.

Pro Rabirius perduellionis: „Noha nem szokásom, polgárok, beszédem elején magyarázatot adni arra, hogy mely okból védek valakit, mivel úgy véltem, hogy azon szoros kötelék, amely minden polgárral összefűz, mindig kellőképpen igazolja fellépésemet az őket fenyegető veszedelmek közepette, mégis helyesnek tűnik megindokolnom, hogy miért vállaltam el e feladatot azon védelemben, amelyben C. Rabirius élete, hírneve és egész

---

³ Nótári Tamás: Cicero: Válogatott védőbeszédek II. Szeged, Lectum kiadó, 2009. 85. oldal

vagyona forog kockán: arra, hogy védelmét vállaljam, egy igencsak indokolt körülmény indított, amelynek titeket arra kell indítania, hogy felmentsétek.”⁴

Pro Sulla: „Ezúttal nem élnék ezzel a szónoki eszközzel, bírák, ha csak rólam volna szó; hiszen számos helyen volt már alkalmam, és fog is még lehetőségem nyílni, hogy saját dicsőségemről beszéljek. Ám Torquatus belátta, hogy amennyivel tekintélyemet csorbítani tudja, annyival gyengíti Sulla védelmét – úgy érzem tehát, hogy ha tettem s a védői feladat indokát és következetes voltát bebizonyítottam, P. Sulla ügyét is jobban tudom majd bizonyítani.”⁵

Pro Flacco: „Csupán panaszkodhatom és kesereghetek – ahogy már egy ideje teszem – a vád teljességgel méltánytalan volta és elsősorban a tanúk általános jellege miatt, hiszen az a nemzet tanúskodik, amelynek a tanúvallomások terén a legcsekélyebb gátlása sincsen.”⁶

Pro Balbo: „Mi hát az én szerepem? Tekintélyem annyi van, amennyit tulajdonítotok nekem, közepes tapasztalattal rendelkezem, tehetségem pedig messze elmarad igyekezetem mögött.”⁷

Pro rege Deiotaro: „Ha ugyanis ezen ügyet, Ceasar, a forumon védhetném, s azt te mint bíró hallgatnád, mily szárnyalásra ihletne a római nép összegyűlt sokasága!”⁸

Az utókornak megmaradt – akár teljes, akár töredékes – oratiók olvasása közben képzeletben eljuthatunk, magának a beszéd elhangzásának ókori helyszínére, a homályos kép egyre tisztul, mígnem láthatóvá válik a quaestori, később a praetori majd Kr.e. 63-ban a consuli tisztséget is betöltő szónok.

Az általunk olvasott szöveg elkezd a fülünkben visszhangozni, szinte halljuk a célzottan nyomatékos hangvételt, az éles bírálatot kulturáltan – akár szellemesnek is tekinthető – mondanivalót. Halljuk, amikor hangosan, keményen szól „Vajon kegyesség, bátorságod, megfontoltságod, befolyásod, tekintélyed vagy ékesszólásod nagyobb-e, mint C. Gracchusé? Ha e tulajdonságok az ő esetében igen csekélyek lettek volna, a te adottságaidhoz képest, akkor is kivételesen jelentősnek tartanánk ezeket. Mivel pedig mindezen képességekben C. Gracchus mindenkit felülmúlt, mit gondolsz, milyen távolság választ el téged és őt?”⁹ és halljuk azt is, amikor halkán és alázatosan kér: „Semmi mást nem kér,

---

⁴ i.m. 63. oldal

⁵ i.m. 79. oldal

⁶ i.m. 136. oldal

⁷ i.m. 171. oldal

⁸ i.m. 202. oldal

⁹ i.m. 67. oldal

semmi másért nem könyörög hozzátok, csak hogy ne fosszátok meg a jogszerű temetéstől s a haláltól otthonában, hogy engedjétek meg, hogy ő, aki a hazáért soha semmilyen halálos veszedelemből nem menekült el, hazájában halhasson meg.”¹⁰

A Kr.e. 43-ban meggyilkolt politikus és szónok a szavak mesteri összefűzését ötvözte az anyagi és eljárásjogi ismereteivel. A sikeres vádló vagy éppen védelmi taktikájával kezdetben felkészülés mellett, az idő előrehaladtával gyakorlat és hírnév birtokában könnyen bontotta meg az ellenfél felépített érvelését. A gyenge pontok megtalálásán kívül a hírneve is segítette munkáját, ugyanis a köztiszteletet és a római polgárok megbecsülését kiérdemlő politikus – amelyre védőként is hivatkozik – azt az illúziót is kelthették az ügy elbírálójában, hogy egy ilyen tiszteletre méltó személy nem védené akárkit, hanem csak hozzá hasonlóan tisztességes és becsületes személyt. Cicero védelmi taktikájának mozzanataiba két eset rövid bemutatásán keresztül kívánok bepillantást nyújtani, amelyhez a könyv bevezető része ad iránymutatást.

Egy politikai indíttatású büntetőügyben Caius Rabirius szenátor egy harminchét évvel korábbi államellenes cselekmény vádlottjaként lett Cicero védenca. „Az ügyet az tette jelentőssé, hogy Cicero a népgyűlés előtt folyó perben nem csak a vádlottat védte, hanem a Caesar által megtámadott „alkotmányos rendet”, amely a szenátori rend uralmán alapult.”¹¹ „A per a Caesar által folytatott megfélemlítési politika részét képezte,”¹² és az ügy szempontjából irreleváns volt a vádlott valódi bűnössége vagy ártatlansága. A védelmet Cicero mellett Hortensius látta el. „A valódi vádpontok cáfolatát Hortensius vállalta magára, Cicero sokkal inkább a per politikai jelentőségét igyekezett hangsúlyozni.”¹³ Tette mindezt annak érdekében, hogy a védelem gyenge pontjait leplezze. „A per kimeneteléről forrászerű adatunk nincs, de a vádlottat nagy valószínűséggel felmentették.”¹⁴

„Lucius Valerius Flaccus ellen az egykor általa igazgatott tartomány lakói emeltek vádat hivatalának gyakorlása során elkövetett zsarolás miatt.”¹⁵ A vádat D. Laelius képviselte, „a védelmet Q. Hortensius Hortalus és Cicero látta el, és az utóbbi – szokásához híven – utolsóként emelkedett szólásra.”¹⁶ Cicero bemutatta a vádlott korábbi életvitelét és kiemelte a felmentéshez fűződő közérdekűséget. A védőbeszédében a vádlott ellen szóló

---

¹⁰ i.m. 74. oldal

¹¹ i.m. 12. oldal

¹² i.m. 13. oldal

¹³ i.m. 14. oldal

¹⁴ i.m. 15. oldal

¹⁵ i.m. 20. oldal

¹⁶ i.m. 21. oldal

tanúvallomásokot hiteltelennek állítja be és a vád alaptalanságát és annak teljes abszurd voltát hangsúlyozza. „A Pro Flacco kiválóan ötvözi a lendületes pátoszt és a találó szellemességet, ... Így hát e per – sokkal inkább Cicero szónoki zsenialitásnak, semmint érvei helytálló voltának hála – Flaccus felmentésével zárult.”¹⁷

E rövid könyvajánló révén remélem sikerült felkelteni az érdeklődők figyelmét a Válogatott védőbeszédok második kötetének a kézhezvételére. Bátran ajánlom a könyvet a jogi érvelést nap mint nap használók részére és az antik római irodalom barátainak.

---

¹⁷ i.m. 22. oldal

Gulyás Ábel PhD-hallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Büntetőjogi Tanszék

Marcus Tullius Cicero: Válogatott vádbeszédek¹

Néhány hete jelentek meg a Lectum Kiadó kiadásban *Marcus Tullius Cicero Válogatott vádbeszédei* Nótári Tamás fordításában, bevezető tanulmányával és jegyzeteivel, mintegy a 2009-ben megjelent *Válogatott védőbeszédek I–II.* és több Cicero-monográfia folytatásaként.² A *Válogatott vádbeszédek* a Caius Verres, Szicília helytartója ellen lefolytatott perben elhangzott beszédek tartalmazza. Ez volt az a per, amelyben Cicero (pályafutása során egyetlen alaklommal) vádlói szerepkörben lépett fel. A kötet hét beszédet ölel fel: a *Divinatio in Caeciliumot*, a Verres elleni első, és az Verres elleni második, öt könyvből álló beszédet – a beszédek különös érdekessége, hogy közülük csak az első kettő hangzott el a perben, illetve a per előkészítő szakaszában, az öt könyvből álló második beszéd (ami valójában öt önálló beszéd) csak írásban született meg, amelyekben Cicero a per bizonyítékanyagát adta ki politikai publicisztikaként.

Marcus Tullius Cicero 106-ban született lovagrendi családból Arpinumban, retorikai és jogi tanulmányait Rómában végezte a kor legkiválóbb jogtudósainál, a Scaevoláknál. *Homo novusként* (vagyis olyan férfiként, akinek az ősei közül még senki sem töltött be vezető tisztséget, és nem volt a szenátus tagja) az *advocatusi* pálya ideális felemelkedési lehetőséget nyújtott számára. Első beszédeit, a *Pro Quinctiót* és a *Pro Roscio Amerinót* huszonöt és huszonhat éves korában mondta el. Ezek közül a második beszéd bírt nagyobb jelentőséggel közéleti pályafutására: az Ameriából származó Sextus Rosciust azzal vádolták, hogy 81 őszén bérgyilkosokkal Rómában megölette apját, és Cicero elvállalta védelmét. Az ügy kifejezetten veszélyesnek ígérkezett, ugyanis a gyilkosság idején ugyan már befejeződtek a proskripciók, ám az idősebb Roscius neve valahogyan mégis felkerült e listára, vagyonát elárverezték,

¹ Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári Tamás. Szeged, Lectum Kiadó, 2010. 412 oldal

² A fordító-szerző Ciceróhoz kapcsolódó munkái közül lásd Nótári T.: *Cicero, Négy védőbeszéd.* Szeged, 2004; *Jog, vallás és retorika. Studia Mureniana.* Szeged, 2006; *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve.* Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta Nótári Tamás. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh Gy. Szeged, 2006; *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena.* Passau, 2008; *Cicero, Válogatott védőbeszédek I–II.* Szeged, 2009.

mindezen machinációk mögött Chrysogonus, Sulla bizalmasa állt. Cicero zseniális szónoki fogásokkal elhatárolta Sullát Chrysogonus tettétől, a vádlottat pedig felmentették. Cicero ugyanakkor jobbnak látta, ha kétéves tanulmányútra megy Görögországba, ahol retorikai képzettségét tovább csiszolhatta. Miután visszatért Rómába, betöltötte a *cursus honorum* szokásos állomásait, 76-ban Szicília nyugati részének *proquaestor*a lett, 66-ban *praetor*i, 63-ban *consul*i hivatalt töltött be. Az ebben az évben kiobbanni készülő Catilina-összeesküvés leleplezése és leverése után Cicerót a nép és a szenátus mint Róma megmentőjét ünnepelte, és megkapta a *pater patriae* címet, amire élete végéig igen büszke volt. A következő esztendő az ún. első triumvirátus létrejöttét készítette elő, Cicero azonban nem kívánt Caesar politikájához közeledni. 58-ban a néptribunus Clodius elfogadtatott visszaható hatállyal egy törvényt, amely hatására Cicero egy évre száműzetésbe kényszerült. A száműzetésből 57-ben visszatérő Cicero már nem nyerhette vissza közéleti befolyását, elméleti – szónoklattani, filozófiai, etikai, állam- és jogelméleti – munkássága is ebben az időben bontakozott ki a maga teljességében. 51-ben Kilikia helytartója lett, majd a polgárháború során Pompeiushoz csatlakozott, ám Caesar 47-ben megbocsátotta e választását. Caesar meggyilkolása után ismét a politikai figyelem középpontjába került, s elmondta Marcus Antonius támadó híres *Philippicáit*. Az második triumvirátus felülkerekedését követően Marcus Antonius proskribálta Cicerót, akit Antonius pübjekjei 43-ban gyilkoltak meg.

A Verres elleni beszédek elmondására 70-ben került sor, miután Szicília lakosai felkérték, hogy lássa el a vádat az őket három éven át módszeresen fosztogató *propraetor* ellen. Az első beszéd, a *Divinatio in Caecilium* a pert megelőző szakaszban hangzott el, s ezzel Cicero a szintén a vádat képviselni akaró Caeciliusszal szemben elérte, hogy őt bízzák meg a bizonyítékok összegyűjtésével és a vád képviseletével. E vitát az indokolta, hogy Caecilius mint Verres egykori *legatus*a a *praevaricatio*, vagyis a büntetőeljárásban a vádlottal való összejátszás, a vádak bizonyítékainak elhallgatását és elsikkasztását készült megvalósítani. A Caecilius elleni beszéddel Cicero elérte, hogy elnyerje a vádemelés jogát, és egyúttal száztíz napos határidőt kapott a *praetor*tól a bizonyítékok feltárására és összegyűjtésére. A *Verres elleni első beszéd (Oratio in Verrem prima)* nem a megszokott, összefüggő perbeszéd képét mutatja, hanem közvetlenül a bizonyítékok felsorolására koncentrálódik, az öt könyvből álló *Verres elleni második beszéd (Oratio in Verrem secunda)* mindenre kiterjedő részletességgel pótolja az összefüggő perbeszédet: az első könyv Verres előéletével, az ezt követő négy pedig Sziciliában elkövetett bűntetteivel foglalkozik. Az öt

könyvet felölelő második beszéd sohasem hangzott el a törvényszék előtt: a vádlott nem várta meg a per befejezését, hanem önkéntes száműzetésbe (*exilium*) ment. Az első beszéd tömörségét azzal magyarázhatjuk, hogy Verres pártfogói megpróbálkoztak a per elnapolásával, hogy arra – tekintettel az őszi, sok héten át tartó ünnepsorozatra és a törvénykezési szünetre – csak a következő évben kerülhessen sor, amikor már a Verres-klikk emberei foglalják el a fontosabb *magistraturákat*, és lehetőségük nyílik az eljárás befolyásolására. Az első tárgyalásra 70. augusztus 5-étől 13-áig került sor, Cicero ebben bebizonyította, hogy hároméves helytartósága alatt Verres negyvenmillió *sestertiust* zsarolt ki a sziget lakóitól, a második tárgyaláson, szeptember 20-án Verres már nem jelent meg, hanem kincseivel együtt száműzetésbe ment. Különös egybeesésnek tűnhet, hogy Verres ugyanazon proskripció hullámnak esett áldozatul, mint Cicero, őt is Antonius végeztette ki, miután még értesülhetett egykori vádlója haláláról.

Verres és a szicíliai közállapotok jellemzése kapcsán Nótári találóan ezt írja: „*A Cicero által Verres szicíliai helytartóságáról festett rendkívül komor kép első látásra túlzónak látszik, és – tekintettel arra, hogy az teljes valójában csak a második, a vádlott száműzetésbe vonulása után keletkezett második, soha el nem hangzott, a cáfolat lehetőségét eleve kizáró beszédben bontakozik – talán bizonyos pontokon valóban egyoldalúnak tűnhet, ám azt a felsorakoztatott tanúvallomások és okiratok alapján mégis helytállónak kell ítélnünk. Cicero nem csupán szörnyetegnek, hanem a történelemben példátlan szörnyetegnek ábrázolja Verrest, azonban éppen az egyéb zsarolási ügyek, amelyekben Cicero védőként lépett fel, azt engedik valószínűsíteni, hogy bizonyos visszaélései korántsem tekinthetők egyedülállónak és példátlannak a köztársaság utolsó századában. Míg a Rómában tevékenykedő magistratusok intézkedései ellen collegájuk, illetve collegáik, valamint a néptribunusok felléphettek, addig a provinciai magistratusok esetében kizárólag a szenátusi ellenőrzés működött – illetve működhetett volna, amennyiben a szenátust nem foglalta volna le egyfelől az ekkortájt egyre viharosabbá váló kül- és belpolitika, másfelől pedig nem kovácsolta volna össze a rend tagjait legtöbbször alig megbontható véd- és dacszövetség. A provinciai magistratusok tehát bizonyos mértékben önmérsékletükre és jellemzilárdságukra voltak utalva, ám ezen értékeket a polgárháborús időszak zűrzavara nagyban aláásta.*”

A Verres ellen emelt vád a *crimen repetundarum*, vagyis a tartomány lakosai ellen elkövetett zsarolás és egyéb visszaélések tényállása alá sorolható be, amibe nemcsak a szűkebb értelemben vett zsarolás, hanem a kényszerrel megkötött szerződések és a

jogellenesen kiszabott büntetések, valamint a törvénytelenül kivetett adók is beletartoztak. A Verres elleni első beszéd bizonyítási eljárás bevezetésével szolgált, amelyben Cicero három fő pont köré csoportosította mondandóját: először a vádlott előéletét taglalta, majd Verres támogatóinak időhúzásra alapozó taktikáját leplezte le, végül a bírák lelkiismeretére próbált hatni a kényes politikai helyzetre rávilágítva. A Verres elleni második beszédben Cicero azt a fikciót vette alapul, mintha Verres megjelent volna a második tárgyaláson. A második beszéd öt könyvében Cicero megpróbálta ugyan számos szónoki eszközzel fenntartani a változatosságot, azonban a beszéd nélkülözi a *dispositiót*, vagyis a tényanyag olyan módon célzatos adagolását, hogy a hallgatót a közlés sorrendisége szükségképpen a szónok érveinek elfogadása felé terelje. Az első könyv (*De praetura urbana*) a vádlott előéletét tárja fel, a második könyv (*De praetura Siciliensi*) közvetlen képet ad Verres szicíliai helytartósága során elkövetett jogsértéseinek módszereiről, harmadik könyv (*De re frumentaria*) Szicília mezőgazdaságához kapcsolódik, és az adókiszabás és -behajtás módját, a jogosulatlan adókövetelések törvényellenes kizsarolását tárgyalja, a negyedik könyv (*De signis*) Verres azon rablásaival és erőszakos cselekményeivel foglalkozik, amelyek műkincsek megszerzésére irányultak, az ötödik könyv (*De suppliciis*) a büntetőbíráskodást is magában foglaló főhatalommal való visszaélést, a Szicíliában élő római polgárok jogellenes kivégzéseit részletezi.

A magyar nyelven teljes terjedelmükben első alkalommal olvasható *Verrinák* több szempontból érdekes források mind a római jogászok, mind az ókortörténészek számára. Máshonnan meg nem ismerhető adalékokat közölnek – csak néhány területet kiragadva – a római *praetori* jogszolgáltatás és *edictum*kibocsátás mindennapjairól, az adórendszer és a közigazgatás részleteiről, a büntetőhatalommal való visszaélés gyakorlatáról, ami közvetve a római „büntetőjogról” ad érdekes képet, a középítkezések felügyeleti jogköréről, az adóbérlőtársaságok működéséről, valamint az öröklési jog intézményeiről. A fordítás precízen adja vissza a terminológiát, ugyanakkor azonban jól ülteti át anyanyelvünkre a cicerói stílus jellegzetességeit, az emelkedett fogalmazásmódot, a hosszú, de áttekinthető körmondatokat, az életteli leírást és a Ciceróra annyira jellemző humort és iróniát. A *Verrinák*at tartalmazó kötet retorikai értéke mellett forráskiadvánnyként is alapvető, tudományos értékkel bíró szakmunka, és a további kutatáshoz számos inspirációt nyújtó mű.

*Kreiszig Brigitta PhD-hallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Pénzügyi Jogi Tanszék*

Az ügyész szerepe az eljárásjogokban¹

„Az ügyész szerepe az eljárásjogokban” című tanulmánykötet a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának szervezésében 2009. március 28-án azonos címmel megrendezett tudományos konferencia előadásainak szerkesztett változatát tartalmazza.

A konferencia célkitűzése az volt, hogy gyakorlati ügyészek és egyetemi oktatók előadásain keresztül nyújtson átfogó képet az ügyésztől, mint a jogi eljárások egyik tradicionális, hosszú jogtörténeti utat bejárt szereplőjéről; kiemelve az ügyészi tevékenység büntetőeljáráson kívüli egyéb feladatainak jelentőségét. Ezért a kiadvány sajátos érdeme, hogy az ügyészi tevékenység több, figyelemre méltó aspektusának megismerésében mélyíti el az érdeklődőt, az ügyész szerepének sokoldalúságát bemutatva. A kötetben szereplő tanulmányok különös értéke, hogy az eltérő jogterületek sokszínű és sajátos megközelítésén kívül, értékes jogtörténeti mementókkal gazdagítja az olvasó ismereteit.

A 118 oldalas kiadvány, nyolc, olvasmányos tanulmányon keresztül kalauzolja az olvasót. A kötet kiváló szerkesztése, az ügyészi szerepkörök logikus, kiegyensúlyozott ismertetését biztosítja.

A kiadvány első tanulmányai elsősorban az ügyész közvádoló szerepéhez kapcsolódó szerepköröket vizsgálják (I.). Az ezt követő tanulmányok a resztoratív büntető igazságszolgáltatás ügyészi értékelésén és a büntetés-végrehajtásban teljesített ügyészi törvényességi felügyelet és jogvédelem témaköreire (II.) keresztül vezetik át az olvasót, az ügyész közigazgatási, szabálysértési eljárásban végzett törvényességi felügyeletének és magánjogi tevékenységének gyakorlati tapasztalatairól szóló részbe (III.).

A kötet utolsó két tanulmánya (IV.) az ügyész bünyügyi szerepköréhez tér vissza; összehasonlító értékelést adva az ügyészség helyzetéről és szerepköréről a nemzetközi büntetőbíráskodás és nemzetközi bünyügyi együttműködés témakörének ismertetésével.

---

¹ Szerkesztette Osztheimer Katalin. Budapest KRE-ÁJK, JOG ÉS ÁLLAM 12. sz., 2010. 118. oldal

A tanulmányok alapvetően gyakorlati tapasztalatok összegző értékelését, az ügyészi munka egyes problémás területeinek gyakorlatias szemléletű megoldási javaslatait foglalják össze. A tanulmányok tudományos értékét növeli ugyanakkor, hogy szinte valamennyi szerző kitér a jogtörténet által kialakított, ma is működő és élő eljárásjogi alapelvek minél teljesebb érvényesülését biztosító kívánalmak, hiányosságok fejlesztésének igényére.

1.

A kötet első tanulmánya *Bócz Endre* értekezése, amely „*A processzuális bizonyítás és a bizonyítékok vizsgálata*”² témakört járja körül. A szerző írásában a bizonyítás tanának alapvető tételei tükrében értékeli a Be. egyes rendelkezéseit, kiemelve, hogy: a bizonyításnak a büntetőeljárás jog csak bizonyos kereteit szabja meg, ezért a bizonyítás maga nem a jog szabályaitól függően alakul. Mivel a büntetőeljárásbeli megismerés a sajátosan felfogott logikai bizonyításra, és - mellette, kiegészítőleg - a formális (processzuális) bizonyításra épül, ezért a kettőt ésszerű viszonyba kell szervezni az eljárásban.³ Tekintettel arra, hogy a bizonyítás komplex tevékenység, amely ismeretek érvekké kovácsolásából és érvek súlyának szakszerű értékeléséről szól, a szerző művében hangsúlyozza a kriminalisztikai ismeretek fontosságának szem előtt tartását. A szerző – több évtizedes ügyészi tapasztalatait is számba véve – amellet foglal állást, hogy napjaink büntető eljárásjogi gyakorlatának előnyére válna egy olyan szemléleti változás, amelynek eredményeként tudatosan nagyobb hangsúlyt kapnának az érdemi összefüggések a formalisztikus, bürokratikus vonásokkal és prakticista megfontolásokkal szemben.⁴ A szerző kiemeli, hogy a büntetőeljárás helyesebb felépítéséhez sok esetben jogszabály módosításra sem volna szükség, elegendő lenne a bizonyítás tanában alapvető jelentőségű fogalmak szigorúbb, fegyelmezettebb kezelése.⁵ A szerző szerint a nyomozáson belül fogalmilag szükséges elkülöníteni a felderítést és a vizsgálatot, tekintettel arra, hogy az előbbi a történésben azon tények csoportját jelenti, amelyek létezése nem csak formális, hanem reális lehetőség, míg utóbbi a tények valóságos létezésének megállapítására irányul.⁶ Ezen fogalmakkal kapcsolatban elemzi a szerző a Be. releváns rendelkezései⁷ alapján a felderítés és a vádemelés közötti kapcsolatot. Végül a tanulmány három - egymással

² 5-26.o.

³ V.ö. 24.o.

⁴ V.ö. 24.o.

⁵ V.ö. 23.o.

⁶ V.ö. 14.o.

⁷ 164.§ (2) bek.

összefüggő - kérdést tekint át: az ügyészi részvétel nélküli tárgyalást, a tárgyalási kihallgatást és a nyomozás során felvett jegyzőkönyvek felolvasását.

A kötet második értekezése Nótári Tamás „Vád és védelem Cicero Pro Planciójában”⁸ címmel írt műve. A tanulmány lehetőséget nyújt a cicerói jogi tényálláskezelés és szónoki taktika behatóbb vizsgálatára. A szerző, a per történeti háttérének és a választási vesztegetés törvényi szabályozásának rövid bemutatása után, a Pro Planciot elemzi, amelyet a jobb érthetőség kedvéért számos ponton párhuzamba állít a Pro Murenával.⁹

A tanulmány egyik nagyon kivételes értéke, hogy a szerző függeléként közölte írásában a Pro Plancio magyar nyelvű fordítását¹⁰, amely e kötetben jelent meg először, biztosítva az olvasó számára az antikvitás legnagyobb, mély és széleskörű jogi ismeretekkel rendelkező szónokának védői kvalitásait bizonyító mestermű megismerését.

2.

A tanulmánykötet az ügyész közvádoló szerepköréhez kapcsolódó kérdéskörök után, Czencz Zoltán „A resztoratív büntető igazságszolgáltatás az ügyész szemével”¹¹ című tanulmányával folytatódik. A szerző írásában arra keresi a választ, van-e olyan megvalósítható eljárás, amely alkalmas a gyakorlatban - a resztoratív büntető igazságszolgáltatás által kitűzött céloknak megfelelően - az állam büntetőjogi igényét és a sértett kártalanítását egyszerre szolgálni.¹²

A kérdés megválaszolása kapcsán a tanulmány első részében a szerző tisztázza a resztoratív büntető igazságszolgáltatás jelentését. Ezt követően számba veszi azokat a kérdéseket, amelyek segítségével a kriminológia a kárhelyreállító igazságszolgáltatás előnyeire leginkább rávilágíthat.

A szerző következtetése szerint, „a kérdésekre adott válaszok újszerű igazságszolgáltatási alapelveket foglalnak össze, azonban ahhoz, hogy ezek működőképesek legyenek, és alapvetően határozzák meg a büntető igazságszolgáltatást, a jogpolitika közvetítésével a büntető anyagi és eljárási jogszabályokban kell a lehető legkonzekvensebben megjeleníteniük”.¹³

---

⁸ 27-41.o.

⁹ V.ö.27.o.

¹⁰ Ld.: 41-68.o.

¹¹ 69-78.o.

¹² V.ö.: 69.o.

¹³ 71.o.

Ezen kívánalom szem előtt tartásával, a szerző két releváns jogintézmény: a tevékeny megbánás és a közvetítői eljárás értékelésével elemzi a resztoratív büntető igazságszolgáltatás hazai megvalósítását.

A tanulmánykötetben soron következő tanulmány *Lajtár István* „*Ügyészi törvényességi felügyelet és jogvédelem a büntetés-végrehajtásban*”¹⁴ címet viseli. A tanulmány első felében a szerző a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének megközelítési módjait ismerteti, kiemelve, hogy ezen ügyészi tevékenység az elmúlt évtizedben jelentős változáson ment keresztül, és mára sokkal szélesebb területet ölel fel, mint a büntető szankciók vagy a büntető eljárásjogi kényszerintézkedések végrehajtásának köre. Ezen területek közül kiemelkedő jelentőségű az emberi jogvédelmi szerepkör.¹⁵

A tanulmány az ügyészség szakterületi munkáját, ezt követően, számadatok elemzésével illusztrálja. Végül a tanulmány leszögezi: „az ügyészség büntető igazságszolgáltatásban betöltött jogállami szerepének, a bűnözés elleni küzdelemben kifejtett alkotmányos feladatának meghatározó és folyamatosan növekvő jelentőségű részét képezi az a felügyeleti és jogvédelmi tevékenység, amelyet az ügyészség büntetés-végrehajtás törvényessége felett ellát”¹⁶.

3.

A kötet következő tanulmánya *Stirszky Sándor* „*A közigazgatási és a szabálysértési eljárás ügyészi törvényességi felügyelete*”¹⁷ című értekezése. A szerző saját emlékei ösvényén kalandozva próbálja bejárni az ügyészi törvényességi felügyelet közel ötvenhat éves útját. A szerző a tanulmányban számba veszi az ügyészi törvényességi felügyeleti tevékenység hosszas, eredményes működése alatt kialakult módszereket, intézkedési gyakorlatokat, kiemeli, hogy az ügyészség törvényességi felügyeleti tevékenysége – függetlenül annak elnevezésétől - mindig eljárási és aktusfelügyelet volt.¹⁸

Kárpáti Zoltánné „*Az ügyész magánjogi tevékenység gyakorlati tapasztalatai*”¹⁹ címmel írt tanulmánya a magánjogi tevékenység fogalmának, mibenlétének és jogi hátterének felvázolása és e körben történő jogtörténeti kalandozása után, a Pest Megyei Főügyészség gyakorlati tapasztalatait összegzi.

¹⁴ 79-84.o.

¹⁵ V.ö.: 79-80.o.

¹⁶ 83.o.

¹⁷ 85-92.o.

¹⁸ V.ö.: 88.o.

¹⁹ 93-102.o.

A szerző a klasszikus magánjogi tevékenység mellett részletesen górcső alá veszi az ügyészi peres és nem peres tevékenység hatályos szabályozását. A tanulmány érdekességét és olvashatóságát leginkább a gyakorlati tapasztalatok összegzése adja, amelyben a szerző közel tíz magánjogi terület (családjog, cégjog természetvédelem, fogyasztóvédelem stb.) ügyészi tevékenységgel összefüggő tapasztalatait ismerteti.

4.

A tanulmánykötet utolsó részében ismét az ügyészség büntetőjoghoz kapcsolódó tevékenysége kerül előtérbe, ezen tevékenységek regionális, nemzetközi aspektusai kapcsán. Hajdú Magdolna „Az Európai Unió Büntetőjoga”²⁰ címmel megjelent tanulmánya átfogó magyarázatot ad az Európai Unió büntetőjogának általános megítéléséről.

Bevezetőjében megerősíti, hogy hagyományos értelemben nem beszélhetünk az Európai Unió büntetőjogáról, mert ez az európai közösség szintjén a szupranacionális büntetőjog létezését jelentené.

Ezt követően a szerző különböző szempontok ismertetésével kísérli meg olyan – a gyakorlatban elterjedt, pontatlan – fogalmak tisztázását, amelyek valamilyen módon az EU büntetőjogára utalnak. Az egyes fogalmak tartalmi csoportosítása lehetséges módjainak számba vételét követően, a szerző röviden kitér a közösségi jogalkotáshoz kapcsolódó témakörökre. Végül, a tanulmányt a III. pillér és az Európai Ügyészség összefüggéseinek tárgyalásával zárja.

A tanulmánykötetet Tatrai E. Judit „Do witnesses have right to fair trial?”²¹ angol nyelven írt tanulmánya zárja.

A szerző a tanulmány közzétételével - a tudományos konferencián előzetesen - a közzététel nemzetközi büntető ügyekben ismertett szerepéről szóló előadását kívánta kiegészíteni.

A tanulmány konkrét eseteken keresztül mutatja be azt a sajátos küzdelmet, amellyel - a volt Jugoszláviában történt háborús ügyek kivizsgálása során - a nemzetközi büntető ügyekben eljáró bírácoknak és ügyészeknek kellett a gyakorlatban megküzdeniük a tanúk megfélemlítése kapcsán.²²

A cikk olyan, tanúk megfélemlítésével kapcsolatos esetekre derít fényt, amelyekben az írott vagy elektronikus média közreműködése játszott jelentős szerepet.

²⁰ 103-112.o.

²¹ 113-118.o. (Van-e joga a tanúnak a fair eljáráshoz?)

²² V.ö.: 113.o.